

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT**

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 1 (67), 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Редакційна колегія

Семенець-Орлова І. А., кандидат політичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Дакал А. В., доктор наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор, професор кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Козирська А., доктор політичних наук, професор, викладач факультету наук про політику і безпеку, Університет Миколая Коперника у Торуні

Ковач В. О., доктор наук з державного управління, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності, Державна установа «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України»

Кондратенко О. Ю., доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Копанчук В. О., доктор наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кульгінський Є. А., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри стоматології, Київський міжнародний університет

Лясога Л. І., кандидат політичних наук, доцент, член Соціологічної асоціації України

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Пашина Н. П., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Маріупольський державний університет

Радченко О. О., кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Твердохліб О. С., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Толуб'як В. С., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Західноукраїнський національний університет

Шмаленко Ю. І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Katarzyna Radzik-Maruszak, dr hab., profesor, Fac Polit Sci & Journalism, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland)

Marek Pietras, prof. dr hab., Dyrektor Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом 26 квітня 2023 (протокол № 5)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24905-14845Р,

видане Міністерством юстиції України 08.07.2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей 052 – Політологія; 281 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2022-5(65)

Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 1 (67). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 94 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

ЗМІСТ

Тайєр АМРО ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	5
Dmytro BILYAYEV SOME ASPECTS OF AXIOM “THE JEWISH PEOPLE ARE A NATION THAT DWELLS ALONE” IMPLEMENTATION IN THE MODERN ISRAELI FOREIGN POLICY, HUMAN SECURITY AND DIPLOMACY PRACTICES.....	9
Олексій БУРЯЧЕНКО КРИЗА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ НАД ЯДЕРНОЮ ЗБРОЄЮ. ВИКЛИКИ ХХІ СТОРІЧЧЯ ТА РИЗИКИ МАЙБУТНЬОГО.....	19
Анатолій КЛЮЧКО, Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА СИСТЕМА СПІВРОБІТНИЦТВА З НАТО В ЗМІЦНЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕЖАВНОГО КОРДОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	31
Павло ПАРУБЧАК ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ СУСПІЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	37
Душан СТОЯНОВИЧ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН В УКРАЇНІ.....	42
Віталій ТИСЯЧНИЙ ПРОЦЕС ДЕВІАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЇЇ МОНОЦЕНТРИЧНОСТІ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	49
Катерина ШВЕЦЬ КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРЕХІДНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ ГРУЗІЇ ТА МОЛДОВИ.....	59
Роман ШЕВЧУК АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	65
Konul Madat SHIKHIYEVA INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS: MAIN FEATURES, REASONS, AND TYPES.....	71
Наталія ЩУР, Михайло ГОНЧАРЕНКО, Ігор РОДЧЕНКО АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	79
Агазаде ЮСІФ СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	85

CONTENTS

Taiier AMRO ELECTRONIC GOVERNMENT AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN WAR-TIME.....	5
Dmytro BILYAYEV SOME ASPECTS OF AXIOM “THE JEWISH PEOPLE ARE A NATION THAT DWELLS ALONE” IMPLEMENTATION IN THE MODERN ISRAELI FOREIGN POLICY, HUMAN SECURITY AND DIPLOMACY PRACTICES.....	9
Oleksiy BURYACHENKO CRISIS OF THE NUCLEAR WEAPONS CONTROL SYSTEM: CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY AND RISKS OF THE FUTURE.....	19
Anatolii KLOCHKO, Inna SEMENETS-ORLOVA THE SYSTEM OF COOPERATION WITH NATO IN STRENGTHENING THE SECURITY OF THE DEJAVA BORDER IN MODERN CONDITIONS.....	31
Pavlo PARUBCHAK FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY REGARDING IMPLEMENTATION OF BUDGET PROGRAMS OF SOCIAL GUARANTEES AT THE PRESENT STAGE.....	37
Dushan STOYANOVYCH DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ORGANIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES IN UKRAINE.....	42
Vitali TYSYACHNYI DEVIATION PROCESS OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ITS MONOCENTRICITY AND MARTIAL LAW	49
Kateryna SHVETS COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC POLICY MODELS IN TRANSITIONAL SYSTEMS USING THE EXAMPLES OF GEORGIA AND MOLDOVA.....	59
Roman SHEVCHUK ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL SECURITY IN THE FIELD OF HEALTH CARE.....	65
Конул Мадат ШИХІЄВА МІЖНАРОДНІ ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ: ОСНОВНІ РИСИ, ПРИЧИНИ ТА ВИДИ.....	71
Natalia SHCHUR, Mykhailo HONCHARENKO, Ihor RODCHENKO ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE OF STATE AND PUBLIC INTERACTION IN THE SPHERE OF TOURISM.....	79
Agazade YUSIF THE SPECIFICS OF THE TRANSFORMATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY AS A BASIS FOR THE MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION.....	85

УДК 342.5.004.056

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-1)

Тайєр АМРО

аспірант кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0001-2029-7513

Taiier AMRO

PhD Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management,
2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0001-2029-7513

ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

ELECTRONIC GOVERNMENT AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN WAR-TIME

У статті здійснено науково-теоретичний огляд технологій електронного урядування та комунікації в контексті публічного управління під час російсько-української війни 2014–2023 рр. Автор досліджує сучасні методи інформаційних технологій, що використовуються урядовими органами для поліпшення ефективності, доступності та прозорості управлінських процесів. Розглядаються різні аспекти, включаючи електронне урядування, електронну ідентифікацію, електронну демократію та електронні послуги. **Мета дослідження** – аналіз технологій електронного урядування та комунікації публічного управління під час війни. **Методологія**. У даній статті використовується аналітичний підхід до вивчення технологій електронного урядування та комунікації публічного управління. Автор проводить аналіз наявних досліджень, законодавства та практики використання інформаційних технологій урядовими органами. Залучено до дослідження загальнонаукові методи. **Наукова новизна**. Наукова новизна вивчення технологій електронного урядування та комунікації публічного управління полягає у наступних аспектах: дослідження пропонує комплексний аналіз та оцінку різноманітних технологій електронного урядування та комунікації, включаючи електронний документообіг, онлайн-портали, мобільні додатки, електронні послуги тощо. Особлива увага приділяється інноваційним підходам та унікальним рішенням, які можуть бути застосовані в контексті публічного управління під час воєнного стану. **Висновки**. Технології електронного урядування та комунікації публічного управління відіграють важливу роль у поліпшенні ефективності та доступності державних послуг, сприяючи збільшенню взаємодії між державою та громадянами. Так, онлайн-портали, мобільні додатки та електронні послуги стають все більш популярними формами взаємодії громадян з державними органами, забезпечуючи зручність, швидкість та 24/7 доступність, особливо в умовах воєнного стану.

Ключові слова: технології електронного урядування, комунікація, публічне управління, онлайн-портали, мобільні додатки, електронні послуги, кібербезпека, воєнний стан.

The article provides a scientific and theoretical review of electronic government and communication technologies in the context of public administration during the Russian-Ukrainian war of 2014-2023. The author examines modern information technology methods used by government bodies to improve the efficiency, accessibility and transparency of management processes. Various aspects are covered including e-Governance, e-Identity, e-Democracy and e-Services. The purpose of the study is to analyze the technologies of electronic government and communication of public administration during the war. **Methodology**. This article uses an analytical approach to the study of electronic government technologies and public administration communication. The author conducts an analysis of available research, legislation and the practice of using information technologies by government bodies. General scientific methods are involved in the research. **Scientific novelty**. The scientific novelty of the study of e-government and public administration communication technologies lies in the following aspects: the study offers a comprehensive analysis and evaluation of various e-government and communication technologies, including electronic document management, online portals, mobile applications, electronic services, etc. Special attention is paid to innovative approaches and unique solutions that can be applied in the context of public administration during martial law. **Conclusions**. Technologies of e-government and public administration communication play an important role in improving the efficiency and accessibility of public services, contributing to the increase of interaction between the state and citizens. Thus, online portals, mobile applications and electronic services are becoming increasingly popular forms of interaction between citizens and government agencies, providing convenience, speed and 24/7 availability, especially in martial law.

Key words: e-government technologies, communication, public administration, online portals, mobile applications, electronic services, cyber security, martial law.

Постановка проблеми. У даний час, коли в Україні триває війна, включаючи збройні дії, ракетні обстріли, атаки дронами, все це залишається невід'ємною частиною нашого реальності, тому технології електронного урядування та комунікації публічного управління відіграють значну роль у забезпеченні ефективного функціонування та координації дій влади і громадян в умовах воєнного стану. Вони дозволяють уряду та військовим оперативно реагувати на загрози, забезпечувати безпеку громадян та координувати, зокрема, військові операції.

Електронне урядування включає в себе використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для планування, організації та контролю діяльності державних структур. Під час війни, ці технології виявляються особливо корисними, оскільки вони дозволяють владі оперативно отримувати, обробляти та передавати інформацію, необхідну для прийняття важливих рішень. Технології електронного урядування допомагають уряду інформувати громадян про поточну ситуацію, роз'яснювати дії під час евакуації тощо.

Технології електронного урядування та комунікації стають все більш актуальними в контексті покращення ефективності та доступності публічного управління. Використання електронних технологій у публічному управлінні дозволяє автоматизувати процеси, спростити адміністративні процедури та забезпечити швидкий обіг документів. Це допомагає знизити бюрократичні перешкоди та прискорити прийняття рішень. Електронні технології роблять публічні послуги більш доступними для громадян, незалежно від їх місця проживання чи тимчасового перебування.

2. Дослідження сутності категорії поняття «технології електронного урядування».

Технології електронного урядування охоплюють широкий спектр інформаційно-комунікаційних та інформаційних технологій, що використовуються для поліпшення процесів публічного управління та взаємодії між державними органами та громадянами. Вони забезпечують електронне спілкування, обробку та обмін інформацією, електронне адміністрування та надання електронних послуг у сфері публічного управління.

У «Концепції розвитку електронного урядування в Україні» подане наступне визначення поняття «електронного урядування» – це форма організації державного управління, за якого відбувається активна взаємодія орга-

нів державної влади та органів місцевого самоврядування, з суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (Концепція, 2009).

Основні елементи технологій електронного урядування включають: електронні послуги (електронні сервіси та додатки, які надаються громадянам та бізнесу для взаємодії з державними органами). Прикладами можуть бути електронне подання заявок, електронні платежі, електронний доступ до публічної інформації тощо.

Електронний документообіг (використання електронних засобів для обробки, передачі та зберігання документів у державних органах). Він дозволяє замінити традиційні паперові процеси на електронні формати, що сприяє ефективності та зменшенню бюрократичних процедур. Онлайн-портали та веб-ресурси. Технології електронного урядування дозволяють забезпечувати високу якість надання послуг, ефективно управляти ресурсами та знижувати витрати. Використання електронного урядування також дозволяє забезпечити більш прозорі та демократичні процеси управління, збільшити залученість громадян та забезпечити доступ до інформації. Особливо це актуально в умовах воєнного стану, де комунікація органів публічної влади та громадян є важливою.

3. Виклики та перспективи використання технологій електронного урядування та комунікації публічного управління під час війни. В основі е-урядування та е-демократії лежить нова концепція державного управління та використання саме ІКТ [2, с. 6]. Яка поступово запроваджується в Україні, проте в умовах війни електронне урядування має враховувати: законодавчо визначені обмеження прав і свобод людини і громадянина та бізнесу на доступ до інформації, насамперед, з використанням мережі Інтернет, і в цілому зменшення рівня демократичності, прозорості та відкритості органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також можливостей людини і громадянина та бізнесу брати участь у формуванні політико-адміністративних рішень на час дії антикризового управління.

Недостатність інформації, часу та ресурсів для прийняття раціональних рішень. Необхідність застосування так званих «воєнних методів» управління та системи інформаційно-аналітичних центрів з питань антикризового управління; підвищення вимог до захисту інформації при її зборі, збереженні, передаванні, обробці тощо в інформаційно-комунікаційних системах; особливості функ-

ціонування системи державного управління в умовах ведення кібервійн та загрози кібертероризму, можливість зовнішнього відключення Інтернет [3]. Про небезпеку кібератак під час гібридної війни пише Г. Почепцов «Від «покемонів» до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття» [4].

Функціонування послуги «Мобільний уряд» (скорочено м-уряд, m-government) є розширенням доступу до е-уряду з мереж фіксованого зв'язку або Інтернету на мобільні платформи (смартфонів), а також реалізацією таких державних послуг додатків, отримати які можна лише при використанні стільникових (мобільних) телефонів, смартфонів та планшетних комп'ютерів і безпроводової Інтернет-інфраструктури. М-уряд – це додатковий канал надання послуг населенню [2, с. 15]. Держава в смартфоні та і додаток «Дія» (6 лютого 2020 року відбулася офіційна презентація програми) позитивно впроваджені в Україні, а під час воєнного стану надають послуги та важливу інформацію для громадян онлайн. У додатку «Дія» була здійснена спроба під час повномасштабного вторгнення провести опитування населення щодо державного свята на 8 березня. У квітні у додатку «Дія» також з'явилися цифровий студентський квиток та електронні версії ID-карти та біометричного паспорта для виїзду за кордон. З 23 жовтня 2019 р. Кабінет Міністрів прийняв постанову про впровадження електронного посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу.

М-уряд забезпечує доступність публічної інформації та публічних послуг через мобільні телефони. Одна з основних переваг такої системи полягає у можливості отримати необхідну інформацію або скористатися публічними послугами в будь-який час і в будь-якому місці. Фізична прив'язка до офісів або обмежений графік роботи органів публічної влади стає менш проблематичною, оскільки мобільна технологія дозволяє виконувати функції уряду цілодобово та безперервно. Наприклад, масова розсилка тривожних SMS-повідомлень громадянам у разі надзвичайних подій є ефективним прикладом використання м-уряду. Це дозволяє швидко та ефективно повідомляти громадян про потенційні небезпеки або дії, які потрібно вжити в таких ситуаціях. Одна з основних переваг м-уряду полягає в забезпеченні комфорту та гнучкості для громадян у взаємодії з урядом. Навіть ті, хто не може скористатися інфраструктурою фіксованої мережі, можуть легко звертатися до м-уряду через мобільні термінали [2, с. 15].

Позитивним є створення Порталу «Війна і санкції» для повідомлення про активи росіян, які винні у розв'язанні цієї війни. Портал доступний трьома мовами (українською, англійською та російською) за посиланням: <https://sanctions.nazk.gov.ua/>. Головна мета порталу – поінформувати іноземні уряди та громадян про вже запроваджені санкції, залучити громадськість до глобальної кампанії із розширення санкційних списків щодо осіб, які підтримують війну, зокрема фінансово та інформаційно. Це дозволить забезпечити максимальний економічний тиск на співорганізаторів війни та наблизити перемогу України. На даний час, завдяки порталу отримано 296 повідомлень про активи осіб, причетних до агресії рф [1].

Використання технологій електронного урядування та комунікації публічного управління під час війни стикається з рядом викликів, але водночас відкриває перспективи для покращення ефективності та координації дій. Основні виклики, які потрібно враховувати, включають: інформаційну безпеку. Адже, війна супроводжується загрозами кібернетичної війни та хакерських атак на інформаційні системи. Ворог робить спробу атакувати офіційні сайти міністерств, органів місцевого самоврядування тощо. Забезпечення безпеки цих технологій є критично важливим, оскільки втрати або знищення даних можуть мати серйозні наслідки для воєнних операцій та безпеки громадян.

Прозорість та відкритість: під час війни, органам публічної влади важливо забезпечити прозору та відкриту комунікацію з громадськістю. Це вимагає забезпечення доступу до достовірної інформації, роз'яснення рішень та дій, а також взаємодії зі стейкхолдерами для врахування їхніх думок та потреб.

Ще одним викликом є соціальні мережі та дезінформація: Використання соціальних мереж під час війни може бути як позитивним, так і негативним явищем. З одного боку, це дає можливість швидко поширювати інформацію та зв'язуватися з громадськістю. Однак, соціальні мережі також можуть бути використані для поширення дезінформації та маніпуляції громадською думкою з боку ворога, який веде ще й інформаційну війну.

4. Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Технології електронного урядування та комунікації публічного управління мають великий потенціал у підтримці дієвого функціонування та організації комунікації органів влади і громадян під час війни. Вони забезпечують ефективний обмін інформацією,

координацію дій і прийняття рішень на всіх рівнях управління.

Розвиток інформаційних систем та впровадження новітніх інформаційних технологій у діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування України визнаний одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Під час війни, електронне урядування дозволяє армії та збройним силам здійснювати ефективне планування та контроль операцій, використовуючи сучасні системи управління та моніторингу. Крім того, застосування кібервійни та штучного інтелекту відкриває нові можливості для забез-

печення безпеки та прогнозування поведінки противника.

У сфері комунікації публічного управління, технології грають важливу роль у забезпеченні швидкого та ефективного обміну інформацією між урядом, військовими структурами та громадськістю. Кризовий комунікаційний план допомагає урядам керувати інформаційним потоком під час війни, забезпечуючи точну та достовірну інформацію для громадськості. Використання соціальних медіа та інших електронних каналів зв'язку дозволяє швидко донести інформацію до широкої аудиторії та забезпечити взаємодію між урядом та громадянами.

Література:

1. Боголепова А., & Ковтун О. Актуальні проблеми подолання корупції в умовах війни та у поствоєнний період. *Літопис Волині*, (27), 2022. 251-256. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.41>
2. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Частина 15: Технології розвитку електронного урядування та електронної демократії / [Ю.Б. Пігарев, А.Г. Ложковський, Т.М. Маматова]. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 52 с. URL: <http://surl.li/hazwp>
3. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / О.А. Баранов, М.С. Демковата ін. За ред. А.І. Семенченка, 2009. URL: <http://surl.li/hbabk>
4. Почепцов Г. Від «покемонів» до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
5. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.
6. Semenets-Orlova, I.A., & Kyselova, Y.Y. (2018). Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities. *Публічне урядування*, (4), 264–273.
7. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.

References:

1. Boholiepova A., & Kovtun O. Aktualni problemy podolannia koruptsii v umovakh viiny ta u postvoiennyi period. *Litopys Volyni*, (27), 2022. 251–256. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.41> [in Ukrainian].
2. Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia: navch. posib.: u 15 ch. / za zah. red. A.I. Semenchenka, V.M. Dreshpaka. Chastyna 15: Tekhnolohii rozvytku elektronnoho uriaduvannia ta elektronnoi demokratiï / [Yu. B. Pihariiev, A.H. Lozhkovskiyi, T.M. Mamatova]. K.: FOP Moskalenko O.M., 2017. 52 s. URL: <http://surl.li/hazwp> [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini / O.A. Baranov, M.S. Demkovata in. Za red. A.I. Semenchenko, 2009. URL: <http://surl.li/hbabk> [in Ukrainian].
4. Pocheptsov H. Vid «pokemoniv» do hibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnolohii KhKhI stolittia. Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2017. 260 s. [in Ukrainian].
5. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.
6. Semenets-Orlova, I.A., & Kyselova, Y.Y. (2018). Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities. *Публічне урядування*, (4), 264–273.
7. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.

УДК 327(569.4):[070:811.111

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-2)

Dmytro BILYAYEV

PhD, Petro Mohyla Black Sea National University, 68-Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Mykolaiv region, Ukraine, 54000

ORCID: 0009-0002-1000-5377

Дмитро БІЛЯЄВ

аспірант, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Миколаївська область, Україна, 54000

ORCID: 0009-0002-1000-5377

SOME ASPECTS OF AXIOM “THE JEWISH PEOPLE ARE A NATION THAT DWELLS ALONE” IMPLEMENTATION IN THE MODERN ISRAELI FOREIGN POLICY, HUMAN SECURITY AND DIPLOMACY PRACTICES

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКсіОМИ «ЄВРЕЙСЬКИЙ НАРОД – НАЦІЯ, ЯКА ЖИВЕ ОКРЕМО» В СУЧАСНІЙ ІЗРАЇЛЬСЬКІЙ ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ, ПРАКТИКАХ ЛЮДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І ДИПЛОМАТІЇ

The axiom “the Jewish people are a nation that dwells alone” has for centuries defined the relations of the Jewish nation with other nations of the world. Its presence is demonstrated in all spheres of the Israeli State and society by showcasing different events, which are shaping the modern Israeli national identity. Special attention is paid to its key role in shaping Israel's modern foreign policy, diplomacy practices, human security initiatives under the current government (37th). It is emphasized in the article that this essential core principle is the basis of Israel's foreign policy, its ability to successfully navigate complex regional and global dynamics, and that the mistakes made by the official authorities of the State of Israel at the present stage, as well as in the past, were largely due to ignoring such an axiom.

The purpose of the work. *The purpose of this article is to indicate actions in modern foreign policy of Israel, diplomacy and human security practices of the current (37th) Israeli government that reflect the axiom “a nation that dwells alone”, its essential role and positive results in maintaining regional and world security, using the materials of English-speaking media.*

Methodology. *Method of case study of the State of Israel under the current (37th) Israeli government, comparative analysis and descriptive methods are used to explore the essential role of this axiom, identify similarities and differences in the Israel's foreign policy, diplomacy, and human security practices, as well as its positive influence and results. Human security is a concept in international relations that emphasizes the importance of protecting individuals and communities through people-centered approach, when previously all the focus was on state security. The UN Development Programme's 1994 Human Development Report was one of the first fundamental publications on this topic, which introduced such notions as: freedom from fear; freedom from want and freedom from indignity.*

Scientific novelty. *For the first time in Ukrainian science, the essential role of the axiom “the Jewish people are a nation that dwells alone” in the modern foreign policy of Israel, particularly human security practices and diplomacy of the current (37th) Israeli government has been studied and its positive results were explored in maintaining regional and world security.*

Conclusions. *Therefore, Israel, by examining the current opportunities and challenges it faces through the prism of the axiom “the Jewish people are a nation that dwells alone”, successfully preserves its unique identity and promotes balanced interaction with other countries of the world in the modern system of international relations, which is characterized by highly interconnected and interdependent relations between its participants. It is determined that at the present stage, there are increasing trends towards greater adherence to this basic principle with the focus on human security concept in international relations, which is also associated with the policy of Israeli prime minister B. Netanyahu and ministers: B. Smotrich and I. Ben-Gvir, who are members of the government under his leadership.*

Key words: *Israel, international relations, human security, Jewish identity, foreign policy, diplomacy.*

Аксіома «єврейський народ – це народ, який живе окремо» протягом багатьох століть визначала відносини народу Ізраїлю з іншими народами світу. Аналізуючи різноманітні події, які формують сучасну ізраїльську єврейську ідентичність, прослідковується її присутність у всіх сферах життя сучасної ізраїльської держави та суспільства. Особлива увага акцентується на ключовій ролі у формуванні сучасної зовнішньої політики Ізраїлю та дипломатичній практиці, ініціатив з людської безпеки за нинішнього (37-го) уряду. У статті підкреслюється, що цей невід'ємний основоположний принцип лежить в основі зовнішньої

політики Ізраїлю, його здатності успішно орієнтуватися в складній регіональній і глобальній динаміці, а помилки, допущені керівництвом Держави Ізраїль на сучасному етапі, як і в минулому значною мірою були спричинені його нехтуванням.

Мета статті. Мета цієї наукової роботи: проаналізувати діяльність нинішнього (37-го) уряду Держави Ізраїль, його зовнішню політику, дипломатію та практики людської безпеки, які виражають аксіому «народ, який живе окремо», її визначальну роль та позитивні результати у зміцненні регіональної і світової безпеки. Людська безпека – це концепція сучасних міжнародних відносин, яка підкреслює важливість захисту індивідів і спільнот крізь призму людино-центричного підходу, в той час як до того основна увага приділялася питанням державної безпеки. Однією з перших фундаментальних публікацій на цю тему була «Доповідь про розвиток людини» Програми розвитку ООН 1994 року, в якій були введені такі поняття, як свобода від страху, свобода від нужди і свобода від приниження гідності.

Методологія. Метод кейс-стаді щодо дослідження Держави Ізраїль при нинішньому (37-го) кабінеті міністрів, метод порівняльного аналізу та описовий (deskriptivний) метод використовуються для обґрунтування визначальної ролі цієї аксіоми, виявлення подібностей та відмінностей у сучасній зовнішній політиці Ізраїлю, дипломатії та практиках людської безпеки Ізраїлю, а також її позитивного впливу та результатів.

Наукова новизна. Вперше в українській науці досліджено невід’ємну роль, яку грає аксіома «єврейський народ - це народ, який живе окремо» в сучасній зовнішній політиці Ізраїлю, зокрема практиках людської безпеки та дипломатії нинішнього (37-го) кабінету міністрів, а також досліджено її позитивні результати у підтримці регіональної та світової безпеки.

Висновки. Отже, Ізраїль, приймаючи рішення відносно сучасних можливостей і викликів, з якими він стикається, саме через призму аксіоми «єврейський народ - це народ, який живе окремо», успішно зберігає свою унікальну ідентичність і сприяє збалансованій взаємодії з іншими країнами світу в умовах сучасної системи міжнародних відносин, яка характеризується занадто взаємопов’язаними і взаємозалежними відносинами між її учасниками. Визначено, що на сучасному етапі посилюються тенденції до більшого дотримання цього базового принципу разом з акцентом на концепції людської безпеки в міжнародних відносинах, що також пов’язано з політичною діяльністю прем’єр-міністра Б. Нетаньягу та міністрів: Б. Смотрича та І. Бен-Гвіра, які входять до складу очолюваного ним уряду.

Ключові слова: Ізраїль, міжнародні відносини, людська безпека, ідентичність єврейського народу, зовнішня політика, дипломатія.

Problem statement. While the axiom “a nation that dwells alone” has sometimes been falsely viewed by some authors as isolationist, it has also been credited by the majority of researchers for enabling Israel to navigate through regional conflicts and protect its national interests. Understanding its importance for international security and human security concept in international relations is essential for comprehending Israel’s approach to regional and global security challenges.

It should be noted that the current thirty-seventh government of Israel, organized on 29 December 2022 under the leadership of Israeli prime minister B. Netanyahu with such right-wing ministers as B. Smotrich and I. Ben-Gvir is actively working on the further adherence to this axiom in Israel’s foreign relations and human security practices towards new positive outcomes that may result from it.

Analysis of previous research and publications. The themes of modern foreign policy and diplomacy of the State of Israel are explored in the articles of many contemporary Ukrainian scientists, some of them are: V. Niehina and O. Vysotskyi, K. Rohulia. There are also qualification masters theses, that are devoted to this issues, some of these authors are: V. Mustipan, O. Yavorska, Nevertheless, there are no Ukrainian scientific works aimed at exploring the reflection of the axiom “a nation that dwells

alone” on Israel’s modern foreign policy and diplomacy, particularly in relation to the current (37th) Israeli government under the leadership of B. Netanyahu, as well as the researches of the positive outcomes that may result from it.

The word phrase “a nation that dwells alone” used in this study originated from the Torah (Five Books of Moses) from the Torah portion Balak (23, 9) [27, p. 137]. As an axiom of co-existence of the Jewish people and the State of Israel with other world nations it was defined by the Lubavitcher Rebbe King Moshiach SHLITA, particularly during the visit of Yitchak Rabin, Prime Minister of Israel in 1972, during which the Rebbe SHLITA explained that the Jewish people should not fully place their trust in any treaty with any nation [17]. Among the many foreign researchers who extensively explore the connection of this core principle to the foreign policy and diplomacy of the State of Israel are such scientists as E. Lewin, Ch. D. Freilich, who insist on its presence in a modern foreign policy and diplomacy of the contemporary Jewish state.

The UN human security concept, introduced in 1994, is used in this article in a broader meaning and in connection with the new approaches of the 2022 Special Report on Human Security, according to which K. Balogun, K. Weru and X. Shen recommend “capitalising on the concept of relational wellbeing.” It should be also mentioned the Israeli scientific works

about conceptual framework regarding foreign relations, such as T. Arieli and N. Cohen research.

Primary purpose is to specify actions in modern foreign policy of Israel, especially in the human security practices and diplomacy of the current (37th) Israeli government which reflect the axiom “a nation that dwells alone”, its essential role and positive results in maintaining regional and world security, using the materials of English-speaking media.

Research methods. The case study of the State of Israel under the present government is used to examine the crucial role of “a nation that dwells alone” principle in the modern foreign policy of Israel, with focus on the human security practices and diplomacy and its positive results in maintaining regional and world security. Comparative analysis and descriptive method are used to identify similarities and differences in the modern foreign policy of Israel, diplomacy and human security practices of Israel, as well as in its positive results and mistakes made by the government.

Presenting main material.

To answer the question: “How does “a nation that dwells alone” axiom reflects on the foreign policy and diplomacy of Israel at the present stage, the Jewish identity and human security practices?” it is necessary to examine the essential aspects of this core principle, explained by the Lubavitcher Rebbe King Moshiah SHLITA and then connect them to the Israel’s actions and events at the present stage.

According to the Rebbe SHLITA, the Jewish people “dwell alone” firstly as result of their own choice to hold fast to their faith and tradition and such will of Jewish people together with their actions preserved their uniqueness for two thousand years, despite the lack of a country of their own. The other factors, which are explained by the Rebbe SHLITA, are the external forces – the pressures and persecutions from the outside, which resulted in pogroms, expulsions, inquisitions and, most of all, the Holocaust. They also strengthened the core of Jewish people’s belief and their loyalty to Jewish values and traditions. Therefore he states that both positive and negative factors are keeping the Jewish people loyal to their Jewish values, tradition and faithful to their belief [17].

Some examples of this are the following actions of the present government to advance the legal reform, backed by the majority of the Jewish people and their responses of Israeli officials to US President Biden’s criticism of Israeli judicial reforms implementation that appeared in media at the end of March 2023, supported by the Knesset opposition with its leader Yair Lapid.

In response to question about the Israeli legislation reforms J. Biden once again expressed his prevailing disapproval, stating that he is: “concerned that they get this straight. They cannot continue down this road”. Prime Minister Benjamin Netanyahu rejected J. Biden’s advice, saying, “Israel is a sovereign country” and opposed to this idea with the necessity of government’s actions, that are derived from “the will of its people and not based on pressures from abroad”. The National Security Minister Itamar Ben-Gvir respectfully replied: “While we appreciate [U.S.] democracy, they need to understand that Israel is an independent country and not another star on the American flag” and once again pointed out that: “... the people here voted in an election, and they have their priorities” [26].

Hence, by using this main principle to the maximum extent possible, B. Netanyahu, as well as I. Ben-Gvir specify the undivided association of the Jewish State, which is not subservient to the American government, with the Jewish nation and its undisputed demand for further implementation of the reforms, which is backed by the current government’s electorate.

Therefore, by choosing to hold fast to Jewish values and principles and standing up to the external forces – the pressures from the outside, mainly from USA and EU countries, Israel gives an important message to other nations: regardless of international alliances, cooperation and other mutual positive relations, first of all there is the choice of the Jewish people. Moreover, if there is the place for the government actions, they could only be based on the Jewish values and traditions, and only in such way they might result in strengthening of the unity of the whole Jewish nation.

This axiom as an integral part of Israeli national identity is even more noticeable in the context of human security, especially the protection of civilians from the terrorist attacks. On the 6th of April 2023, when speaking about the reaction to offensive and aggression towards the Jewish nation, Yair Lapid, the Knesset opposition leader stressed out: “When it comes to security, there is no opposition or coalition in the State of Israel. We will stand united against any enemy” [23].

According to the Israeli scientist E. Lewin this core principle “is embedded not only in the long history of pogroms, destruction, and deportations; its key historical origins lie in the memory of the Holocaust. The fact that when millions of Jews were murdered the world remained indifferent has left its mark on future generations” [24, p. 9].

Therefore, this core principle is integrated into the Jewish identity and in the idea of a unified front of all Jews against external threats to Jewish people, which emphasizes the importance

of being able to defend oneself without relying on external allies or support.

As a result of such firm standing to the pressure from the international community is the support for implementation of the military preventive actions and the right of the Jewish State for self-defense also with the help the closest ally – the USA. According to the State Department's official position, indicating support of Israeli actions after the rocket attacks on the 6th of April: "Israel has the right to defend itself" [12].

K. Rohulia states that Israel's foreign policy strategy is determined by national priorities, which specifically depend on the geopolitical situation in the region. [4, p. 323]. Ch. D. Freilich emphasizes that Israel "can ultimately rely only on itself. Accordingly, it remains a "nation dwelling alone" [14, p. 38].

While Israel constantly develops a technologically advanced military, which serves as a deterrent to potential adversaries, and preserves the strategic alliances with key global powers, such as the United States, it is absolutely important to act according to the core principle "a nation that dwells alone", in order protect the Jewish State and Jewish people, especially when it comes to human security concept.

This axiom is also deeply rooted inside the struggle of Jewish settlers for the rights on their land by judicial instruments, which constantly results in the more effective work of Knesset that passes the laws about giving the equal rights to the settlements, their judicial protection, military protection against human security issues on these territories, as well as prevention of the terrorist activity in these regions. In March 2023 Knesset abolished the law of disengagement in northern Samaria after 17 years and is searching for new opportunities to restore governance in regions that have been neglected for decades by the lawmakers, such as the Negev region [22]. By passing laws that give equal rights and judicial protection to Jewish settlers in these Israel's regions similarly as on the rest of the Israel's territory, Israel ensures that they are not only safe and secure, but also recognized and supported by the government.

The "Disengagement Law" itself was the opposite to "a nation that dwells alone" axiom. In August 2005, over 8000 Jews were uprooted and forced out their homes in Gaza. It was a one-sided policy resulted in destruction of homes, torched synagogues, and the destruction of profitable greenhouses. Hamas, a terrorist organization was established on this territories in June 2007, whose terrorists have been hitting with missiles the southern and central Israel territories. More than 9000 rockets and mortar shells were fired

at Israeli targets, causing economic damage. As a result, several IDF operations were conducted against terrorist bases during the 10-year period since the deportation. These operations caused 115 soldiers and civilians to be killed, and hundreds injured. The IDF suffered severe post-traumatic distress, and thousands of Israeli settlers were severely affected, with over 20% still without permanent residence or proper employment after 13 years. The uprooting was an unforgivable crime against humanity [30]. Considering its devastating results it was seen by most of the Israeli society as a severe mistake. The abolishment of this law can lead to a sense of stability and security for settlers, stronger sense of Israel's pride and identity and other positive initiatives to restore governance in neglected regions such as the Negev and to greater economic development and growth in these areas. All of these actions are preserving the development of human security policies on the territories of the settlements.

On the contrary, the resumption of talks with Arab terrorist organizations according to the Jerusalem Post article [6] from this point of view can only be viewed as a complete mistake, in fact, resulting in increase of terrorist activity, Hamas firing around 34 rockets on the 6th of April on the Jewish cities and its citizens, only after 2 months of the mutual talks of PA organization with Israel [12].

Such actions are only the opposite to the integrity of the Land of Israel and the human security of the Jewish people. While another meeting with the PA was scheduled for April, violence continued the whole March in the West Bank: repeated shootings of Arab terrorists against Israeli citizens, numerous attacks with stones and knives against civilians in Huwara and on other Israeli territories.

In fact, such talks decreased the human security level and the terrorists became even more ruthless, because they feel their impunity, especially with no adequate response of the Israel on the judicial level. According to the latest study report of PMW organization it becomes clear that the more US aid leads to more Arab terror. PA organization pays salaries to prisoners and released prisoners and to living terrorists, as well as injured terrorists and the families of terrorists who have been killed. PMW is also exploring the data of the similar financial support from European Union [9].

Taking into account the integrity of the Land of Israel together with the human security of the Jewish people and the facts of increased Arab terrorist activity in the period of negotiations between the PA organization and Israel it becomes

evident that the U.S. is still actively promoting the totally ineffective cooperation with the PA. How does the terrorist organization could fit into the peace talks? Obviously it is totally unacceptable, as well as the initiatives of the USA that is still pushing the inappropriate “two-state” solution, which is opposite to the integrity of the Land of Israel.

According to the Jerusalem Post article during a meeting in Sharm el-Sheikh between Israel and the PA in a joint communiqué with Egypt, Jordan and the US, the Israeli government pledged to stop unilateral measures for 3-6 months, including that Israel commit to suspend discussions of new settlement units for 4 months and official permits for settlements for 6 months [6].

Both then and now, the main emphasis of the PA and similar terrorist groups in Israel is to recognize them as independent political entities in order to gain additional funding for advancing of their terrorist activities, receive possibilities for more pressure on Israel from international terrorist supporters, and to expand mechanisms to terrorize Israel more actively, including through influential international organizations such as the UN, and to deceive the world public with lies.

However, according to the abovementioned axiom, if the U.S. promotes a harmful supposedly “peace” plan, it is necessary to resist their pressure and act diplomatically, to convince them more of the unacceptability of this position in the context of the fight against anti-Semitism in the U.S. and terrorism around the world. In order to keep to the axiom “a nation that dwells alone” according to different experts it is necessary to end these talks and implement more preventive measures against terrorist organizations both on judicial and on military levels.

Another aspect of this core principle according to the Lubavitcher Rebbe King Moshiach SHLITA is the importance of preventing assimilation. It is also seen nowadays when the Jewish people in Israel and in other world countries are putting a lot of efforts to oppose the assimilation processes [17].

The support of the Jewish values is visible on different levels of US-society. According to the author Ron Kampeas the Pennsylvania Governor Josh Shapiro, Congresswomen Helen Lurie from Virginia and Becca Balint from Vermont, use their Jewish identity extensively in their political and public activities, as Scott Lasensky, a professor of American Jewish studies at the University of Maryland says that they are higher than the political dogma “because they exude pride” [21].

In March 2023 Pennsylvania official authorities announced that first Jewish legislative assembly will be established and this marks a

milestone for the state’s Jewish community. The assembly is expected to protect Jewish interests and play an important role in shaping policy and promoting Jewish values in the state [16].

This initiative demonstrates the Jewish community's commitment to an axiom “a nation that dwells alone” by maintaining its distinct identity, traditions and lifestyle while keeping the good relations with the authorities, where they live through the establishment of their own distinct organizations together with using the state’s instruments for the development of their communities. By forming their own legislative assembly, the Jewish community is also asserting their autonomy and promoting the beneficial political decisions.

Another aspect of this axiom, to which the Lubavitcher Rebbe King Moshiach SHLITA is referring, is that Jewish people “have never lost their beliefs, their hope to return to Jerusalem, and the land of Israel” [17].

Evident traces to this axioma are seen in the recent Israeli UN Permanent Representative Gilad Erdan’s initiative to host a mock Pesach seder at the United Nations on the 30th of March 2023. This event showcases Israel’s commitment to strengthening the knowledge among other ambassadors about the Jewish identity and Judaism values on the relations with other nations, at the same time it demonstrates Israel’s emphasis on preserving its distinct identity, even while keeping peaceful relations with the international community. He also makes an undisputed association between the people of Israel and their legitimate right on the land that God promised to them from his statements: “At the seder, we are commanded to retell the Exodus as if we ourselves were slaves in Egypt and we, ourselves, were brought out by the hand of God.” and “... it is also the story of Jewish statehood—the legitimate right of the Jewish people coming home to the land that God promised us.”, “... we remind the world that Israel has been, is and always will be the homeland of the Jewish people...” [11].

Also on the 7th of April 2023 in response to terrorist firing around 34 rockets from the Lebanon on the Israeli cities and the followed terrorist activity, Gilad Erdan made an official statement on behalf of Israel, which reflects Israel’s perception of itself as a nation that must rely on its own strength and resources to safeguard its human security, rather than relying on external support or assistance. He responded: “Israel condemns in the strongest terms the attempts by terrorist groups in Lebanon to infringe upon its sovereignty in blatant violation of Security Council resolutions, including Security Council

Resolution 1701 (2006). Israel will not accept any violation of its sovereignty and security, and will take all necessary steps to protect its citizens” [25].

This statement is also in line with the previous cases. Therefore, such position in the UN reinforces Israel’s determination to protect its citizens and not to tolerate any violations of its sovereignty, and the language used in the statement conveys a sense of self-reliance, which is consistent with the idea of “a nation that dwells alone”.

The existing multinational peace-keeping practice of UN member countries and similar to UN organizations is further advanced to a brand new level with the help of Israel’s recognition practices of “Righteous Among the Nations” and by promoting the 7 Universal Laws for all humanity - the 7 Noahide Laws for all the world nations according to the Jewish Law (Halakha). The Yad Vashem Holocaust Memorial Complex lists 2,673 Righteous Among the Nations in Ukraine and 27,921 Righteous Among the Nations from 44 countries of the world according to the data of 2021. According to the Lubavitcher Rebe SHLITA King Moshiaich non-jewish population of the world should adhere to the 7 Noahide laws as the set of moral and ethical principles applicable to all humanity, that were given to Moses on the mount Sinai by G-d at the same time as the G-d’s 10 commandments to the Jewish people. A good example of such practices of social cooperation and understanding among different nations is Ukraine. The Congress of the Descendants of the Righteous Among the Nations held in Ukraine in September 2021 demonstrates such positive results of these trends: building and strengthening bridges between Jews and non-Jews on the international and regional levels; creating different platforms for future collaboration; fostering goodwill and collaboration in various fields, including mutual research initiatives; preserving the knowledge about Holocaust events [1].

What are the beneficial results of applying this axiom to the foreign policy of Israel?

Firstly, it has the positive effects on relations with other nations, their official authorities and prominent political leaders. As an example of such effects is Arnold Schwarzenegger’s (a former Governor of California) video speech, which he posted on different media platforms as well as his other speeches on anti-semitism and hate crimes in 2023, following after his visit to Auschwitz concentration camp, where more than 1 million Jews were mercilessly murdered during the 2nd world war. He delivered these statements against a growing evidence of anti-Semi-

tism in the United States, hate crimes, especially against people of other nationalities, particularly Jews. He urged non-Jewish population to get rid of such behavior, which could be a result of incorrect parenting or the aggressive influence of extremist ideologies on the Internet [28].

Secondly, this axiom does not deny cooperation with foreign countries according to Jewish law (Halakha) and Jewish values. The signing of the Abraham Accords with Israel in 2020 became the key turning point for the long-term progressive human security vision of cooperation with Israel, especially for the Arab nations. Moreover, the results of these agreements indicate the rise of the initiatives of these nations on different levels of society as they gained opportunities for cooperation in the spheres of commerce, tourism, and innovation.

K. Balogun, K. Weru and X. Shen point out the tendencies of world countries of “capitalising on the concept of relational wellbeing”, which they recommend to foster according to the new approaches of the 2022 Special Report on Human Security [8].

After finding the key points towards cooperation among the different countries of the region, while preserving own interests Israel is still continuing to foster the membership in the Abraham Accords, signed by Israel, the United Arab Emirates, Bahrain, Sudan, and Morocco in 2020 as one of the key pillars for foreign relations network enhancement between Jerusalem and other world nations. The non-protocol decisions and informal contacts were, according to V.O. Mustipan, the key elements to further strengthening of Middle Eastern security system [2, p. 13].

At the beginning of March 2023 Netanyahu government announced that it is currently working to expand the Abrahamic agreements with four new countries: Mauritania, Somalia, Niger and Indonesia. The initiatives of Israel are actively supported by the U.S. Secretary of State Antoni Blinken, National Security Advisor Jake Sullivan, and Senior Energy Security Advisor Amos Hochstein [10].

The government promotes the membership in these agreements for other countries as a progressive practice to change the mutual challenges in their foreign relations into mutual opportunities for different development scenarios in such spheres: cybersecurity, military, medicine, agricultural innovations, renewable energy, economy etc. The recent example of such practice is the beneficial results in the activity of Israel’s Liquidity Group. This top financial technology company advertised long-term plans to make \$500 million investment in startups during this year on the territory of the UAE and MENA

region according to the information of Investopia x SALT conference in Abu Dhabi that was organized in the beginning of March 2023. The statements of Ron Daniel, company's CEO indicated that human security practices in this region backed by a capital actually advances "the flourishing tech ecosystem and lively community of global entrepreneurs, VCs, and accelerators in the UAE" [13].

Additionally, these statements play a crucial role regarding human security issues within the country, as the authors of the 2023 Strategic Analysis for Israel, published by the Institute for National Security Studies at Tel Aviv University, suggest countering the economic threats from outside by relying on "countries, including partners to the Abraham Accords, who have profited from the rise in energy prices, and they could serve as a solid alternative for Israeli exports.". The authors of this Strategic Analysis encourage Israeli actions for human security practices in the economy sphere, as "the government should initiate a national project to integrate all populations in the economy, through programs to impart skills needed by the marketplace" [15, p. 75].

This could be another possible explanation for the government's 2023 promotion to join the Abrahamic Accords with other countries of the world in order to acquire new trading partners, especially with energy resources, with the aim to overcome the struggles of the global economy and the variability of global currency markets for businesses that are heavily dependent on imports and exports. Hence, the issue of diversifying export markets and integrating all segments of the population into the economy is definitely relevant to a core principle "a nation that dwells alone", so that Israel can build a more resilient and integrative society that will be better prepared to deal with the various possible external challenges in the future.

It is also evident that currently Israel, as it was previously specified by O. Yavorska, continues to use: "different interaction strategies, concepts of development, participation in international cooperation, democratic values" in its foreign policy strategies [5, p. 72].

The Latin America countries are searching for new opportunities to cooperation in trade, technology, agriculture, military spheres with the government of Israel. According to V. Niehina and O. Vysotskyi, in this region it is still evident the usage of "the following technologies in the foreign policy of Israel: the signing of trade agreements, the promise to support Israel during voting in international organizations, as well as official visits of Israeli officials to Latin American countries, the making of agreements with

Latin American countries intended to promote the development of science, technology and innovation [3, p. 102].

The decisions aimed at breaking ties with Israel are also not in line with the human security policies of European countries and mutual cooperation with Israel in different spheres.

Such conclusion could be made after the Isabel Diaz Ayuso, a Spanish politician and future candidate for Prime Minister of Spain, visit to Israel in February 2023, where she conducted meetings with Israeli President Yitzhak Herzog, head of the National Security Council Tzachi Hanegbi, Economy Minister Nir Barkat, technology entrepreneurs, top ranked businessmen and high-level officials in the medical field. Diaz also criticized the recent decision of Barcelona Mayor Ada Colau to terminate the twin-city agreement with Tel Aviv and cut ties with the Israeli government, saying that such a decision was against the wishes of the people of Spain and Catalonia. Such irresponsible decisions, in her opinion, can only be harmful to cooperation between the countries. She also mentioned the great impact of fake news on the understanding between the countries and their people: "Coming to Israel or talking to Israelis is essential to understanding the reality of life in Israel. Otherwise, you will get a picture of violence that leads to brutality, and that is the only thing you will know about Israel. This is not something I will promote, because it's just not true." She also expressed her support for the Israeli government's judicial reform and as it: "clearly demonstrate that Israel is a democratic country." Previously, Diaz Ayuso strengthened Madrid's community ties with the Jewish community by showcasing the positive image of Israel among the dozens of businessmen who agreed to cooperate with Israeli counterparts in the fields of technology and health care and passed a series of resolutions against the boycott of Israel [20].

Such positive initiatives as the policy entrepreneurs according to T. Arieli and N. Cohen research "can introduce new frames of thinking about peace and the opportunities it holds for a better, more prosperous life for everyone in the region." and "self-interest actors may generate noble results on local and even regional, national, and international levels" [7, p. 245].

Another technological sphere that reflects the implementation of the axiom "a nation that dwells alone" policies by the current Israeli government in its mutual relations is the Israeli defense industry with such major manufacturers as Elbit Systems, IAI-Israel Aerospace Industries, Rafael Advanced Defense Systems and more than a dozen other defense manufacturers.

Through participation in various military technology exhibitions and showcasing its innovations around the world, by building new ties in the defense industry and reinforcing old networks, Israel can remain at the forefront of defense technology and maintain the highest level of military and technical development. The Israeli Defense Ministry opened its first-ever national pavilion with 30 Israeli leading companies at the International Defense Exhibition and Conference (IDEX) in the United Arab Emirates, the largest military exposition in the Middle East in February 2023 [18]. Similarly, it was established the first national pavilion at the DSEI Japan Defense Exhibition in the middle of March, where Israel presented its own: unmanned aircraft systems, ground systems, missile systems and communications technology [19].

There is another reason why Israel is considering to increase its participation in arms exports and to represent its innovations around the world. Nowadays Israel still experiences various security threats and challenges, making the advancement in defense technology essential to its national security policies. According to a new SIPRI report, Israeli arms exports have recently declined by 15%. It is most probable that the government's focus on entering into new partnerships and contracts with other nations might help to compensate that decline [29].

Conclusions. Therefore, it is necessary to specify that “a nation that dwells alone” axiom still refers to all the Jewish people because its presence is demonstrated in all spheres of the Israeli State and society, as well as in foreign relations and diplomacy. The continuing adherence of the Jewish State to this policy axiom plays crucial role in preserving the Israel's unique position in the Middle East and allowing it to pursue its national interests while maintaining a high level of self-reliance, resiliency and openness to cooperation. Its positive results within Israeli society are encompassed towards strengthening of the national identity and unity inside and outside the Israel. The abovementioned cases of such actions by the current Israeli government reflect the strong resilience in the face of numerous security challenges, enabling the country to adapt and respond effectively to any threats, and withstand external diplomatic pressures. In human security concept the emphasis on the core principle “a nation that dwells alone” in future policy of Israel could further lead to the advancement in well-being and safety of its citizens. Moreover, it could continue to have positive effects on the broader region of Middle East and other world countries, as it encourages other nations to adopt their policies and strategies to the Jewish principles of peace and prosperity and respect for the interests of Israel, ultimately contributing to a safer and more secure world.

Bibliography:

1. Відбувся з'їзд нащадків праведників народів світу / ТСН. URL: <https://tb.gy/x9t54> (дата звернення: 19.04.2023)
2. Мустіпан В.О. Близькосхідна політика Ізраїлю у постбіполярний період : автореф. дипломної роботи на здобуття освітнього ступеню «магістр» : спец. 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / В.О. Мустіпан – Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – 18 с.
3. Негіна В.Р. Латиноамериканський вектор зовнішньої політики Ізраїлю: технологічний вимір. / В. Р. Негіна, О.Ю. Висоцький // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – 2020. – Т.12, № 2, С. 94–103.
4. Рогуля К. Дипломатія Ізраїлю в часи війни росії проти України. *Україна дипломатична*. 2022. Вип. 23. С. 315–325.
5. Яворська О.В. Ізраїльська модель публічної дипломатії: дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр» : спец. 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / О.В. Яворська – Вінниця, ДонНУ імені Василя Стуса, 2022 – 82 с. URL: <https://shorturl.at/fqzWX> (дата звернення: 19.04.2023)
6. Abu Toameh, K. Netanyahu's government revived Israeli-Palestinian peace talks, PA official says. (2023, March 20). *Jerusalem Post*. Retrieved from <https://shorturl.at/aCI56> (access date: 19.04.2023).
7. Arieli, T., & Cohen, N. (2013). Policy entrepreneurs and post-conflict cross-border cooperation: a conceptual framework and the Israeli–Jordanian case. *Policy Sciences*, 46 (3), 237–256. Retrieved from <https://shorturl.at/iBIM3> (access date: 19.04.2023).
8. Balogun, K., Weru, K., & Shen X. (2023). “Freedom from Want”: A Critical Reflection in the Face of the Anthropocene. *Journal of Human Development and Capabilities*. Retrieved from <https://shorturl.at/wzGJP> (access date: 19.04.2023).
9. Benson P. Increased American Aid Brings More Palestinian Terror, Study Finds (2023, March 16). *Israel Today*. Retrieved from <https://shorturl.at/loxW9> (access date: 19.04.2023).
10. Cohen, Sh. A. Israel engaging four Muslim nations to expand Abraham Accords. (2023, March 8). *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/ilnP1> (access date: 19.04.2023).
11. Erdan holds mock Passover seder at UN attended by 70 ambassadors. (2023, March 30). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://rb.gy/9t87d> (access date: 19.04.2023).

12. Fabian, E., Agencies 34 rockets fired from Lebanon at Israel in worst barrage in years; Hamas blamed. (2023, April 6). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/swE01> (access date: 19.04.2023).
13. Ferziger, J. H. UAE spreads its wings at investment summit in Abu Dhabi (2023, March 6). *The Circuit*. Retrieved from <https://shorturl.at/cgFXY> (access date: 19.04.2023).
14. Freilich, Ch. D. (2018). *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. New York: Oxford University Press Inc., 496 p. Retrieved from: <https://shorturl.at/xAGPW> (access date: 19.04.2023).
15. Hayman, T., & Yavne, R., & Kurz A., & Editors (2023). Strategic Analysis for Israel 2023 *Institute for National Security Studies (INSS)*. Retrieved from <https://shorturl.at/AEO47> (access date: 19.04.2023).
16. Holt, F. Pennsylvania announces first Jewish Legislative Caucus. (2023, March 23). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/zBCZ0> (access date: 19.04.2023).
17. Inner Conviction. (n.d.). <https://www.torahinten.org>. Retrieved from: <https://www.torahinten.org/blog/inner-conviction> (access date: 19.04.2023).
18. Israel opens first-ever national pavilion at IDEX arms expo in Abu Dhabi. (2023, February 20). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/qxCFS> (access date: 19.04.2023).
19. Israel opens first-ever national pavilion in Japan at DSEI defense exhibit. (2023, March 15). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/cGLP8> (access date: 19.04.2023).
20. Kahana A. "We cannot put a question mark on Israel". (2023, February 16). *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/bEKU8> (access date: 19.04.2023).
21. Kampeas, R. Josh Shapiro's inauguration symbolizes a new age for Jewish politicians. (2023, January 18). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/lxANP> (access date: 19.04.2023).
22. Knesset repeals disengagement law for northern Samaria. (2023, March 21). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/eqyUW> (access date: 19.04.2023).
23. Lapid: Coalition has harmed deterrence, but "when it comes to Israel's security, there's no opposition or coalition". (2023, April 6). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/AENRS> (access date: 19.04.2023).
24. Lewin, E. (2015) The 1973 War as a Stimulator in the Reshaping of Israeli National Ethos. U. Lebel and E. Lewin (Eds.), *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israeli Civil-Military Relations* (147–178). Lanham, MD: Lexicon. Retrieved from: <https://www.civil-military-studies.org.il/wp-content/uploads/2017/05/9fb9e52b-604a-4adf-9cb4-9fa1d91c5b11.pdf> (access date: 19.04.2023).
25. Magid, J. Israel urges UN Security Council to condemn Lebanon, Gaza rocket fire. (2023, April 7). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/gnswO> (access date: 19.04.2023).
26. Marcus, L. Israel "is not another star on the American flag": Ben-Gvir blasts Biden. (2023, March 29). *World Israel News*. Retrieved from <https://shorturl.at/qDKT5> (access date: 19.04.2023).
27. Rabbi Menachem Mendel Shlita Schneerson (2014). *Royal Words of the Lubavitcher Rebbe King Moshiah Shlita, A Free Translation of the Addresses Spoken in the Weeks of Shemos 5752 (vol. 2)*. (E. Y. & I.M. Benyaminson, Trans). Living Moshiah Publication Society: www.LivingMoshiah.com. [in Yiddish and Hebrew]. Retrieved from <https://shorturl.at/jQV29> (access date: 19.04.2023).
28. Roberts, M. Arnold Schwarzenegger says anti-Semites will 'die miserably' (2023, March 7). *CBS News*. Retrieved from <https://rb.gy/tsv7k> (access date: 19.04.2023).
29. Surge in arms imports to Europe, while US dominance of the global arms trade increases. (2023, March 13). *Stockholm International Peace Research Institute*. Retrieved from <https://shorturl.at/klpIP> (access date: 19.04.2023).
30. Yizhaki, A. Irreversible damage caused by Gush Katif destruction continues. (2018, July 23). *Israel National News*. Retrieved from <https://shorturl.at/mxFJY> (access date: 19.04.2023).

References:

1. Vidbuvsia zizd nashchadkiv pravednykiv narodiv svitu [A congress of the descendants of the righteous of the nations of the world was held]. *TSN*. Retrieved from <https://rb.gy/x9t54> (access date: 19.04.2023).
2. Mustipan, V.O. (2020) Blyzkoskhidna polityka Izrailiu u postbipoliarnyi period [Israel's Middle East policy in the post-bipolar period.]. *Extended abstract of master's thesis*. Mykolaiv : Petro Mohyla Black Sea National University [in Ukrainian].
3. Niehina, V.R., & Vysotskyi, O.Yu. (2020) Latynoamerykanskiy vektor zovnishnoi polityky Izrailiu: tekhnolohichniy vymir [Latin American Vector of Israel's Foreign Policy : Technological Dimension]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of modern culture*, 12(2), 94–103 Retrieved from <https://shorturl.at/lzQV0> [in Ukrainian]. (access date: 19.04.2023).
4. Rohulia, K. (2022). Diplomatiya Izrailiyu v chasi viyni rosiï proti Ukraini [Israel's diplomacy during russia's war against Ukraine]. *Ukraina diplomatichna – Diplomatic Ukraine*, 23, 315–325. Retrieved from http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/diplomatic_ukraine_2022_comp.pdf [in Ukrainian] (access date: 19.04.2023).
5. Yavorska, O. (2022) Izrailska model publichnoi dyplomatii [Israeli model of public diplomacy]. *Master's thesis*. Vinnytsia: Vasyl' Stus DonNU. Retrieved from <https://shorturl.at/fqzWX> [in Ukrainian]. (access date: 19.04.2023).

6. Abu Toameh, K. Netanyahu's government revived Israeli-Palestinian peace talks, PA official says. (2023, March 20). *Jerusalem Post*. Retrieved from <https://shorturl.at/aCI56> (access date: 19.04.2023).
7. Arieli, T., & Cohen, N. (2013). Policy entrepreneurs and post-conflict cross-border cooperation: a conceptual framework and the Israeli-Jordanian case. *Policy Sciences*, 46 (3), 237–256. Retrieved from <https://shorturl.at/iBIM3> (access date: 19.04.2023).
8. Balogun, K., Weru, K., & Shen X. (2023). “Freedom from Want”: A Critical Reflection in the Face of the Anthropocene. *Journal of Human Development and Capabilities*. Retrieved from <https://shorturl.at/wzGJP> (access date: 19.04.2023).
9. Benson P. Increased American Aid Brings More Palestinian Terror, Study Finds (2023, March 16). *Israel Today*. Retrieved from <https://shorturl.at/loxW9> (access date: 19.04.2023).
10. Cohen, Sh. A. Israel engaging four Muslim nations to expand Abraham Accords. (2023, March 8). *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/ilnP1> (access date: 19.04.2023).
11. Erdan holds mock Passover seder at UN attended by 70 ambassadors. (2023, March 30). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://rb.gy/9t87d> (access date: 19.04.2023).
12. Fabian, E., Agencies 34 rockets fired from Lebanon at Israel in worst barrage in years; Hamas blamed. (2023, April 6). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/swE01> (access date: 19.04.2023).
13. Ferziger, J. H. UAE spreads its wings at investment summit in Abu Dhabi (2023, March 6). *The Circuit*. Retrieved from <https://shorturl.at/cgFXY> (access date: 19.04.2023).
14. Freilich, Ch. D. (2018). *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. New York: Oxford University Press Inc., 496 p. Retrieved from: <https://shorturl.at/xAGPW> (access date: 19.04.2023).
15. Hayman, T., & Yavne, R., & Kurz A., & Editors (2023). Strategic Analysis for Israel 2023 *Institute for National Security Studies (INSS)*. Retrieved from <https://shorturl.at/AEO47> (access date: 19.04.2023).
16. Holt, F. Pennsylvania announces first Jewish Legislative Caucus. (2023, March 23). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/zBCZ0> (access date: 19.04.2023).
17. Inner Conviction. (n.d.). <https://www.torahinten.org>. Retrieved from: <https://www.torahinten.org/blog/inner-conviction> (access date: 19.04.2023).
18. Israel opens first-ever national pavilion at IDEX arms expo in Abu Dhabi. (2023, February 20). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/qxCFS> (access date: 19.04.2023).
19. Israel opens first-ever national pavilion in Japan at DSEI defense exhibit. (2023, March 15). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/cGLP8> (access date: 19.04.2023).
20. Kahana A. “We cannot put a question mark on Israel”. (2023, February 16). *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/bEKU8> (access date: 19.04.2023).
21. Kampeas, R. Josh Shapiro’s inauguration symbolizes a new age for Jewish politicians. (2023, January 18). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/lxANP> (access date: 19.04.2023).
22. Knesset repeals disengagement law for northern Samaria. (2023, March 21). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/eqyUW> (access date: 19.04.2023).
23. Lapid: Coalition has harmed deterrence, but “when it comes to Israel’s security, there’s no opposition or coalition”. (2023, April 6). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/AENRS> (access date: 19.04.2023).
24. Lewin, E. (2015) The 1973 War as a Stimulator in the Reshaping of Israeli National Ethos. U. Lebel and E. Lewin (Eds.), *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israeli Civil-Military Relations* (147–178). Lanham, MD: Lexicon. Retrieved from: <https://www.civil-military-studies.org.il/wp-content/uploads/2017/05/9fb9e52b-604a-4adf-9cb4-9fa1d91c5b11.pdf> (access date: 19.04.2023).
25. Magid, J. Israel urges UN Security Council to condemn Lebanon, Gaza rocket fire. (2023, April 7). *The Times of Israel*. Retrieved from <https://shorturl.at/gnswO> (access date: 19.04.2023).
26. Marcus, L. Israel “is not another star on the American flag”: Ben-Gvir blasts Biden. (2023, March 29). *World Israel News*. Retrieved from <https://shorturl.at/qDKT5> (access date: 19.04.2023).
27. Rabbi Menachem Mendel Shlita Schneerson (2014). *Royal Words of the Lubavitcher Rebbe King Moshiach Shlita, A Free Translation of the Addresses Spoken in the Weeks of Shemos 5752 (vol. 2)*. (E. Y. & I.M. Benyaminson, Trans). Living Moshiach Publication Society: www.LivingMoshiach.com. [in Yiddish and Hebrew]. Retrieved from <https://shorturl.at/jQV29> (access date: 19.04.2023).
28. Roberts, M. Arnold Schwarzenegger says anti-Semites will 'die miserably' (2023, March 7). *CBS News*. Retrieved from <https://rb.gy/tsv7k> (access date: 19.04.2023).
29. Surge in arms imports to Europe, while US dominance of the global arms trade increases. (2023, March 13). *Stockholm International Peace Research Institute*. Retrieved from <https://shorturl.at/klpIP> (access date: 19.04.2023).
30. Yizhaki, A. Irreversible damage caused by Gush Katif destruction continues. (2018, July 23). *Israel National News*. Retrieved from <https://shorturl.at/mxFJY> (access date: 19.04.2023).

УДК 327

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-3)

Олексій БУРЯЧЕНКО

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного авіаційного університету, пр-т Любомира Гузара, 1, м. Київ, Україна, 03058
ORCID: 0000-0001-5308-2570

Oleksiy BURYACHENKO

Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science at the National Aviation University, 1 L. Huzara Ave., Kyiv, Ukraine, 03058
ORCID: 0000-0001-5308-2570

КРИЗА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ НАД ЯДЕРНОЮ ЗБРОЄЮ. ВИКЛИКИ ХХІ СТОРІЧЧЯ ТА РИЗИКИ МАЙБУТНЬОГО

CRISIS OF THE NUCLEAR WEAPONS CONTROL SYSTEM: CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY AND RISKS OF THE FUTURE

У статті аналізується та розглядається питання кризи системи контролю над ядерною зброєю, а також виклики ХХІ сторіччя та ризики майбутнього в контексті потрясінь та дестабілізації нинішньої архітектури світової системи безпеки. Проведене дослідження із зауваженого питання є складовою наукового дослідження «Формування нової глобальної системи безпеки: російсько-українська війна як фактор еволюції світової політики».

Дослідження аналітичних звітів, документів, міжнародних угод, законодавчих актів, наукових позицій дало можливість проаналізувати закономірні тенденції еволюції системи контролю над ядерною зброєю. Охарактеризувати кризові точки, які призвели до дестабілізації в системі контролю над ядерною зброєю та окреслити виклики ХХІ сторіччя та ризики майбутнього в контексті недосконалості контролю над ядерною зброєю а також, можливий вихід із кризи яка сталася в світовій системі контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія). Проведене дослідження в розрізі еволюції системи контролю над ядерною зброєю дозволило автору дійти висновку, що враховуючи складні етапи еволюції питання контролю над ядерною зброєю, починаючи з кінця холодної війни і до настання епохи після холодної війни, від Рейк'явіка (1986 р.) до Гельсінкі (1997 р.), стали роками прогресу в сфері контролю над ядерною зброєю в різних напрямках. В першій половині ядерної ери відбувалася повільна, нерівномірна, але масштабна еволюція від напруженої та нерегульованої конкуренції до послідуєчого більш регульованого, керованого ядерного середовища, в якому ядерні арсенали були обмежені договорами, а поширення ядерної зброї було заборонено ДНЯЗ, який набув статусу безстрокового і накладав на учасників юридичні зобов'язання. Але, у ХХІ сторіччі, вітер помінявся і архітектура системи контролю над ядерною зброєю почала хитатися. І сьогодні вона досягла максимальної кризи, яка спричинена недосконалістю архітектури світової системи безпеки і не бажанням провідних світових акторів до її зміни, що призвели, як наслідок у 2022 році, до повномасштабної війни на Європейському континенті, російсько-української війни. Як наслідок, війна Росії проти України заставила замислитись країни, які не володіють ядерною зброєю над її розробкою або укладенням договорів із країнами, які нею володіють про розміщення на своїй території. Зазначимо, зауважені тенденції є вкрай небезпечними, Оскільки, це призведе до зростання кількості ядерних держав у світі і не забуваємо про терористичні організації. Тобто, ядерна зброя почне безконтрольно розповзатися планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу.

Автор звертає увагу на те, що з порушенням світової системи безпеки внаслідок російсько-української війни таке питання як використання ядерної зброї виходить на новий рівень. У статті резюмовано необхідність перегляду наявної світової системи безпеки з акцентом на формування нової системи контролю над ядерним компонентом (ядерною зброєю, атомною енергією).

Ключові слова: ядерна зброя, система контролю над ядерною зброєю, ядерний компонент, світова система безпеки, архітектура світової системи безпеки, ООН, ДНЯЗ, Оглядова конференція, Україна, Росія, СРСР, США.

The article analyzes and discusses the issue of the crisis of the nuclear weapons control system, as well as the challenges of the 21st century and risks of the future in the context of shocks and destabilization of the current architecture of the global security system. The research conducted on this issue is a component of the scientific research "Formation of a new global security system: the Russian-Ukrainian war as a factor in the evolution of world politics."

Researching analytical reports, documents, international agreements, legislative acts, scientific positions made it possible to analyze the regular trends in the evolution of the nuclear weapons control system. It describes the crisis points that led to destabilization in the nuclear weapons control system and outlines the challenges of the 21st century and future risks in the context of the imperfection of nuclear weapons control, as well as a possible way out of the crisis that occurred in the world control system over the nuclear component (nuclear weapons, nuclear energy). The study conducted in terms of the evolution of the nuclear weapons control system allowed the author to conclude that taking into account the complex stages of the evolution of the issue of nuclear weapons control, from the end of the Cold War to the post-Cold War era, from Reykjavik (1986) to Helsinki (1997), became years of progress in the field of nuclear weapons control in various directions. In the first half of the nuclear era, there was a slow, uneven, but massive evolution from tense and unregulated competition to subsequent more regulated, controlled nuclear environment, in which nuclear arsenals were limited by treaties and the proliferation of nuclear weapons was prohibited by the NPT, which acquired the status of indefinite and imposed legal obligations on participants. However, in the 21st century, the winds have changed, and the architecture of the nuclear weapons control system has begun to shake. And today it has reached its maximum crisis, caused by the imperfection of the architecture of the global security system and the unwillingness of leading global actors to change it, which resulted in the full-scale war on the European continent, the Russian-Ukrainian war, in 2022. As a result, the war of Russia against Ukraine made countries that do not possess nuclear weapons think about its development or the conclusion of agreements with countries that possess it for placement on their territory. It should be noted that these trends are extremely dangerous because they will lead to an increase in the number of nuclear states in the world, and we cannot forget about terrorist organizations. Therefore, nuclear weapons will begin to spread uncontrollably around the planet, becoming a means of protecting sovereignty and an attribute of special status.

The author highlights that the violation of the global security system due to the Russian-Ukrainian war has brought the issue of nuclear weapon use to a new level. The article summarizes the need for a review of the existing global security system with a focus on the formation of a new system for controlling the nuclear component (nuclear weapons, atomic energy).

Key words: nuclear weapons, nuclear component, control system over nuclear weapons, global security system, architecture of the global security system, UN, NPT, Review Conference, Ukraine, Russia, USSR, USA.

Постановка проблеми. «Контроль над озброєннями безперечно збився з курсу. Протягом кількох років те, що називають переговорами щодо озброєнь, було переважно публічним обміном звинуваченнями...». Можна було б подумати, що ця цитата стосується поточного безпекового стану на світовій політичній арені. Проте Томас Шеллінг написав це спостереження взимку 1985 року, за два роки до підписання Договору про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (ДРСМД) та за шість років до укладання першого Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1). Слід зазначити, ще 1985 року контроль над ядерною зброєю у світі переживав період застою і навіть регресу, але, безумовно, як відмічали на той час аналітики, був живий.

Зараз же, через сорок років, майбутнє контролю над ядерним озброєнням перебуває чи не найскладнішому етапі і викликає багато питань у акторів, основне з яких - що з системою контролю над ядерних компонентом у архітектурі світової безпеки? Наскільки ця система жива? Такі питання, які задаються світовою спільнотою є цілком ґрунтовні і підтвердженням цих зауважень, є результати X Оглядової конференції з виконання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (X ОК ДНЯЗ), яка проходила з 1 по 26 серпня 2022 р.

у Нью-Йорку. Зауважимо, держави-учасниці ДНЯЗ з моменту введення в дію Договору (1970 р.) кожні п'ять років збираються на Оглядову конференцію з виконання Договору.

За підсумками роботи X ОК ДНЯЗ, зазначимо, учасники не змогли ухвалити консенсусний підсумковий документ. Головним чинником, який не дозволив ухвалити консенсусний підсумковий документ, як наголошували самі учасники конференції, стали дії Росії в Україні, а саме російсько-українська війна, повномасштабну фазу якої Росія розпочала 24 лютого 2022 року. Зазначимо, ця війна викликала багато питань і дискусій і головне – наскільки ДНЯЗ відповідає духу часу, а також про виклики режиму ядерного нерозповсюдження. Під час роботи конференції була подана заява Францією (26.08.2022 р.), яку підписали західні країни, а також Гватемала, Грузія, Маршаллові острови, М'янма, Нігер, Палау, Туреччина, Чад, Південна Корея та Японія. У документі йшлося про порушення Росією норм міжнародного права, негативний вплив дій Росії в Україні на режим нерозповсюдження ядерної зброї [1]. Слід зазначити, це була перша Оглядова конференція, коли ядерна п'ятірка не змогла узгодити позиції щодо ДНЯЗ, особливо, питання відносно того, як реагувати на вимоги переважної більшості держав, які не володіють ядерною зброєю.

Якщо подивитися на історичну ретроспективу оглядового процесу ДНЯЗ, то ми побачимо, що він ніколи не проходив у сприятливих геополітичних умовах. Кожна Оглядова конференція зіштовхувалася зі своїм комплексом проблем: суперечності щодо питань ядерного роззброєння та передачі ядерних технологій, за нормами експортного контролю, ризики розповсюдження ядерної зброї, – все це супроводжувало оглядовий процес ДНЯЗ з його перших днів. Але Х ОК ДНЯЗ була чи не найскладніша за всю історію роботи конференції. І підтвердження цьому є слова Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, який заявив, – «Гнійники криз з ядерним підґрунтям» назрівають по всьому світу: на Близькому Сході, на Корейському півострові, а також на тлі вторгнення Росії в Україну. ... закликаю учасників зустрічі захистити людство від самознищення» [1].

Зазначимо, ті виклики, які зараз переживає система контролю над ядерною зброєю це комплекс питань, які наростали і не були вирішені ще з моменту розпаду СРСР, і як наслідок останнім тригером цих проблем стала російсько-українська війна. Перші публікації про те, що ДНЯЗ зіштовхнувся з кризою, почали активно курсувати серед наукової спільноти ще на початку 2000-х років.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельну базу статті складають аналітичні звіти, документи, міжнародні угоди, законодавчі акти, наукові позиції: Парахонського Б., Яворської Г., Потехіна О., Нойнека Г., Макгроу О., Крепона М., Брукса Л., Макгроу О., Танненвальд Н., Броді Б., Фрідмана Л. та інших дослідників, які сходяться на думці, що глобальний ядерний регульований порядок руйнується, а система контролю над ядерною зброєю досягла максимальної кризи, яка спричинена недосконалістю архітектури світової системи безпеки.

Тому **метою даною статті** є спроба дослідити та проаналізувати еволюцію системи контролю над ядерною зброєю; кризові точки, які призвели до дестабілізації в системі контролю над ядерною зброєю; виклики ХХІ сторіччя та ризики майбутнього в контексті кризи контролю над ядерною зброєю а також, можливий вихід із кризи, яка сталася в світовій системі контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія), який тримає світову систему безпеки у напруженому стані.

Виклад основного матеріалу. На ХХІІ сесії 12 червня 1968 р. Генеральною Асамблеєю ООН був укладений Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. 1 липня

1968 року ДНЯЗ був відкритий для підписання. З того часу цей Договір, є наріжним каменем міжнародної діяльності із запобігання розповсюдженню ядерної зброї, остаточної її ліквідації і сприяння мирному застосуванню ядерної енергії. На 2022 рік ДНЯЗ підписали 191 країна, що робить його Договором, в якому бере участь майже весь світ. У 1995 році, після 25-річного періоду, дія Договору була продовжена на невизначений термін [2]. Винятковість ДНЯЗ полягає в тому, що немає жодної іншої міжнародної угоди, яка ґрунтується на домовленостях між ядерними і неядерними державами. 186 неядерних країн зобов'язалися утримуватись від використання ядерної зброї. З іншого боку, домовленості – п'яти країн, які офіційно закріплені в ДНЯЗ такими, що мають ядерну зброю – Китай, Франція, Росія (до 1991 року СРСР), Велика Британія і США – пообіцяли не допомагати неядерним країнам отримати ядерну зброю, а прагнути до великої мети - ядерного роззброєння. Також, важливо зауважити, що в інтересах усіх сторін, Договір сприяє співробітництву з мирного застосування ядерних технологій під наглядом Міжнародного агентства з ядерної енергії (МАГАТЕ). В даний час поза Договором залишаються Індія, Пакистан та Ізраїль. Про вихід із ДНЯЗ заявила КНДР, але цей крок не визнано міжнародною спільнотою.

Отже, підкреслимо, ДНЯЗ – це відкритий міжнародний договір, що засвідчено п. 1 ст. IX, у якому зазначається, що цей Договір відкритий для підписання його всіма державами й будь яка держава може приєднатися до нього в будь-який час. Відкритість Договору закріплена п. 2 ст. IX, що засновує інститут потрібного депозитарію Договору із урядів США, СРСР і Великобританії, яким необхідно здавати на зберігання ратифікаційні грамоти й документи про приєднання. Крім цього ДНЯЗ є універсальним міжнародним договором через те, що його учасники репрезентують як якісні, так і кількісні критерії, тобто ДНЯЗ є багатостороннім, загальним, відкритим, універсальним міжнародно-правовим договором. Договір, який стримує загрозу поширення ядерної зброї, гарантує розвиток міжнародного співробітництва в галузі мирного використання атомної енергії та забезпечує поетапне просування питання ядерного роззброєння. Саме баланс цих трьох складових і вважається запорукою життєздатності ДНЯЗ [3, 4].

Щоб краще зрозуміти ту кризову ситуацію в якій зараз опинилося питання відносно подальшої життєздатності ДНЯЗ та його

можливість протистояти викликам ХХІ ст., проаналізуємо еволюцію проблеми нерозповсюдження ядерної зброї у світі та контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія) архітектури світової системи безпеки.

Слід зазначити, у першій чверті атомного ХХ століття (з моменту винайдення ядерної енергії) ядерні сили розвивалися та еволюціонували у нерегульованому середовищі. Учасники холодної війни майже не вступали один з одним у серйозний діалог. Угод з обмеження озброєнь не існувало, як і неписаних правил поведінки. Сформований порядок виник внаслідок нескоординованих односторонніх дій та рішень країн, які приймали їх на підставі своїх інтересів. Для двох супердержав, на той час, СРСР та США такі дії вилилися у напружену гонку озброєнь та серію ядерних криз. Рухомі страхом, непрозорості існуючої військової рівноваги, невизначеністю планів та мотивів протилежної сторони, а також побоюваннями щодо ефективності стримування, обидві ядерні держави швидко розширювали та модернізували свій ядерний арсенал.

Провідні фахівці в галузі стратегічного ядерного планування того часу швидко дійшли висновку про те, що ядерну зброю найкраще розглядати як інструмент стримування. Основу цієї теорії було сформульовано Бернардом Броді невдовзі після Другої світової війни, наприкінці 1945 р. Броді стверджував, що агресор не захоче напасти першим у тому випадку, якщо він відчуватиме загрозу удару у відповідь, оскільки катастрофічні наслідки ядерних ударів у відповідь переважають будь-які мотиви розв'язування війни [5]. Звідси випливає основне завдання, що постало перед людством з приходом атомної ери. Основною метою будь-якої програми безпеки у вік атомної зброї стало вжиття заходів, спрямованих на те, щоб гарантувати можливість удару у відповідь у разі нападу. Логіка підказувала, що якщо ядерні країни будуть керуватися цим принципом, то це створить умови для взаємного стримування (який пізніше закріпився в американській ядерній доктрині як «взаємне гарантоване знищення» або ВГЗ). Якщо ядерні суперники будуть впевнені в живучості та адекватності наявних у них засобів для завдання удару у відповідь, баланс ядерних сил буде стійким, тобто, жодна зі сторін не отримає переваги від нанесення першого удару. Згідно з цією логікою, ядерний порядок продовжував би існувати в тому чи іншому вигляді доти, доки США і СРСР продовжували б забезпечувати ефективне стримування одне одного, чого вони посилено прагнули.

Як зазначає Лоуренс Фрідман «Мета ядерного глухого кута полягала в тому, щоб нейтралізувати ядерні арсенали. Переваги від нанесення превентивного удару губилися. Арсенали двох країн нейтралізували один одного» [6]. Озираючись назад, треба сказати, що незважаючи на довгі роки запеклого політичного суперництва і навіть збройних конфліктів, порядок, заснований на принципі ядерного глухого кута, був достатнім для того, щоб не допустити застосування ядерної зброї. Однак цей порядок також характеризувався високим рівнем напруженості, небезпечними ситуаціями, а також мав ряд інших недоліків. Ядерна зброя не застосовувалася, проте гонка озброєнь між ядерними державами була вкрай напруженою, а зіткнення між ними на той час, та у ретроспективі були дуже небезпечними.

Потужна динаміка гонки озброєнь сприяла посиленню ядерної конкуренції СРСР та США. У цьому відіграли роль щонайменше п'ять факторів. По-перше, виняткова важливість збереження потенціалу удару у відповідь, створювала стимули для розширення та надмірного накопичення озброєнь: наявність великого за загальним обсягом та різноманітністю озброєнь забезпечувало страхівку від першого удару і знімало побоювання, що озброєння другої сторони, які збільшуються за чисельністю та розвиваються в технологічному відношенні, можуть створити відчутну загрозу для своїх сил стримування. По-друге, кожна зі сторін прагнула забезпечити собі здатність нанесення удару у відповідь, але при цьому не хотіла визнавати таку здатність за іншою стороною. США і СРСР приймали оперативні ядерні доктрини, в яких наголошували на поразці ядерних сил протилежної сторони за допомогою планування контрсилових ударів. По-третє, внаслідок появи цих доктрин, слід відмітити, значно зросла взаємодія між двома країнами, оскільки ядерне планування та поведінка учасників холодної війни впливали один на одного, яке згодом стало відоме як феномен «дія-протидія» [7]. Але в атмосфері ворожості, недовіри та невизначеності щодо планів на майбутнє простежувалася тенденція до дій з розрахунку на гірший сценарій. Вважалося, що політики повинні вчасно відчувати необхідність підготовки до найгіршого сценарію розвитку подій, і було б вірно це назвати як динаміку «дія-гіперпротидія». Як писав у 1969 р. Ратженс Д., «Феномен дія-протидія, в якій протидія часто здійснюється передчасно та/або у надмірних масштабах, очевидно, стало основним стимулом для стратегічних перегонів озброєнь». Гіперпротидія, за спостереженням

Ратженса, призводила до «перегонів озброєнь, обмеження яких визначалися виключно економічними можливостями, і кожен наступний етап обходився дорожчим за попередній» [8]. Страх перед тим, що протилежна сторона володіє більшим та ефективнішим арсеналом озброєнь впливав на рішення політиків та на їх сприйняття ситуації. По-четверте, вважалося, що гонка наступальних і оборонних озброєнь, один з різновидів моделі дія-проти дія – має потужний ефект. Для того, щоб стримування працювало, необхідно щоб частина ядерних сил не тільки вціліла після можливого нападу другої сторони, але й змогла подолати оборону супротивника. В іншому випадку можливість удару у відповідь виявилася б під питанням і була б недостатня для забезпечення стримування противника. І нарешті, п'яте, принаймні в США, ядерна політика формувалася частково на підставі політичних побоювань відстати від суперника і стати (або почати здаватися) слабшою за нього. А саме, що відставання в кількості ядерної зброї впливатиме на інші країни: союзники і противники США могли вирішити, що вони є слабшою стороною, і це могло б серйозно послабити позиції Вашингтону на міжнародній арені [9]. Слід зазначити, досягнення СРСР чисельної переваги в озброєннях до 70-х років стало тривожним сигналом американським політикам. Закріплення в угодах з контролю за ядерним озброєнням переваги СРСР викликало серйозні протиріччя і породило хвилю критики в американському політикумі адміністрації Ніксона. Через десятиліття після обговорення питання про ратифікацію угоди СНО-1, Генрі Кіссінджер не без певного роздратування називав «дивовижною вигадкою» заяви про те, що в переговорах по СНО адміністрація Ніксона «визнала нерівність» (перевагу СРСР). Кіссінджер пояснював, що «нерівність – це одне з тих слів, які створили свою власну реальність», яка підірвала підтримку політики контролю за озброєннями Ніксона-Кіссінджера і створила враження, як зауважував сам Кіссінджер, «що адміністрація захищала «ракетне відставання», не вигідне для США» [10].

Слід звернути увагу, також на ще один ускладнюючий фактор у ядерній дипломатії, який полягав у тому, що ядерна зброя могла поширитись на нові країни. З перших днів ядерної ери було розуміння, що інші країни можуть захотіти розробити власний ядерний арсенал. У 1946 році Броді назвав це явище в ядерній дипломатії «багатостороннє володіння ядерною зброєю». Будь-яка країна, яка

мала можливості або здатна роздобути технології та фінансові ресурси, необхідні для створення військової ядерної програми, могла піти цим шляхом [11].

У той час як увага США і СРСР була зосереджена один на одному, дослідники зауважували, що в майбутньому можуть з'явитися нові країни із ядерною зброєю. До 1960 р. у Вашингтоні прогнозували, що протягом наступних 5–15 років у світі можуть з'явитися 25 нових ядерних країн. Цей прогноз Джон Кеннеді (президент США, 1961–1963 рр.) озвучив під час своєї президентської кампанії, «У ході президентських дебатів 13 жовтня 1960 року, наприклад, Кеннеді сказав: «Є ознаки того, що у зв'язку з новими винаходами 10, 15 або 25 країн, включаючи Китай, матимуть ядерну зброю – вже до кінця мого президентського терміну в 1964 році. Це дуже серйозно» [12]. І будучи вже президентом США, повторив у ході прес-конференції у березні 1963 р. «Прошу вас зупинитися і подумати на мить, що б означало мати ядерну зброю в багатьох руках, в руках великих і малих країн, стабільних і не стабільних, відповідальних і безвідповідальних по всьому світу» [13]. Отже, ще одним значним фактором невизначеності питання контролю над ядерною зброєю стала можливість перетворення двостороннього ядерного суперництва, США – СРСР, на багатосторонній феномен, що характеризується зростаючою кількістю учасників, регіональних ядерних силових балансів, страхів перед нападом з різних напрямків та побоювань щодо стабільності ускладненої системи ядерної взаємодії. СРСР і США боялися і виступали проти такого розвитку, що породило значну співпрацю між країнами з питання нерозповсюдження ядерної зброї, навіть у найпохмуріші дні холодної війни. Проте політичним лідерам та ядерним стратегам з обох боків доводилося розглядати потенційні наслідки життя в «ядерному натовпі» і це була ще одна тривожна особливість атомної ери.

Вплив зауважених факторів спричинив три масштабні наслідки. По-перше, загальний обсяг озброєнь зріс до колосального рівня, що здається нині неправдоподібним. Оскільки, усього однієї невеликої бомби було достатньо, щоб знищити Хіросіму, а СРСР і США зробили десятки тисяч одиниць ядерної зброї, майже кожна з яких була потужніша за ті, що були застосовані в 1945 р. Зазначимо, на піку гонки озброєнь у 1986 р. обома країнами було розгорнуто понад 70 тисяч боєголовок – понад 30 тисяч США та майже 40 тисяч СРСР. Ця безпрецедентна кількість ядерної зброї не

піддавалася уяві руйнівної потужності, внаслідок чого виникли побоювання, що будь-який незначний обмін ударами між СРСР та США призведе до настання «ядерної зими» [14, 15]. Прихильники контролю за ядерною зброєю вважали, що внаслідок такого надмірного нарощування військової могутності не відбулося жодного покращення положення в галузі безпеки, а тільки зросли загрози та витрати на його забезпечення. Отже, напружені перегони з озброєння були відмінною рисою нерегульованого етапу атомної ери, який продовжував тривати і у 80-ті роки.

Ми можемо зробити висновок, що ядерний порядок перших двадцяти п'яти років атомної ери прийняв форму некерованого протистояння, обмеженого лише фінансовими та технологічними можливостями, в якому основною регулюючою силою служило взаємне стримування, що виникло в результаті односторонніх зусиль кожної із сторін (СРСР, США) щодо нейтралізації ядерного потенціалу противника. Ця форма ядерного порядку супроводжувалася зростанням ядерних арсеналів, всеосяжною нуклеаризацією збройних сил і доктрин, а також небезпечними та іноді майже катастрофічними кризами.

Однак поступово в політикумі з'явилася думка, що ризиками та витратами, які спрямовані на підтримку ядерного порядку, можна скерувати на скорочення ядерних арсеналів шляхом укладання домовленостей. Зазначимо, еволюцію контролю над ядерною зброєю не можна назвати ні гладким, ні гармонійним процесом. Хоча США та СРСР і поділяли спільний інтерес до запобігання поширенню ядерної зброї та запобігання ядерній війні, але їх відносини були наповнені розбіжностями та недовірою аж до самого останнього періоду холодної війни. Контроль за ядерною зброєю продовжував викликати суперечки, і скептики відкрито критикували як сам процес так і зміст конкретних угод [16, 17]. Разом з тим, протягом кількох десятиліть з кінця 60-х до кінця 90-х років поступово відбувалося формування системи договорів (угод), які вирішували важливі два питання: потенційне поширення ядерної зброї на треті країни та про двостороннє протистояння СРСР та США. І як писав Річард Хаас, «здоровий глузд і обережність поступово взяли гору» [18].

Слід зауважити, із закінченням холодної війни з'явився безпрецедентний момент надії щодо вирішення питання контролю над ядерною зброєю. Тобто, замість напруженого антагонізму з'явилося «стратегічне співробітництво» між СРСР та США. Коли холодна

війна пішла на спад, настав, як зазначають дослідники, чудовий період в епосі контролю над ядерною зброєю, який тривав понад десять років. Цей етап розпочався із зустрічі на вищому рівні між Р. Рейганом (президент США 1981–1989 рр.) і М. Горбачовим (генеральний секретар ЦК КПРС, 1985–1989 рр.) у Рейк'явіку (12–12 жовтня 1986 р.), на якій було підняте питання про ліквідацію всіх ядерних озброєнь та заборона на балістичні ракети. Хоча сторони під час зустрічі не змогли досягти згоди щодо зауважених радикальних заходів. Але зустріч Р. Рейгана і М. Горбачова на саміті в Рейк'явіку можна назвати кульмінаційною точкою контролю над озброєннями періоду холодної війни з огляду на амбітність вирішених з часом завдань. За короткий час було укладено Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (ДРСМД) 1987 р., який ліквідував цілий клас ракет, що стало початком згортання нуклеаризації, яка мала місце у перші десятиліття ядерної ери. У 1991 р. була проведена низка взаємних односторонніх заходів, які зобов'язували США і СРСР значно скоротити більшість видів тактичної ядерної зброї. Особливо примітним був фокус на усунення тактичної ядерної зброї сухопутних військ та військово-морського флоту [19]. Метою та результатом цих ініціатив було «радикальне скорочення» запасів розгорнутої тактичної ядерної зброї [20]. Одночасно з цим були зроблені значні кроки у напрямку контролю за стратегічними озброєннями. І одним із самих важливих досягнень двосторонньої дипломатії стало те, що 31 липня 1991 р., після важкого десятиліття складних переговорів, які неодноразово призупинялися і відновлювалися, було підписано договору СНО-1. Він був найскладнішим із усіх ядерних договорів, містив детальні умови щодо верифікації та передбачав значне скорочення кількості розгорнутих стратегічних носіїв та пов'язаних з ними ядерних боєголовок.

Слід зазначити, одним із факторів, на нашу думку, і це об'єктивне зауваження, який пришвидшив до таких радикальних кроків щодо контролю та нерозповсюдження ядерної зброї сторонами, стала найбільша техногенна катастрофа ХХ ст. – аварія на Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 р), яка віднесена до аварій ядерних об'єктів найвищого рівня і за екологічними наслідками переросла у планетарну катастрофу. Під час експерименту на 4-му реакторі Чорнобильської атомної електростанції сталося два вибухи. Радіоактивним цезієм було забруднено 3/4 терито-

рії Європи. 8,5 мільйонів жителів України, Білорусі, Росії в найближчі дні після аварії отримали значні дози опромінення, біля півмільйона з них померли від наслідків радіації. Потужний циклон проніс радіоактивні речовини територіями Литви, Латвії, Польщі, Швеції, Норвегії, Австрії, Фінляндії, Великої Британії, а пізніше – Німеччини, Нідерландів, Бельгії. До кінця літа 1986 року більше 90 тисяч осіб було евакуйовано із зони зараження, 81 населений пункт України став безлюдним. Отже, Чорнобильська катастрофа стала попередженням усьому людству, наскільки крихким може бути наше майбутнє з неконтрольованою атомною енергією.

Наступним важливим кроком еволюції питання контролю над ядерною зброєю стало безстрокове продовження ДНЯЗ у 1995 р. 25-річний термін дії договору добігав кінця, і Конференція з розгляду та продовження ДНЯЗ мала вирішити – припинити чи продовжувати його дію, і якщо продовжувати, то на фіксований термін чи безстроково. За наслідками роботи конференції 11 травня 1995 р. понад 170 країн-учасниць погодилися продовжити дію Договору на невизначений термін без будь-яких додаткових умов. Більше того, обговорення продовження дії ДНЯЗ дали поштовх переговорам відносно ядерних випробувань. Держави-учасниці ДНЯЗ, які не володіють ядерною зброєю, підняли питання перед країнами, які володіють ядерною зброєю щодо роззброєння відповідно до статті VI ДНЯЗ. І у вересні 1996 р. було підписано Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), який встановлював в якості міжнародної правової норми повномасштабну заборону на будь-які випробувальні вибухи ядерної зброї, а також на будь-які інші ядерні вибухи [21, 22].

Враховуючи складні етапи еволюції питання контролю над ядерною зброєю, ми можемо констатувати, починаючи з кінця холодної війни і до настання епохи після холодної війни, від Рейк'явіка 1986 р. до Гельсінкі 1997 р., стали роками прогресу в сфері контролю над ядерною зброєю в різних напрямках. На сьогоднішній день ясно, що в першій половині ядерної ери відбувалася повільна, нерівномірна, але масштабна еволюція від напруженої та нерегульованої конкуренції до послідуєчого більш регульованого, керованого ядерного середовища, в якому ядерні арсенали були обмежені договорами, а поширення ядерної зброї було заборонено ДНЯЗ, який набув статусу безстрокового і накладав на учасників юридичні зобов'язання.

Але, у XXI ст, вітер помінявся і архітектура системи контролю над ядерною зброєю почала хитатися. І сьогодні вона досягла максимальної кризи. Як зауважив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш під час Х ОК ДНЯЗ, – «зараз людство перебуває за крок від катастрофи. Хмари, що розступилися із закінченням холодної війни, знову нависають над нами. До цього часу нам щастило, але везіння – це не стратегія. Воно не захистить нас від геополітичної напруги, яка загрожує вилитися в ядерний конфлікт. Від ядерного знищення людство відокремлює один крок – сторони можуть не зрозуміти один одного або припуститися помилки у розрахунках. Доля майбутніх поколінь залежить від того, чи зможемо ми відійти від краю прірви. Саме тому така важлива оглядова Конференція, яка дозволяє вжити заходів, щоб уникнути трагедій». Для упередження можливої катастрофи Генсек ООН запропонував діяти на п'яти напрямках: зміцнювати норми незастосування ядерної зброї, знищувати та скорочувати ядерні арсенали, знижувати напруженість на Близькому Сході, використовувати ядерні технології в мирних цілях, а також дотримуватися положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» [23]. Як було зауважено раніше автором, Оглядова конференція (Х ОК ДНЯЗ) завершилася безрезультатно. І це не дивно оскільки сучасну ООН, зараз цілком можна порівняти з Лігою Націй кінця 1920-х років: претензії на роль світового арбітра не підкріплюються реальними повноваженнями впливу.

Зауважимо, заклики і напрямки дій озвучені Генсеком ООН на Х ОК ДНЯЗ є дуже важливими для відновлення безпекової рівноваги на політичній світовій арені. Але справа в тому, що світові актори, не вірять у нинішню систему світової безпеки. Особливо на тлі російсько-української війни коли ООН не впоралась із своїм основним завданням – підтриманням миру та безпеки у світі. Вона не захистила державу-члена, Україну, від актів агресії чим похитнула важелі довіри до архітектури світової системи безпеки.

Отже, можемо зазначити, майбутнє контролю над ядерною зброєю залишається під великим питанням. Нинішню ситуацію можна описати термінами «глибока криза» (Нойнек 2019), «крах» (Макгроу 2019), «занепад» (Крепон 2021) і навіть як «кінець контролю над ядерною зброєю» (Брукс 2020), «майбутній світ без ядерних обмежень – (Танненвальд 2020) – подібний світу до запровадження контролю над ядерною зброєю – знову став можливим». З цими

твердженнями відносно нинішньої системи контролю над ядерним сегментом (ядерна зброя, ядерна енергія) архітектури світової безпеки не можна не погодитися. Але, разом з тим, зазначимо, така криза архітектури світової системи безпеки склалася не вчора. Коріння кризи сягають набагато глибше. Ця проблема стала відлунням невирішеної проблеми, яка заклала підвалини нинішньої кризи, а саме розпад у 1991 році СРСР. Коли світова система безпеки не була скоригована враховуючи зникнення такого великого геополітичного гравця на світовій арені, як СРСР, який до того ж був однією із двох країн біполярної Ялтинсько-Потсдамської системи. Замість якого просто, та більше того незаконно, із мовчазної згоди провідних світових акторів була змінена табличка із СРСР на Росію. А весь ядерний арсенал СРСР, який розміщувався на території України, Білорусі, Росії, Казахстану за лобювання США було передано до Росії.

Потрібно зауважити, система контролю над ядерною зброєю народилася в умовах біполярного світу, в якому США і СРСР більш-менш утримували баланс сил, а між ядерними і звичайними озброєннями були окреслені відносно чіткі лінії (кордони). Але за останні п'ятдесят років стратегічна ситуація істотно змінилася, проте система контролю над ядерною зброєю не змогла адаптуватися до цих змін. І останнім тригером, який показав всю недосконалість, викрив недоліки нинішньої архітектури світової системи безпеки, особливо контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія), стала російсько-українська війна (після Другої світової війни, перша повномасштабна війна на Європейському континенті) [24, 25].

Війна в Україні розпочата Росією сколихнула доленосні глобальні процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих акторів. Світ виявився менш стабільним і передбачуваним, ніж у роки холодної війни. Зазначимо, нинішня конфронтація між Росією та Західним світом, а також між США та Китаєм ускладнює контроль над ядерною зброєю та провокує ядерні гонки. Зауважені тенденції є вкрай небезпечними, оскільки, як наслідок, це призведе до зростання кількості ядерних держав у світі і не забуваємо про терористичні організації. Тобто, ядерна зброя почне неконтрольовано розповзатися планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу. Вкрай важливо зауважити, такі процеси складно контролювати. Сьогодні ніхто не може офі-

ційно підтвердити – скільки фактично країн володіють ядерною зброєю, скільки в розробці і скільки прагне мати.

Зазначимо, ядерна зброя від початку відіграла вирішальну роль у вторгненні Росії в Україну. За перші десять тижнів військової кампанії Росія подала близько 20 ядерних сигналів. «Хто б не намагався нам перешкодити, не кажучи вже про те, щоб створити загрози для нашої країни та її народу, повинен знати, що відповідь Росії буде негайною і призведе до наслідків, яких ви ніколи не бачили в історії» (президент Росії В. Путін, 24 лютого 2022 р.). Зазначимо, катастрофічні збитки, завдані Росією, можуть позначитися далеко за межами територіальних кордонів України. Використовуючи свій ядерний арсенал як інструмент для скоєння військових злочинів, спроб руйнування суверенітету іншої держави і безрозсудних атак на цивільну ядерну інфраструктуру, Росія «вдарила кувалдою» по глобальному ядерному порядку [26, 27].

Безсумнівно, глобальний ядерний порядок був напружений задовго до того, як 24 лютого Росія розпочала «свою місію». Але, який вплив зробить поведінка Росії в російсько-українській війні на систему глобального ядерного порядку? Так, ми зараз спостерігаємо поступальний процес посилення і консолідації колективного Заходу. Ознаками якого є те, що історично нейтральні Фінляндія та Швеція намагаються сховатись під ядерною парасолькою НАТО. Відбуваються зміни в підході європейських країн до колективної і національної безпеки. Найбільш наочно це можна побачити на прикладах Німеччини, Великої Британії, Польщі. В їх намірах суттєво посилити власні збройні сили і свою воєнно-політичну роль у Європі. Але це не вирішує питання ядерної безпеки у світі, небезпека таїться глибше. Російська агресія кидає прямий виклик глобальному ядерному порядку від укладених багатосторонніх договорів до можливості використання ядерної зброї в конфлікті.

Отже, ми можемо зробити висновок, що режим контролю над ядерною зброєю напрацьований на протязі п'ятдесяти років світовою спільнотою, ослаблений змінами в глобальному розподілі сили на нинішній світовій арені. Зазначимо, режим жив завдяки американо-радянському консенсусу щодо нерозповсюдження в біполярну епоху та американського лідерства після переходу до однополярності. Зараз світ найкраще характеризується як стан багатополарності, який зароджується. США переживають втрату відносної глобальної могутності (гегемонії) на

тлі підсилення інших держав, хоча Вашингтон і залишається домінуючою економічною та військовою силою. В Росії залишається майже половина світових ядерних озброєнь (на початок 2022 року – 5977 ядерних боєголовок). Китай – глобальна економічна держава, що швидко рухається до регіональної військової гегемонії. В останні роки, Пекін став дедалі наполегливіше відстоювати свої інтереси у своєму регіоні та за його межами. Динаміка інших країн: Індія, Іран, Пакистан, КНДР, Японія, країни Латинської Америки, Африканського континенту вказує на можливий початок напруженого періоду багатополлярності, який вже кидає виклик основам режиму нерозповсюдження ядерної зброї, які сприяли його ефективності та довговічності протягом п'яти десятиліть.

Об'єктивно, ми можемо припустити, що світ починає жити в новому ядерному світі, який можна назвати третім атомним століттям [28]. Ядерний порядок зразка 1991 більше не існує. Оптимістичні та повні надій цілі та можливості ядерного світу, які передбачалися у 1991 р., так і не були досягнуті. Починаючи з кінця 90-х відбувається значне погіршення відносин між великими державами, руйнація системи контролю за озброєннями, порушення норм нерозповсюдження, а також поява та розвиток потенційно дестабілізуючих технологій. Історія, що охоплює десятиліття еволюції від нерегульованого ядерного середовища до регульованого світу, добігла кінця. Як зауважила Танненвалд Н., «у цю ядерну еру, що зароджується, ключові норми, що лежать в основі існуючого ядерного порядку – насамперед стримування, незастосування та нерозповсюдження – зазнають стресового навантаження. Глобальний ядерний регульований порядок руйнується» [29].

Так, цілком неясно до чого це все приведе, але очевидно, що старого порядку більше не існує. У результаті виникає необхідність у тому, що Томас Шеллінг назвав «стратегією в епоху невизначеності». Шеллінг, лауреат Нобелівської премії з економіки, один із видатних стратегічних мислителів ядерної ери, так описав складність поставленого завдання: Сьогодні ми живемо в іншому світі, світі набагато складнішому, ніж за часів холодної війни між Сходом та Заходом. Потрібно було 12 років, щоб почати розуміти проблему «стабільності» після 1945 року, але тільки-но ми це усвідомили, ми думали, що зрозуміли її. Тепер світ настільки змінився, ускладнився, став таким багатомірним, непередбачуваним, так багато країн, культур та мов беруть участь у ядерних відносинах, багато з

яких асиметричні, що навіть важко зрозуміти скільки значень зараз існує для поняття «стратегічна стабільність», або скільки варіантів стабільності може існувати в різних міжнародних відносинах, або що саме має стримувати «стабільне стримування» у світі поширення ядерної зброї [30].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фундаментально важливе питання, безсумнівно, полягає в тому, як ми можемо безпечно жити у новому ядерному світі? Якщо зауважені автором поточні тенденції зберуться, може виявитися, ми житимемо у світі, відзначеному посиленням розбіжностей між супердержавами, більшою кількістю ядерної зброї, більшою кількістю ядерних країн, меншою стабільністю, меншим рівнем контролю над озброєннями та міжнародним регулюванням ядерних відносин на планеті. Які наслідки життя у такому світі? Які шляхи є найбільш конструктивними? Як найбільш розумно та ефективно керувати цим більш складним середовищем? Розуміння того, що змінилося за три десятиліття від часу закінчення холодної війни та обговорення наслідків цих змін – важливий та необхідний крок у вирішенні таких питань. Нинішньому світовому товариству належить ухвалити рішення щодо модернізації, контролю над озброєннями та технологічного прогресу, які допоможуть сформувати контур ядерного порядку, що народжується, і будуть визначати відносну безпеку або небезпеку майбутнього ядерного світу.

Отже, повинна бути запропонована зовсім нова конфігурація архітектури світової безпеки, яка б дійсно вирішила такий важливий безпековий аспект як розповсюдження та взяття під контроль ядерного компонента (ядерної зброї, ядерної енергії) у світі. Зазначимо, на нашу думку, саме Україна, яка опинилася в епіцентрі нападу РФ, як ядерної країни на неядерну країну і у відношенні якої були порушені всі гарантії безпеки надані ключовими геополітичними гравцями, має беззаперечне право на пропозицію світовому товариству свого бачення нової архітектури світової системи безпеки, зокрема над створенням нового безпекового сегмента по контролю над ядерною зброєю та іншими загрозами масового ураження. Це може бути створена окрема наддержавна організація, яка не просто візьме під контроль ядерний компонент (ядерну зброю, атомну енергію), який є у світі, а якій буде передано ядерне озброєння країнами в обмін на гарантії захисту і безпеки. Ядерні країни можуть відмовитися від ядерної

зброї на користь створення «всесвітньої ядерної парасольки» для того щоб забезпечити ядерну стабільність і світову безпеку рівновагу. Зазначимо, фактор України вже вдруге в новітній історії може запобігти світовій ядерній війні. Спочатку Чорнобильська катастрофа, яка показала реальні та послідувачі жахливі наслідки ядерного вибуху. Потім велика континентальна війна Росії проти України, яка остаточно оголила проблеми контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія). Світовий політиком не може більше тішити себе

ілюзіями, що нинішня світова безпекова архітектура може забезпечити рівновагу у світі. І нам потрібно почати орієнтуватися в тому, що Роберт Легволд назвав «наростаючими труднощами і небезпеками нового та зовсім іншого ядерного світу» [31]. Тому, дуже важливо, на нашу думку, проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли б дати відповідь на таке важливе питання як формування нової глобальної ефективної системи безпеки і наближення країн до її реалізації.

Література:

1. Tenth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). United Nations. URL: <https://media.un.org/ru/asset/k11/k11we83tf7>
2. United Nations. Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/188344?ln=en>
3. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
4. Троцько І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року. Підприємство, господарство і право. Міжнародне право. №7. 2018 р. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/37.pdf>
5. Brodie B. Implications for Military Policy. ed., The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order. 1964. New Haven: Yale Institute of International Studies. P. 62.
6. Freedman L. The Interplay Between the International System and the Global Nuclear Order. P. 65.
7. Rathjens G. The Dynamics of the Arms Race. Scientific American, 1969, vol. 220, no. 4, pp. 15–25.
8. Rathjens G. The Dynamics of the Arms Race, pp. 181–182.
9. Kroenig M. Nuclear Superiority and the Balance of Resolve: Explaining Nuclear Crisis Outcomes. International Organization, 2013, vol. 67, no. 1, pp. 141–171.
10. Kissinger H. Diplomacy. New York: Simon and Schuster, 1994. P. 749.
11. Brodie B. Implications for Military Policy. P. 61.
12. Commission on Presidential Debates, October 13, 1960, Debate Transcript. URL: <https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/october-13-1960-debate-transcript/>
13. Lavoy P. Predicting Nuclear Proliferation: A Declassified Documentary Record. Strategic Insights, 2004, vol. III, issue 1. URL: <https://fas.org/man/eprint/lavoy.pdf>
14. Turco R., Toon O., Ackerman T., Pollack J., Sagan S. Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions. Science, 1983, vol. 222, no. 4630, pp. 1283–1292.
15. Perle R. Good Guys, Bad Guys, and Arms Control in Ian An thony and Daniel Rotfeld, eds., A Future Arms Control Agenda. Oxford: Oxford University Press, 2001. pp. 43–51.
16. Berkowitz B. Calculated Risks: A Century of Arms Control, Why it Has Failed, and How it Can Be Made to Work. New York: Simon & Schuster, 1987. P. 221.
17. Gray S. House of Cards: Why Arms Control Must Fail. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992. P. 242.
18. Haas R. Foreword in Koblenz G. Strategic Stability in the Second Nuclear Age. Council on Foreign Relations, 2014. URL: <https://www.cfr.org/report/strategic-stability-secondnuclear-age>
19. The Presidential Nuclear Initiatives (PNIs) on Tactical Nuclear Weapons at a Glance. Washington, D.C.: Arms Control Association, July 2017. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/pnigance>
20. Potter W. The Presidential Nuclear Initiatives, 1991–1992: An Assessment of Past Performance and Future Relevance. Policy Brief No. 21. Tokyo, Japan: Toda Peace Institute, 2018.
21. The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty. URL: <https://www.ctbto.org/our-mission/the-treaty>.
22. Resolution establishing the Preparatory Commission for the Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty Organization. New York, 19 November 1996. URL: <https://www.ctbto.org/sites/default/files/2022-09/CTBT-MSS-RES-1-e.pdf>
23. United Nations. UN NEWS. August 1, 2022. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/08/1428722>
24. Буряченко О. Мавпа з ядерною гранатою: чому ООН виявилася беззахисною перед шантажем путіна і що тепер з цим робити. Новини LIVE. 26 жовтня 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/obeziana-s-iadernoi-granatoi-smozhet-li-oon-sderzhat-rossiiu-60686.html>
25. Буряченко О. «Ядерна парасолька» для всіх: як світ може захиститися від російського шантажу. Новини LIVE. 7 листопада 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/iadernyi-zontik-dlia-vsekh-kak-mir-mozhet-zashchititsia-ot-rossiiskogo-shantazha-62772>

26. Squassoni S. Rethinking the unthinkable: Ukraine reveals the need for nuclear disarmament. *Bulletin of the Atomic Scientists*. March 17, 2022. URL: <https://thebulletin.org/2022/03/rethinking-the-unthinkable-ukraine-reveals-the-need-for-nuclear-disarmament/#post-heading>
27. Щорічник СІПРІ 2021. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. Київ-2022. С. 725. URL: https://razumkov.org.ua/images/sipri/SIPRI_2021_ukr.pdf
28. Smetan M. A Nuclear Posture Review for the Third Nuclear Age. *The Washington Quarterly*, 2018, vol. 41, no. 3, pp. 137–157.
29. Tannenwald N. How Strong is the Nuclear Taboo Today? URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163660X.2018.1520553>
30. Schelling T. Foreword in Colby E., Gerson M, eds., *Strategic Stability: Contending Interpretations*. Carlisle, Pa.: U.S. Army War College Press, 2013. vii-viii
31. Legvold R., Miller S., Freedman L. Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Nuclear Weapons in a Changing Global Order. URL: https://www.amacad.org/sites/default/files/publication/downloads/2019_New-Nuclear-Age_Changing-Global-Order.pdf

References:

1. Tenth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). United Nations. Retrieved from <https://media.un.org/ru/asset/k11/k1lwe83tf7> [in English].
2. United Nations. Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/188344?ln=en> [in English].
3. Dohovir pro nerozprovsiudzhennia iadernoi zbroi vid 1 liutoho 1968 roku. [Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of July 1, 1968]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text [in Ukrainian].
4. Trotsko I. (2018). Osoblyvosti dohovoru pro nerozprovsiudzhennia yadernoi zbroi vid 1968. [Features of the 1968 Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons]. *Pidprijemnytstvo, gospodarstvo i pravo. Mizhnarodne pravo. [Entrepreneurship, economy and law. International law]*. 2018. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/37.pdf> [in Ukrainian].
5. Brodie B. Implications for Military Policy. ed., *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. 1964. New Haven: Yale Institute of International Studies. P. 62. [in English].
6. Freedman L. The Interplay Between the International System and the Global Nuclear Order. P. 65. [in English].
7. Rathjens G. The Dynamics of the Arms Race. *Scientific American*, 1969, vol. 220, no. 4, pp. 15–25. [in English].
8. Rathjens G. The Dynamics of the Arms Race, pp. 181–182. [in English].
9. Kroenig M. Nuclear Superiority and the Balance of Resolve: Explaining Nuclear Crisis Outcomes. *International Organization*, 2013, vol. 67, no. 1, pp. 141–171. [in English].
10. Kissinger H. *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster, 1994. P. 749. [in English].
11. Brodie B. Implications for Military Policy. P. 61. [in English].
12. Commission on Presidential Debates, October 13, 1960, Debate Transcript. Retrieved from <https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/october-13-1960-debate-transcript/>. [in English].
13. Lavoy P. Predicting Nuclear Proliferation: A Declassified Documentary Record. *Strategic Insights*, 2004, vol. III, issue 1. Retrieved from <https://fas.org/man/eprint/lavoy.pdf>. [in English].
14. Turco R., Toon O., Ackerman T., Pollack J., Sagan S. Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions. *Science*, 1983, vol. 222, no. 4630, pp. 1283–1292. [in English].
15. Perle R. Good Guys, Bad Guys, and Arms Control in Ian Anthony and Daniel Rotfeld, eds., *A Future Arms Control Agenda*. Oxford: Oxford University Press, 2001. pp. 43–51. [in English].
16. Berkowitz B. *Calculated Risks: A Century of Arms Control, Why it Has Failed, and How it Can Be Made to Work*. New York: Simon & Schuster, 1987. P. 221. [in English].
17. Gray S. *House of Cards: Why Arms Control Must Fail*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992. P. 242. [in English].
18. Haas R. Foreword in Koblenz G. *Strategic Stability in the Second Nuclear Age*. Council on Foreign Relations, 2014. Retrieved from <https://www.cfr.org/report/strategic-stability-secondnuclear-age>. [in English].
19. The Presidential Nuclear Initiatives (PNIs) on Tactical Nuclear Weapons at a Glance. Washington, D.C.: Arms Control Association, July 2017. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/factsheets/pniglance> [in English].
20. Potter W. *The Presidential Nuclear Initiatives, 1991–1992: An Assessment of Past Performance and Future Relevance*. Policy Brief No. 21. Tokyo, Japan: Toda Peace Institute, 2018. [in English].
21. *The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*. Retrieved from <https://www.ctbto.org/our-mission/the-treaty> [in English].
22. Resolution establishing the Preparatory Commission for the Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty Organization. New York, 19 November 1996. Retrieved from <https://www.ctbto.org/sites/default/files/2022-09/CTBT-MSS-RES-1-e.pdf> [in English].
23. United Nations. UNNEWS. August 1, 2022. Retrieved from <https://news.un.org/ru/story/2022/08/1428722> [in English].

24. Buriachenko O. (2022). Мавпа з іадерної гранатою: чому ООН вийшла беззахисною перед шантажем Путіна і що тепер з цим робити. [A monkey with a nuclear grenade: why the UN was defenseless against Putin's blackmail and what to do about it now]. Novyny LIVE. [News LIVE]. (2022, October, 26). Retrieved from <https://safe.novyny.live/obeziana-s-iadernoi-granatoi-smozhet-li-oon-sderzhat-rossiiu-60686.html> [in Ukrainian].
25. Buriachenko O. (2022). «Іадерна parasolka» для всіх: як світ може захиститися від російського шантажу. [A nuclear umbrella for all: how the world can protect itself from Russian blackmail]. Novyny LIVE. [News LIVE]. (2022, November, 7). Retrieved from <https://safe.novyny.live/iadernyi-zontik-dlia-vsekh-kak-mir-mozhet-zashchititsia-ot-rossiiskogo-shantazha-62772.html> [in Ukrainian].
26. Squassoni S. Rethinking the unthinkable: Ukraine reveals the need for nuclear disarmament. Bulletin of the Atomic Scientists. March 17, 2022. Retrieved from <https://thebulletin.org/2022/03/rethinking-the-unthinkable-ukraine-reveals-the-need-for-nuclear-disarmament/#post-heading> [in English].
27. Shchorichnyk SIPRI 2021. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. [27. SIPRI Yearbook 2021. Armament, disarmament and international security], Kyiv-2022. P. 725. Retrieved from https://razumkov.org.ua/images/sipri/SIPRI_2021_ukr.pdf [in Ukrainian].
28. Smetan M. A Nuclear Posture Review for the Third Nuclear Age. The Washington Quarterly, 2018, vol. 41, no. 3, pp. 137–157. [in English].
29. Tannenwald N. How Strong is the Nuclear Taboo Today? Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163660X.2018.1520553> [in English].
30. Schelling T. Foreword in Colby E., Gerson M., eds., Strategic Stability: Contending Interpretations. Carlisle, Pa.: U.S. Army War College Press, 2013. vii-viii [in English].
31. Legvold R., Miller S., Freedman L. Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Nuclear Weapons in a Changing Global Order. Retrieved from https://www.amacad.org/sites/default/files/publication/downloads/2019_New-Nuclear-Age_Changing-Global-Order.pdf [in English].

УДК 327

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-4)

Анатолій КЛОЧКО

аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-2624-5386

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

Anatolii KLOCHKO

Postgraduated Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel
Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-2624-5386

Inna SEMENETS-ORLOVA

Doctor of Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration at
Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

СИСТЕМА СПІВРОБІТНИЦТВА З НАТО В ЗМІЦНЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕЖАВНОГО КОРДОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE SYSTEM OF COOPERATION WITH NATO IN STRENGTHENING THE SECURITY OF THE DEJAVA BORDER IN MODERN CONDITIONS

Вагомим впливом, що дозволяє переходити до нових стандартів системи управління державою є вектор розвитку України та розпочата євроатлантична інтеграція. У сучасних умовах проблематика системи безпеки державного кордону постійно трансформується та актуалізується відповідно до нових загроз національній безпеці держави і тому потребує постійного аналізу.

Мета роботи. Метою статті є аналіз системи співробітництва з НАТО у контексті зміцнення безпеки державного кордону в сучасних умовах.

Методологія. У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу зовнішніх ресурсів, мобілізації міжнародної підтримки та формуванню мережі міждержавних союзів і стратегічних партнерств для досягнення стратегічних цілей та реалізації пріоритетів національної безпеки.

Наукова новизна. Доведено, що актуальною проблемою ефективного управління суспільством, яке трансформується, є формування та реалізація державної політики національної безпеки. Забезпечення національної безпеки країни неможливе без участі світової спільноти та зовнішньоекономічних відносин держав, які визначають основу національної безпеки.

Висновки. Зазначається, що система державного управління України повинна бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, а й використовувати потужний інструментарій впливу на них, який реалізується в контексті національних інтересів. Констатовано, що основою розбудови ефективної держави є формування парадигми спільних інтересів держави й суспільства, що передбачає утвердження системоутворювальних принципів захисту природних і громадських прав і свобод людини, а сприяння розвитку громадянським ініціативам має бути пріоритетним політичним і стратегічним завданням держави як умова її стійкості й ефективності, запорукою національної безпеки, опорою до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Ключові слова: національна безпека, державний кордон, військова агресія, НАТО, співробітництво.

The vector of Ukraine's development and the beginning of the Euro-Atlantic integration are a significant influence that allows the transition to new standards of the state management system. In modern conditions, the problems of the state border security system are constantly transformed and updated in accordance with new threats to the national security of the state and therefore require constant analysis.

The purpose of the work. The purpose of the article is to analyze the system of cooperation with NATO in the context of strengthening the security of the state border in modern conditions.

Methodology. In the proposed article, special attention is paid to the analysis of external resources, the mobilization of international support, and the formation of a network of interstate alliances and strategic partnerships to achieve strategic goals and implement national security priorities.

Scientific novelty. It has been proven that the formation and implementation of the state national security policy is an urgent problem of effective management of a society that is being transformed. Ensuring the country's national security is impossible without the participation of the world community and the foreign economic relations of states, which determine the basis of national security.

Conclusions. It is noted that the system of public administration of Ukraine should not only be maximally adapted to the new globalization conditions of development, but also use a powerful toolkit of influence on them, which is implemented in the context of national interests. It has been established that the basis of the development of an effective state is the formation of a paradigm of common interests of the state and society, which involves the establishment of system-forming principles of protection of natural and public rights and freedoms of man, and the promotion of the development of civil initiatives should be a priority political and strategic task of the state as a condition for its stability and efficiency. guarantee of national security, support for internal and external challenges.

Key words: national security, state border, military aggression, NATO, cooperation.

Постановка проблеми. Україна після повномасштабного вторгнення Російської Федерації зазнала суттєвих змін у сферах суспільного життя, що, в свою чергу, зумовило необхідність модернізації моделі управління державою. Вагомим впливом, що дозволяє переходити до нових стандартів системи управління державою є вектор розвитку України та розпочата євроатлантична інтеграція.

Сучасна держава є універсальною політичною організацією в суспільстві, яка зумовлюється його соціальною асиметрією та необхідністю виконання «спільних справ», яка має особливу публічну (державну) владу та спеціалізований апарат управління суспільством, яка виражає передусім інтереси народу, легітимно визнані в результаті впливу різних груп тиску на державну владу, та виконує певною мірою функції арбітражу між різними прошарками суспільства. Під управлінням при цьому розуміється цілеспрямований вплив певного суб'єкта управління на об'єкт управління, що здійснюється з метою результативного функціонування конкретної системи та досягнення визначених цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах кардинальних змін у безпековому середовищі на європейському континенті політичне керівництво багатьох країн починає переосмислювати підходи до забезпечення воєнної безпеки держави. Проблеми воєнної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців, політиків та громадськості. Концептуальними для сприйняття безпекових проблем стали праці В. Тоффлера, З. Бжежинського, В. Вільямса, Ф. Фукуями, Л. Чіковані та інших зарубіжних вчених. Вітчизняні вчені та аналітики В. Горбулін [3], Г. Ситник [12], Л. Поляков, А. Мельник [8], В. Чалий, О. Назаренко, М. Литвин [7] та інші зосереджували увагу на підходи щодо порядку формування воєнної безпеки державного кордону. Водночас проблематика системи безпеки державного кордону в сучасних

умовах постійно трансформується та актуалізується відповідно до нових загроз національної безпеки держави і тому потребує постійного аналізу.

Мета роботи. Метою статті є аналіз системи співробітництва з НАТО у контексті зміцнення безпеки державного кордону в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Важливо підкреслити, що у процесі розвитку громадянського суспільства управління справами суспільства має набувати все більшої «публічності», відбувається залучення широких верств населення, громадян, громадських, самоврядних організацій тощо. В умовах демократії, коли рівень розвитку громадянського суспільства достатньо високий, державна влада перетворюється фактично на публічне управління і потрапляє в суттєву залежність від суспільства (публіки). У цьому випадку варто говорити про «публічну владу», «публічне управління» як поєднання державного управління (у вузькому розумінні) і громадського самоврядування. Це зумовлено єдністю публічних інтересів, цілей і завдань, у досягненні і вирішенні яких обидві системи беруть активну участь, а також самою природою управлінської діяльності [2].

У свою чергу, це висуває й відповідні завдання щодо підвищення ефективності системи державного управління, зокрема у безпековій сфері.

Слід зауважити, що державне управління у сфері національної безпеки регламентується законами та іншими нормативно-правовими актами діяльності суб'єктів публічного управління у сфері національної безпеки, що зосереджується на втіленні в життя директив, розпоряджень, наказів з метою підвищення ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки [1].

Національна безпека, як стан суспільства, є сукупністю державних та суспільних гарантій, що забезпечують його стійкий розвиток,

захист базових інтересів нації, джерел його духовного і матеріального благополуччя від зовнішньої та внутрішньої загрози [4].

У цьому контексті розуміємо сутність поняття «безпекове співробітництво» як співпрацю сторін, яка спрямована на нейтралізацію та/або усунення потенційних та реальних загроз як національній, так і міжнародній безпеці. Окрім того, вбачаємо у співробітництві України з НАТО (незалежно від поточних цілей та кінцевої мети цієї співпраці) саме безпекову співпрацю як у вузькому, так і в широкому підході до розуміння безпеки. Оскільки з першого дня свого існування принципами діяльності Північноатлантичного Альянсу проголошено прагнення суверенних держав до миру, захисту свободи, сприяння стабільності і добробуту, мирного розв'язання суперечок, збереження цивілізації, що заснована на ідеалах демократії, свободи особистості і верховенства права. Відповідно до статті 51 Статуту ООН, Альянс створено з метою колективної оборони його членів [16], а основним принципом НАТО є система колективної безпеки усіх членів НАТО.

Українське суспільство зараз переживає непростий період трансформації та реформування майже всіх інституцій функціонування держави.

Ситуація, яка склалася у сфері безпеки, потерпає глобалізаційних змін, які пов'язані з активізацією інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях. Ці зміни та процеси накладають певний відбиток на всі сфери світової цивілізації, зокрема безпеки й оборони. Сьогодні глобалізаційні процеси, маючи визначальний вплив на міжнародну, національну і регіональну системи безпеки, поряд із новими можливостями несуть і низку новітніх загроз. Така ситуація не є винятком і для України.

Протидіяти глобальним загрозам за сучасних умов можлива лише глобальними засобами, можливості для яких створює система міжнародних відносин. Головними формами такої протидії може бути залучення зовнішніх ресурсів, мобілізація міжнародної підтримки та формування мережі міждержавних союзів і стратегічних партнерств для досягнення стратегічних цілей та реалізації пріоритетів національної безпеки; підтримка взаємовигідних і динамічних відносин з провідними державами, інтеграційними об'єднаннями й системами колективної безпеки сучасного світу, передусім НАТО.

Актуальною проблемою ефективного управління суспільством, яке трансформується, є формування та реалізація державної

політики національної безпеки. Політична практика в Україні засвідчує, що технологія реалізації доктрин, стратегій, концепцій і програм державної політики у сфері національної безпеки об'єктивно має інтегрувати всі компоненти політичної активності держави і базуватися на ґрунтовних теоретичних засадах.

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві від осені 2013 р., призвели до переосмислення й оновлення уявлень про Україну та українців як у самих громадян держави, так і у світовій спільноті. Громадянський складник у системі національної безпеки України, повномасштабне вторгнення Російської Федерації показали, що суспільство повинно бути не тільки споживачем безпеки, а й безпосереднім учасником її збереження та посилення в умовах загроз незалежної держави. Події, що сталися в Україні після Революції Гідності, виявили недостатню спроможність органів державної безпеки протистояти її вторгненню на українську територію. Це зумовило об'єктивно оцінити стан національної безпеки країни, так як можливості появи реальної загрози національній безпеці України не розглядалася раніше.

Обравши євроінтеграційний курс та визначивши вступ до НАТО своїм стратегічним пріоритетом, Україна має орієнтуватися передусім на стратегію розвитку країн-учасниць НАТО в безпековій сфері.

Так, С. Речич [10] зазначає, що воєнно-політичне співробітництво України з НАТО складає систему взаємодії таких складових: 1) політична – сфера безпеки й оборони в рамках визначеного зовнішньополітичного курсу держави; 2) військова – спрямована на сприяння заходам виконання воєнної реформи в Україні і досягнення взаємосумісності ЗСУ та збройними силами держав-членів НАТО.

Забезпечення національної безпеки країни неможливе без участі світової спільноти та зовнішньоекономічних відносин держав, які визначають основу національної безпеки.

Суттєвий внесок у реалізацію нової зовнішньоекономічної політики України може внести встановлення багатосторонніх зв'язків із зарубіжними партнерами. Гарантією успіху такого співробітництва є усунення обмежень політичного та ідеологічного характеру [15].

Військове співробітництво держави спрямоване на зміцнення своїх позицій на міжнародній арені, зменшення бюджетного навантаження під час створення нових зразків озброєння та військової техніки, одержання як передових технологій, необхідних для розвитку оборонно-промислової галузі, так і високих прибутків [5].

Така думка підтверджується і тим, що Стратегічним оборонним бюлетенем визначено конкретне завдання, а саме, розроблення та закупівля нових, модернізація і підтримання технічної готовності наявних зразків озброєння і військової (спеціальної) техніки з використанням вітчизняного оборонно-промислового комплексу, державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва [169]. При цьому головними завданнями за напрямом військового співробітництва залишалися захист національних інтересів і безпеки держави, розвиток експортного потенціалу військово-промислових підприємств та науково-технічного і технічного потенціалу установ Міністерства оборони й оснащення Збройних сил України сучасним озброєнням і військовою технікою, іншими товарами військового призначення [6].

Особливо тема міжнародного військового співробітництва України набула надзвичайно вагомого значення після розв'язаної проти нашої держави різновекторної агресії з боку Російської Федерації. Україна стикнулася з новими видами загроз в усіх сферах життєдіяльності держави, у сфері безпеки й оборони, зокрема. Реалії гібридної війни потребують нових підходів до забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема шляхом посилення військового партнерства з країнами-членами НАТО [13].

Сьогодні Україна спрямовує всі зусилля, щоб наблизитися до стандартів НАТО і якщо не стати членом Альянсу, то хоча б наблизитися до вимог і стандартів, які є передовими в світі й ефективними. Тому останнім часом була видана низка нормативних документів, які охоплюють заходи, спрямовані на адаптацію військового законодавства і співробітництво з державами учасницями Альянсу.

С. Стецюк [14] слушно відзначає, що під процесом стандартизації в НАТО, слід розуміти послідовність заходів, що складаються з виявлення та затвердження вимог стандартизації, а також досягнення відповідних завдань цього процесу, в результаті чого виробляються документи стандартизації для НАТО з подальшою ратифікацією або затвердженням, впровадженням, втіленням і подальшим обслуговуванням протягом усього циклу або до повної ліквідації. Основні цілі політики НАТО у сфері стандартизації спрямовано на забезпечення спільного розроблення, погодження та впровадження підходів, принципів, концепцій, доктрин, критеріїв та планів розвитку збройних сил союзників, процедур оборонного планування, проведення операцій,

обміну інформацією, адміністрування і логістики для досягнення і підтримання необхідних рівнів взаємосумісності.

Політикою НАТО зі стандартизації визначено, що всі союзники, включно з партнерами, мають забезпечувати ефективну здатність їх збройних сил діяти разом, серед іншого шляхом запровадження узгоджених стандартів НАТО. Починаючи з 2014 р. і дотепер Україна активізувала зусилля щодо зміцнення національної безпеки завдяки використанню досвіду і допомоги НАТО в реформуванні оборонної та інших пов'язаних з нею сфер діяльності.

Одним із пріоритетів стратегічного планування і завданням усієї оборонної реформи є широкомасштабне впровадження у цій сфері принципів і стандартів НАТО. Очікуваним результатом виконання цього завдання має стати підвищення рівня боєздатності Збройних сил України та інших складових сил безпеки й оборони, покращення їх оперативної взаємосумісності із збройними силами країн-членів Альянсу, а отже, і збільшення шансів України стати членом цієї організації. Переймаючи основні підходи політики НАТО у сфері стандартизації, Україна аналогічно до стандартів Альянсу використала у своїх нормативно-правових актах трирівневу систему об'єктів стандартизації: уніфікованість, взаємозамінність та сумісність [11].

Так, під сумісністю (*compatibility*) слід розуміти здатність двох та більше підрозділів чи предметів постачання (частин обладнання, матеріалів) до функціонування в одній системі або середовищі без взаємного втручання.

У поняття взаємозамінність (*interchangeability*) вкладають здатність двох та більше підрозділів чи предметів постачання, які мають однакові функції чи характеристики, бути заміненими одне одним без переозброєння або перенавчання (стосовно підрозділів) чи перероблення або дороблення (стосовно предметів постачання).

Своєю чергою уніфікованість (*commonality*) є вищим рівнем стандартизації, тобто реалізована здатність груп або окремих осіб, організацій або країн використовувати загальні доктрини, процедури або обладнання.

Тому головною метою стандартизації НАТО є забезпечення досягнення взаємосумісності та багатонаціонального співробітництва.

Пріоритетним завданням, визначеним у Воєнній доктрині України на час її прийняття, було також поглибити співпрацю з НАТО, досягнувши до 2020 р. повної сумісності Збройних сил України та інших складових сил

безпеки і оборони з відповідними силами держав-членів НАТО. Це співробітництво має здійснюватися на таких визначених у Доктрині принципах, як: гуманність, готовність, цілеспрямованість, безпека, несподіваність, концентрація та економія зусиль, гнучкість, співпраця, постійність [9].

НАТО в цілому та його держави зокрема надали значну моральну підтримку Україні, підтверджуючи та визнаючи її суверенітет, незалежність і територіальну цілісність. Це сприяло не лише зростанню міжнародного статусу України, а й обговоренню та засудженню питання агресії зі сторони РФ на міжнародних форумах і судах. Також НАТО та його держави члени надали Україні значну консультативну, гуманітарну, фінансову, матеріально-технічну допомогу та летальну зброю. У свою чергу, Україна брала активну участь у миротворчих операціях та місіях під егідою НАТО, що підтверджує тезу про взаємовигідну співпрацю.

Висновки. Отже, система державного управління України повинна бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, а й використовувати потужний інструментарій впливу на них, який реалізується в контексті національних інтересів. Це, у свою чергу, дасть можливість виробити Україні нову геополітичну стратегію, яка сприятиме ефективному економічному, політичному та духовному її розвитку.

Основою розбудови ефективної держави є формування парадигми спільних інтересів держави й суспільства, що передбачає утвердження системоутворювальних принципів захисту природних і громадських прав і свобод людини, а сприяння розвитку громадянським ініціативам має бути пріоритетним політичним і стратегічним завданням держави як умова її стійкості й ефективності, запорукою національної безпеки, опорою до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Література:

1. Битяк Ю.П. Гаращук В. М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України. Київ, 2014. 401 с.
2. Гончарук Н.Т. Сурай І.Г. Вплив розвитку громадянського суспільства на публічне управління. *Галузь науки «Державне управління» історія, теорія, впровадження: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю.* Київ, 28 трав. 2010 р. : у 2 т. Київ: НАДУ, 2015. Т. 1. С. 145–146.
3. Горбулін В. П. Забезпечення оборони та безпеки України: актуальні проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник НАН України.* 2019. № 9. С. 3–18.
4. Дем'янчук Ю. На шляху до НАТО: сучасні виклики та перспективи реалізації політики безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини,* 2019. Випуск 46. С. 44.
5. Джус О.А. Військово-стратегічне співробітництво як компонента міжнародного військового партнерства. *S.P.A.C.E.* 2018. № 8. С. 25–28.
6. Інформаційний бюлетень «Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України, Держспецтрансслужба» підготовлений робочою групою фахівців Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту. 2021. 196 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf
7. Литвин М.М. Шляхи реалізації правоохоронних функцій Державної прикордонної служби України. *Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України. Хмельницький: Вид-во Нац. акад. ДПСУ,* 2018. № 43. Ч. 2. С. 19–21.
8. Мельник Р. С. Категорія «публічне управління» у новій інтерпретації. *Правове суспільство.* 2012. № 6. – С. 95–98.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
10. Речич С.Л. Воєнно-політичне співробітництво Збройних Сил України з НАТО (1991–2009 рр.) (автореф. дис. ... канд. іст. наук). Київ, 2012, 18 с.
11. Рівні стандартизації НАТО. URL: [//defpol.org.ua/index.php/aleia-heroiv/655-rivni-standartyzatsii-nato](http://defpol.org.ua/index.php/aleia-heroiv/655-rivni-standartyzatsii-nato)
12. Ситник Г. П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2017. 616 с.
13. Стецура І., Морганюк Д., Панасюк М. Окремі аспекти військово-технічного співробітництва України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу на сучасному етапі. *Молодий вчений.* 2020. №6 (82). С. 73–78. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-15>
14. Стецюк С.П. Адміністративно-правові засади реформування Міністерства оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції: Дис. ...докт.філософії за спец. 081 – Право. Київ, 2021. 283 с.
15. Хом'яков Д.О. Адміністративно-правове регулювання перетину кордонів України вантажами військового призначення та подвійного використання. Дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2015. 211 с.

16. Public Diplomacy Division NATO. Division Diplomatique publique OTAN 1110 Bruxelles, Belgique, 2017. P. 83.

17. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.

References:

1. Bytiak Yu. P. Harashchuk V. M., Diachenko O. V. (2014) *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Honcharuk N. T. Surai I. H. (2015) *Vplyv rozvytku hromadianskoho suspilstva na publichne upravlinnia* [The impact of the development of civil society on public administration]. *Haluz nauky «Derzhavne upravlinnia» istoriia, teoriia, vprovadzhennia: materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. Uchastiu. Kyiv, 28 trav. 2010 r. : u 2 t.* Kyiv: NADU. T. 1. [in Ukrainian].

3. Horbulin V. P. (2019) *Zabezpechennia oborony ta bezpeky Ukrainy: aktualni problemy i shliakhy yikh vyrishennia* [Ensuring the defense and security of Ukraine: current problems and ways to solve them]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 9. [in Ukrainian].

4. Demianchuk Yu. (2019) *Na shliakhu do NATO: suchasni vyklyky ta perspektyvy realizatsii polityky bezpeky* [On the way to NATO: modern challenges and prospects for the implementation of security policy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii mizhnarodni vidnosyny*. Vypusk 46. [in Ukrainian].

5. Dzhus O. A. (2018) *Viiskovo-stratehichne spivrobitnytstvo yak komponenta mizhnarodnoho viiskovoho partnerstva* [Military-strategic cooperation as a component of international military partnership]. *S.P.A.C.E.* № 8. [in Ukrainian].

6. *Informatsiyni biuleten «Bila knyha – 2019–2020. Zbroini Syly Ukrainy, Derzhspetstranssluzhba» pidhotovleni robochoiu hrupoiu fakhivtsiv Ministerstva oborony Ukrainy, Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy ta Administratsii Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu.* 2021. 196 c. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf [in Ukrainian].

7. Lytvyn M.M. (2018) *Shliakhy realizatsii pravookhoronnykh funktsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [Ways of implementing law enforcement functions of the State Border Service of Ukraine] *Zb. nauk. pr. Nats. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy. Khmelnytskyi: Vyd-vo Nats. akad. DPSU.* № 43. Ch. 2. [in Ukrainian].

8. Melnyk R. S. (2012) *Katehoriia «publichne upravlinnia» u novii interpretatsii* [The category "public administration" in a new interpretation.]. *Pravove suspilstvo*. № 6. [in Ukrainian].

9. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy»:* Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24.09.2015 No 555/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> [in Ukrainian].

10. Rechych S.L. (2012) *Voienno-politychne spivrobitnytstvo Zbroinykh Syl Ukrainy z NATO (1991–2009 rr.)* [Military and political cooperation of the Armed Forces of Ukraine with NATO (1991–2009)] (avtoref. dys. ... kand. ist. nauk). Kyiv [in Ukrainian].

11. *Rivni standartyzatsii NATO.* URL: [//defpol.org.ua/index.php/aleia-heroiv/655-rivni-standartyzatsii-nato](http://defpol.org.ua/index.php/aleia-heroiv/655-rivni-standartyzatsii-nato) [in Ukrainian].

12. Sytnyk H. P., Oluiko V.M., Vavrynychuk M.P. (2017) *Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka* [National security of Ukraine: theory and practice]. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].

13. Stetsura I., Morhaniuk D., Panasiuk M. (2020) *Okremi aspekty viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva Ukrainy z krainamy-chlenamy Pivnichnoatlantychnoho Aliansu na suchasnomu etapi* [Certain aspects of the military-technical cooperation of Ukraine with the member countries of the North Atlantic Alliance at the current stage]. *Molodyi vchenyi*. №6 (82). [in Ukrainian].

14. Stetsiuk S.P. (2021) *Administratyvno-pravovi zasady reformuvannia Ministerstva oborony Ukrainy v umovakh yevroatlantychnoi intehtratsii* [Administrative and legal principles of reforming the Ministry of Defense of Ukraine in the conditions of Euro-Atlantic integration]: *Dys. ...dokt.filosofii za spets. 081 – Pravo.* Kyiv [in Ukrainian].

15. Khomiakov D.O. (2015) *Administratyvno-pravove rehuliuвання peretynu kordoniv Ukrainy vantazhamy viiskovoho pryznachennia ta podviinoho vykorystannia* [Administrative and legal regulation of the crossing of the borders of Ukraine by cargoes of military purpose and dual use]. *Dys. ... kand. yuryd. nauk.* Kyiv [in Ukrainian].

16. Public Diplomacy Division NATO. Division Diplomatique publique OTAN 1110 Bruxelles, Belgique, 2017. P. 83.

17. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.

УДК 325.455:613

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-5)

Павло ПАРУБЧАК

аспірант кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0001-6397-0563

Pavlo PARUBCHAK

graduate student of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel
Management

ORCID: 0000-0001-6397-0563

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ СУСПІЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO- ECONOMIC POLICY REGARDING IMPLEMENTATION OF BUDGET PROGRAMS OF SOCIAL GUARANTEES AT THE PRESENT STAGE

У статті зазначено, що функціонування держави зумовлює необхідність виконання відповідних функцій з управління, оборони, фінансування економіки та соціальної сфери. Основною причиною появи бюджетних програм держави можна вважати потребу в фінансових ресурсах для виконання своїх функцій, а також реалізацію регулюючого потенціалу, особливо у сфері суспільних гарантій, через які держава здійснює реалізацію своїх завдань. Державний бюджет є активним інструментом державної соціально-економічної політики в цілях забезпечення стабілізації та сталого розвитку, зберігаючи при цьому провідну роль щодо централізованих фінансових ресурсів.

З'ясовано, що досягнення оптимального співвідношення між економічними та соціальними напрямками є основним завданням бюджетної політики. Для практичної реалізації бюджетних програм у державі формується фінансовий механізм, який відображає конкретну спрямованість бюджетних програм на складну соціально-економічну систему держави. В цілому, державний бюджет є одним із найважливіших інструментів державної політики соціально-економічних гарантій для суспільства. В умовах ринкових відносин підвищується роль економічно обґрунтованого прийняття господарських рішень в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання та економікою держави.

Усвідомлено, що на сучасному етапі необхідним фактором ефективного функціонування будь-якої соціально-економічної системи, або її окремих складових є належне формування та ефективна реалізація державної політики виконання бюджетних програм. З трансформацією фінансово-господарської діяльності підприємницьких суб'єктів посилюється роль бюджетних програм не лише як носія соціальної та економічної інформації про допустимі витрати на виробництво певних видів продукції необхідної якості, економічних ресурсів, а також як одного із складових фінансового механізму держави.

Обґрунтовано, що одним із основних напрямів державної соціально-економічної політики є збалансування попиту та пропозиції на усі види соціальної продукції, або обмежень на встановлення рівня цін на них. Вважається, що ефективна реалізація державної соціально-економічної політики встановлює пропорції суспільних гарантій, це певна відповідність між особливостями суспільних криз та структурою суспільного продукту. Бюджетні програми вирішують основні проблеми організації суспільства, мають суттєві переваги над іншими системами організації національної економіки. Тому, виникає потреба цілеспрямованого державного впливу на процес ефективної реалізації бюджетних програм на сучасному етапі.

Ключові слова: бюджетні програми, формування, державна соціально-економічна політика, реалізація, соціальні гарантії, сучасний етап, виконання.

The article states that the functioning of the state necessitates the performance of certain functions in management, defense, financing of the economy and the social sphere. The main reason for the appearance of the state budget can be considered the state's need for financial resources to perform its functions, and the state implements its regulatory functions, especially in the field of social and economic guarantees, through the budget and the budget system. The state budget is an active instrument of state regulation of the national economy in order to ensure stabilization and sustainable development, maintaining its leading role as a source of centralized financial resources.

It was found that achieving the optimal ratio between economic and social directions of development is the main task of budget policy. For the practical implementation of budget policy in the state, a budgetary mechanism

is formed, which reflects the specific orientation of budgetary relations to the complex socio-economic system of the state. In general, the state budget is one of the most important tools for regulating social and economic guarantees of society. In the conditions of market relations, the role of economically justified economic decision-making in managing the activities of business entities and the economy of society increases due to the functioning of the price system.

It is realized that at the present stage regulation is a necessary factor for the effective functioning of any socio-economic system or its individual components. With the development of financial and economic activities of economic entities, the role of the price system is strengthened not only as a carrier of economic information about the permissible costs for the production of certain types of products of the required quality, economic resources, but also as one of the most important components of the financial mechanism.

It is substantiated that one of the main methods of market self-regulation is the balancing of supply and demand for the relevant types of products or resources and establishing the level of market prices for them. It is believed that such market self-regulation of the economy is optimal and thus establishes the proportions of socio-economic guarantees, this is a certain correspondence between the structure of social crises and the structure of the social product. That is, the market mechanism solves three main problems of organizing the economy, and it has significant advantages over other systems of organizing the national economy. Therefore, there is a need for targeted state regulatory influence on the process of market pricing.

Key words: budget programs, formation, state socio-economic policy, implementation, social guarantees, modern stage, implementation.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Економічною основою державної політики є бюджет країни, а однією з передумов забезпечення стабільності суспільства є належне виконання державою соціально-економічних функцій. Зазначене неможливе переоцінити, оскільки уряд, виконуючи покладені на нього функції, акумулює кошти у державному бюджеті та спрямовує їх на виконання бюджетних програм та створення сприятливих умов у суспільстві [7]. Одним із основних недоліків державної соціально-економічної політики є нездатність протистояти недобросовісній конкуренції та розвитку штучних монополій. Ефективна реалізація бюджетних програм має важливе значення в управлінні соціально-економічним розвитком для забезпечення населення суспільними гарантіями та благами.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Дослідження теоретичних аспектів формування державного бюджету та реалізації бюджетних програм продиктовано сучасними реаліями необхідності вдосконалення та підвищення ефективності суспільно-владних відносин, які сприяють розвитку національної економіки, підвищенню життєвого рівня населення, досягнення макроекономічної стабільності, стимулювання технічного прогресу та посилення економічного потенціалу держави. У той же час, вивчення наукових праць сучасних вчених дозволяє відзначити, що бюджетні програми мають недоліки в частині їх виконання [1]. Світовий досвід свідчить про те, що досягнення соціально-економічного зростання, забезпечення гармонійного розвитку суспільства, а також політичної стабільності

в країні неможливо без ефективної державної соціально-економічної політики. Здійснюючи управління доходами та видатками бюджету, держава може впливати на процес виконання бюджетних програм, коригувати сукупний попит та пропозиції для населення, стимулюючи таким способом соціально-економічне зростання.

Метою статті є обґрунтування формування та реалізації державної соціально-економічної політики щодо виконання бюджетних програм соціальних програм на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Бюджетні програми, як елементи економічної системи потребують цілеспрямованого державного впливу. Зокрема, державне регулювання шляхом зміни норм бюджетних видатків, ставок податків та інших економічних інструментів надає безпосередній вплив на зміни виробничо-збутових витрат. Узгодження потреб та інтересів різних учасників товарно-грошових відносин уособлює комплекс заходів, дій, застосовуваних державою для корекцій та встановлення оптимальних основних соціально-економічних пропорцій.

Бюджет є одним із найважливіших інструментів регулювання соціально-економічних гарантій, за допомогою якого держава здійснює перерозподіл ВВП, мобілізуючи, таким чином, кошти, необхідні йому для належного виконання своїх функцій [5]. Завдяки бюджетним програмам держава може концентрувати фінансові ресурси на найважливіших напрямках економічного та соціального розвитку, впливати на пропорції суспільного виробництва та його результати, здійснювати соціальні перетворення. Показники бюджету мають директивний характер, що свідчать

про зобов'язання держави перед суспільством мобілізувати певний обсяг коштів та направити його задоволення найважливіших суспільних криз потреб.

В той же час, органи публічної влади завдяки бюджетним програмам отримують законні підстави для отримання та витрачання бюджетних коштів. Бюджет, який затверджується представницьким органом публічної влади як представником інтересів усіх верств населення дає підстави суспільству контролювати діяльність виконавчої влади, оцінювати її з погляду відповідності актуальним потребам суспільних гарантій. У той же час, за допомогою бюджетних програм органи центральної влади мають можливість коригувати фінансову діяльність місцевого самоврядування, забезпечуючи таким чином єдність державної соціально-економічної політики, що реалізується у країні.

Через бюджетні програми держава отримує можливість впливати на всі стадії суспільного відтворення, коригувати пропорції розподілу ВВП та національного доходу, перерозподіляти фінансові ресурси між різними територіями, секторами економіки, верствами населення, забезпечуючи таким чином найбільше повне задоволення інтересів усіх членів суспільства [3]. Роль державного бюджету у соціально-економічному розвитку суспільства полягає в наступному, державний бюджет є інструментом впливу на розвиток економіки. З його допомогою держава здійснює перерозподіл національного доходу і тим самим змінює структуру виробництва, впливає на соціальні трансформації.

Держава використовує різні форми прямого та непрямого впливу на економіку, надаючи організаціям та підприємствам субсидії, державні інвестиції, здійснюючи бюджетне фінансування покриття потреб галузей, що визначають науково-технічний прогрес, внаслідок чого відбуваються зміни суспільних видатків. Використання бюджетного механізму для регулювання економіки здійснюється за допомогою маневрування вступниками до розпорядження держави грошима. Воно дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи та пропорції розвитку суспільного виробництва, державний бюджет відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем шляхом оптимізації бюджетного фінансування потреб установ соціальної сфери – охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, житлового будівництва.

Використання коштів державного бюджету забезпечує нівелювання соціальних наслідків розширення захисту громадян за їх матері-

альним становищем, державний бюджет відіграє важливу роль у забезпеченні вирівнювання економічного розвитку регіонів країни на основі застосування пропорцій фінансування, яке може здійснюватись на поворотній та безповоротній основі, у державному бюджеті щорічно мобілізуються та концентруються грошові накопичення підприємств, організацій та населення у вигляді централізованого державного фонду коштів, які використовуються для обороноздатності країни, проведення соціально-культурних заходів, зміцнення змісту органів публічної влади.

Виконання органами публічної влади своїх функцій та реалізація завдань, що стоять перед суспільством та державою, безпосередньо залежить від наявності фінансових ресурсів у державному бюджеті [9]. В процесі мобілізації ресурсів до бюджету та використання коштів бюджету виникають фінансово-кредитні відносини між представниками публічної влади, платниками податків та одержувачами бюджетних коштів. Ці відносини будуються відповідно до бюджетної політики, що формується та що реалізується органами публічної влади відтак, в сучасних умовах бюджетні програми є одним із головних інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси.

Ефективні бюджетні програми мають бути спрямовані на задоволення суспільних гарантій громадян та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави. Соціально-економічна політика є комплексом заходів, проведених публічними органами влади та управління щодо формування, виконання та регулювання державного бюджету країни із метою забезпечення суспільних гарантій держави. Саме бюджетні програми відіграють провідну роль у забезпеченні економічної та соціальної стабільності держави. У зв'язку з обмеженістю бюджетних ресурсів, їх дефіцитом порівняно з зростаючими можливостями використання під впливом виникнення нових потреб в умовах глобалізації економіки роль бюджетних програм безперервно зростає.

Бюджетні програми уособлюють сукупність заходів держави щодо формування та використання бюджетних ресурсів для забезпечення його економічного та соціального розвитку з метою підвищення добробуту населення [2]. Бюджетні програми сукупність національних інтересів, наукових підходів та конкретних заходів цілеспрямованої діяльності держави щодо регулювання бюджетної процесу та використання бюджетної системи для вирішення економічних та соціальних

завдань країни. Практична реалізація державної соціально-економічної політики полягає у сукупності заходів стратегічного та тактичного характеру, які здійснює держава через бюджет.

У сучасних умовах реалізація бюджетних програм є дієвим важелем, що впливає на соціально-економічний розвиток як держави загалом, так і регіонів. Державна соціально-економічна політика передбачає визначення цілей та завдань у галузі бюджетних відносин, розробку механізму формування доходів бюджету та визначення напрямів видатків бюджету, управління фінансами у бюджетній сфері, використання фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних та соціальних процесів.

Публічне управління у галузі економіки та соціальної сфери за допомогою бюджетних програм вимагає вироблення та інституціоналізації стратегії гарантій та тактики підвищення ефективності ролі державного бюджету у соціально-економічному розвитку суспільства. Формування комплексної системи суспільних гарантій як системного та організованого процесу розробки, реалізації, контролю та коригування довгостроковій національній стратегії гарантій може стати основою практичної реалізації пріоритетів державного розвитку [8]. Особливу актуальність стратегії гарантій реалізації ролі державного бюджету у соціально-економічному розвитку суспільства та функціонування організаційно-економічного механізму набувають в умовах формування та розвитку України на її сучасному етапі.

Витрати на економіку, освіту, науку, інфраструктуру мають бути пріоритетними, їх частка у загальних видатках бюджетної системи України має збільшуватися. Бюджетні інвестиції мають бути спрямовані на підвищення якості підприємницького та інвестиційного клімату, повинні стимулювати зростання приватних інвестицій, сприяти формуванню сучасної транспортної та інженерної інфраструктури. Першочерговим завданням досягнення збалансованого бюджету є упорядкування урядових витрат, яке передбачає скорочення їх частки у ВВП та збільшення витрат на економіку, освіту, охорони здоров'я, розвиток інфраструктури.

Тільки після цього можливо визначити параметри податкової реформи для оцінки ефективності якої необхідне функціонування системи моніторингу та контролю. Ефективність будь-якої управлінської діяльності у значному ступені залежить від якості інформаційного забезпечення, тобто від того, наскільки

оперативно і точно буде отримано необхідну інформацію для ухвалення певних управлінських рішень [4]. Фактографічна інформація формується на основі даних обліку та звітності, даних засобів масової інформації, моніторингу, матеріалів спеціальних досліджень, що є основою для аналізу та подальшого регулювання діяльності.

Під виконанням бюджетних програм слід розуміти сукупність способів організації суспільно-владних відносин, що формуються державою з метою забезпечення сприятливих умов суспільних гарантій. Отже, бюджетний механізм уособлює сукупність форм, методів, інструментів, важелів формування та реалізації бюджетних програм з метою забезпечення потреб держави, підприємств, організацій та населення у соціально-економічному розвитку [1]. Стабільний соціально-економічний розвиток суспільства базується на ефективному використанні управлінського інструментарію оцінки ефективності бюджетної програм.

У цьому особливу значимість набуває наявність кваліфікованих, компетентних кадрів, здатних ефективно виконувати свої професійні обов'язки, належне кадрове забезпечення. Усі елементи суспільних гарантій державного бюджету щодо соціально-економічному розвитку суспільства взаємопов'язані та впливають один на одного і сприяють державній соціально-економічній політиці в цілому. Соціально-економічний розвиток за допомогою реалізації бюджетних програм вимагає формування та функціонування ефективного управлінського механізму, який дозволить не лише фінансувати на достатньому рівні бюджетні програми, а й стимулювати інноваційний розвиток держави.

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ступінь фінансової стабільності бюджету та ефективність економічної політики досить повною мірою характеризують якість управління господарською та соціальною діяльністю держави. Виконання бюджетних програм дозволяє раціонально розподіляти та використовувати грошові накопичення для реалізації публічною владою своїх зобов'язань перед суспільством [6]. Бюджетні програми рідко розглядаються в рамках системного підходу, що практично виключає встановлення суспільних гарантій в частині реалізації державної соціально-економічної політики. Так, саме у кризовий період проявляється специфіка основних закономірностей виконання бюджетних програм.

Шляхи вдосконалення соціально-економічної політики та суспільних гарантій розроблені з метою формування бюджетних програм, які будуть спрямовані на створення умов для системного подолання наслідків військового конфлікту, проведення ефективної податково-бюджетної політики, переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, підвищення рівня зайнятості

населення, збільшення розміру заробітної плати, сприяння цінній та валютно-курсній стабільності. На основі положень соціально-економічної стратегії держави та суспільних гарантій важливим і актуальним залишається формування та реалізація бюджетних програм у системі суспільно-владних відносин з метою підвищення ефективності соціально-економічної політики.

Література:

1. Бакуменко В.Д., Кравченко С.О. *Методологія системних досліджень в державному управлінні*: навч. посіб. Київ: ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.
2. Борис С. Безпека бізнесу під час карантину: як уникнути рейдерської атаки. *Ліга Закон*: офіц. веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/194528_bezpekabznesu-pd-chas-karantinu-yak-uniknuti-reydersko-ataki (дата звернення: 01.06.2022).
3. Бутник О.О., Немирівська О.Я. Особливості публічного управління в умовах світової пандемії. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 142.
4. Васильєв О.С. Концептуалізація поняття «державна політика»: сучасне розуміння. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7 (дата звернення: 11.05.2021).
5. Дегтяр О.А. *Державне регулювання розвитку соціальної сфери: концептуальні засади та практика*: монографія. Харків: С.А.М., 2014. 508 с.
6. Дубина М., Забаштанський М., Роговий А. Роль фінансово-кредитних установ у стратегічному розвитку сфери охорони здоров'я. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 4 (24). С. 64–73.
7. Федулова Л. Державна підтримка економіки в умовах пандемії Covid-2019. 2020. С. 77–78.
8. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Конфлікт та солідарність інтересів в умовах пандемії КОВІД-19. *Часопис цивілістики*. 2021. № 40. С. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i40.384>
9. Chorny O., Barzylowych A., Bubalo V., Nesterenko V., Rogachevskyi O. Mechanisms for Managing Medical Institutions In Times of Crisis. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. Vol. 11. Issue 9, Sep-Oct 2020. P. 562–568.

References:

1. Bakumenko, V. D. & Kravchenko, S. O. (2011). *Methodolohiia systemnykh doslidzhen' v derzhavnomu upravlinni* [Methodology of systems research in public administration]. Kyiv: VPTs AMU [in Ukrainian].
2. Borys, S. Bezpeka biznesu pid chas karantynu: iak unyknyty rejders'koi ataky [Security of business during quarantine: how to avoid a raider attack]. *Liha Zakon – League Law: official website*. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/194528_bezpekabznesu-pd-chas-karantinu-yak-uniknuti-reydersko-ataki [in Ukrainian].
3. Butnyk, O.O. & Nemyriv's'ka, O.Ya. (2020). Osoblyvosti publichnoho upravlinnia v umovakh svitovoi pandemii [Features of public administration in a global pandemic]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 2, 142 [in Ukrainian].
4. Vasyli'iev, O.S. (2014). Kontseptualizatsiia poniattia «derzhavna polityka»: suchasne rozuminnia [Conceptualization of the concept of "public policy": modern understanding]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7 [in Ukrainian].
5. Diehtiar, O.A. (2014). Derzhavne rehuliuвання rozvytku sotsial'noi sfery: kontseptual'ni zasady ta praktyka [State regulation of social sphere development: conceptual principles and practice]. Kharkiv: S.A.M. [in Ukrainian].
6. Dubyna, M., Zabashtans'kyj, M. & Rohovyj A. (2020). Rol' finansovo-kredytnykh ustanov u stratehichnomu rozvytku sfery okhorony zdorov'ia [The role of financial institutions in the strategic development of health care]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (24), 64–73 [in Ukrainian].
7. Fedulova, L. (2020). Derzhavna pidtrymka ekonomiky v umovakh pandemii Covid-2019 [State support of the economy in the context of the Covid-2019 pandemic], 77–78 [in Ukrainian].
8. Kharytonov, Ye.O. & Kharytonova, O.I. (2021). Konflikt ta solidarnist' interesiv v umovakh pandemii KOVID-19 [Conflict and solidarity of interests in the context of the COVID-19 pandemic]. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civilization*, 40, 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i40.384> [in Ukrainian].
9. Chorny, O., Barzylowych, A., Bubalo, V., Nesterenko, V. & Rogachevskyi, O. (2020). Mechanisms for Managing Medical Institutions In Times of Crisis. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11 (9), 562–568.

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-6)

Душан СТОЯНОВИЧ

аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0004-8329-723X

Dushan STOYANOVYCH

Postgraduate Student of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel
Management, str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0004-8329-723X

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН В УКРАЇНІ

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ORGANIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES IN UKRAINE

На даному етапі діяльність всіх органів публічного управління за надзвичайних обставин приділяється досить прискіплива та особлива увага. Пов'язано це в першу чергу з тим, що наростання зовнішніх та внутрішніх викликів та загроз безпеки України вимагає вжиття додаткових заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, зміцнення громадського порядку, підвищення захищеності громадян, суспільства та держави від протиправних посягань, небезпек техногенного та природного характеру, соціального та воєнного походження. Безперервне вдосконалення законодавства, пов'язане характерною зміною обставин як в державі, так і світі, вдосконалення правозастосовної практики органів публічної влади потребують постійного коригування правового забезпечення, їхньої оперативної та управлінської діяльності.

Правова регламентація щодо діяльності суб'єктів публічної влади в умовах надзвичайних обставин повинна постійно удосконалюватися. Це зумовлено різноманітністю ризиків та небезпек, що мають характер постійно змінюються, адже мають кореляційний зв'язок із динамічними внутрішніми та зовнішніми державними процесами. Постійно з'являються нові відносини, що конче потребують правового опосередкування.

На сьогодні слід констатувати, що надважливу роль в умовах надзвичайних обставин відіграє злагоджена взаємодія між центральними органами виконавчої влади. Натомість це питання не врегульовано належним чином. Особливої ваги набуває вирішення зазначеного питання з огляду на складності процесів правового регулювання діяльності органів публічного управління в умовах надзвичайних обставин. Надзвичайні обставини характеризуються підвищеним рівнем різносторонніх небезпечних ризиків, що потребують вжиття цілісних, комплексних заходів та залучення до цього процесу різних органів публічного управління.

Питання взаємодії органів публічного управління в умовах надзвичайних обставин повинно бути врегульоване шляхом прийняття спеціального окремого законодавчого акту чи/або через прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів – положень, інструкцій, де мають бути чітко зафіксовані загальні фундаментальні засади взаємодії між зазначеними органами управління, особливості взаємодії за наявності певних загроз й ризиків за обставин надзвичайного характеру.

Ключові слова: національна безпека, надзвичайні обставини, публічне управління, механізми публічного управління, цивільна безпека.

At this stage, the activities of all public administration bodies under extraordinary circumstances are given rather meticulous and special attention. This is primarily due to the fact that the growth of external and internal challenges and threats to the security of Ukraine requires the adoption of additional measures aimed at ensuring security, strengthening public order, increasing the protection of citizens, society and the state from illegal encroachments, man-made and natural hazards, of social and military origin. Continuous improvement of legislation, associated with a characteristic change in circumstances both in the state and in the world, improvement of law enforcement practice of public authorities require constant adjustment of legal support, their operational and management activities.

The legal regulations regarding the activity of public authorities under extraordinary circumstances must be constantly improved. This is due to the variety of risks and dangers that are constantly changing, because they are correlated with dynamic internal and external state processes. New relationships are constantly emerging that desperately need legal mediation.

Today, it should be stated that coordinated interaction between the central bodies of the executive power plays an extremely important role in the conditions of extraordinary circumstances. Instead, this issue has not been

adequately addressed. The solution of the mentioned issue acquires special importance in view of the complexity of the processes of legal regulation of the activities of public administration bodies under extraordinary circumstances. Emergency circumstances are characterized by an increased level of multifaceted dangerous risks, which require the adoption of integral, comprehensive measures and the involvement of various public administration bodies in this process.

The issue of the interaction of public administration bodies under extraordinary circumstances should be regulated by adopting a special separate legislative act or/ or by adopting relevant subordinate legal acts - provisions, instructions, which must clearly record the general fundamental principles of interaction between the specified management bodies, the peculiarities of interaction in the presence of certain threats and risks under circumstances of an extraordinary nature.

Key words: national security, emergency circumstances, public administration, mechanisms of public administration, civil security.

Постановка проблеми. Удосконалення управлінської складової – це невід’ємна частина поліпшення діяльності всього механізму правового регулювання. Отже, до заходів, що направлені на її удосконалення відносять: повсякчасну оптимізацію організаційної структури; покращення стимулювання діяльності (роботи); розвиток форм, методів підготовки, розміщення, стимулювання, просування кадрів; зміцнення технічної, матеріальної бази у відповідності з досягненнями наукового, технічного, соціального прогресу [5, с. 139].

Управлінська діяльність завжди має цілеспрямований характер. Рішення та дії відповідних суб’єктів владних повноважень мають відповідну мету, яка обумовлює наявність певних завдань, вирішення яких має відбуватися на підставі прийнятих управлінських рішень, а також у відповідності з системою засобів, способів, прийомів правового й управлінського впливу на систему правовідносин. Тому при розробленні відповідних концепцій, різних цільових програм, що стосуються надзвичайних обставин, у першу чергу, необхідно визначити означені складники.

Зважаючи на той факт, що зарубіжний досвід є важливою складовою удосконалення публічного управління в умовах надзвичайних обставин, необхідно є розробка власної моделі, яка б цілком відповідала національній ментальності, особливостям та функціонувала на засадничих не тільки вітчизняних суспільних та філософських, але й історичних та культурних традиціях [2, с. 7].

Враховуючи реформу децентралізації влади та об’єднання територіальних громад в Україні, зважаючи на проєвропейський напрямок розвитку нашої держави необхідно прийняти належні законодавчі акти для забезпечення ефективного планування, координації, контролю за виконанням відповідних заходів в умовах надзвичайних обставин на рівні територіальних громад. За умов сьогодення при прийнятті законодавчих й управлінських рішень необхідною умовою є пошук прийняття компромісних рішень між потребами громад, приватними підпри-

ємствами на їх території, волонтерами для реагування та запобігання надзвичайним обставинам, а також покращення сприйняття реагування на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти публічного управління в умовах надзвичайних ситуацій відображені в дисертаційних роботах вчених: С. Белай, І. Ілляшенко, Г. Іщенко, Н. Клименко, М. Куценко, С. Марова, В. Одинець, А. Терент’єва, В. Тищенко, О. Труш та ін. Актуальність даної проблематики особливо виросла в умовах повномасштабного вторгнення.

Метою статті є вдосконалення організаційного забезпечення механізмів публічного управління в умовах надзвичайних обставин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ефективне, своєчасне реагування на виклики та загрози в умовах сьогодення потребує побудови послідовно нової системи за умов надзвичайних обставин, на яку буде покладено обов’язок забезпечувати скоординовану, законодавчо регламентовану роботу її суб’єктів, яка направлена на захист національних інтересів, цінностей. Якісне вдосконалення та реформування цієї системи є можливе лише шляхом чітко визначеної правової регламентації її структури та функцій. Також система має бути результативною та об’єднаною в систему міжнародного, регіонального безпечного середовища як їх цілісна складова.

Варто зазначити, що саме при допомозі послідовної, злагодженої взаємодії усіх складових механізму правового регулювання (правові норми, конкретні дії щодо реалізації прав, обов’язків, правовідносини, а також гарантій – засобів їх забезпечення), можливо досягнути найрезультативнішого виконання відповідних завдань й функцій, що постають перед країною та перед конкретними суб’єктами в умовах надзвичайних обставин в Україні в контексті специфіки сучасних тенденцій забезпечення безпеки.

Організаційне забезпечення взаємодії між органами публічної влади запропоновано удосконалити шляхом:

встановлення порядку послідовних дій, прийняття рішення керівників, їх посадових осіб органів управління, питання щодо організації взаємодії при цьому використовуючи найбільш доцільні методи, що мають відповідати умовам конкретної надзвичайної обставини;

визначення основним методом організації взаємодії, а саме: погодження та розподіл дій між підрозділами для досягнення розуміння кожним керівником (управлінцем) відповідної послідовності здійснення спільних дій відповідно до етапів та порядку дій;

організації діяльності органів публічного управління у надзвичайних обставинах щодо організації взаємодії за відповідними режимами та методами: у режимі повсякденного функціонування, підвищеної готовності – методом перегляду розвитку сценаріїв надзвичайної обставини та заслуховування порядку спільних зусиль управлінців нижчої ланки керівництва;

у режимі надзвичайної обставини – методом вказівок та поєднання вказаних методів [1, с. 24].

Виходячи з проведеного аналізу для підвищення ефективності діяльності органів публічного управління, на наш погляд, необхідно:

– обґрунтувати теоретичні засади системи законодавства про надзвичайні обставини;

– надати всеохоплюючу оцінку існуючої законодавчої бази щодо правового регулювання з проблемних питань безпеки при надзвичайних обставинах;

– врегулювати питання щодо вироблення єдиного термінологічного понятійного апарату для законодавчих актів в цій сфері;

– окреслити перелік нормативно-правових актів, що необхідно розробити та прийняти для цілісного забезпечення безпеки при надзвичайних обставинах;

– визначити послідовність дій щодо розробки законодавчих актів.

Дослідження результатів діяльності органів публічної влади за надзвичайних обставин показує, що наявні помилки та недоліки багато в чому обумовлені недосконалістю системи правового регулювання, що склалася.

Насамперед слід зазначити про недоліки в правовому регулюванні режимів функціонування органів управління, а також формувань, що залучаються, і засобів при загрозі або настанні надзвичайних обставин соціального характеру. Таким чином, виникає необхідність розробки нових та доопрацювання чинних правових актів, які регламентують порядок організації та дій органів

публічної управління в умовах надзвичайних обставин.

Важливо відзначити, що за наявності конституційного й законодавчого регулювання надзвичайних правових режимів останнім часом в практичній площині відбувається фактичне ігнорування Конституції та Законів України.

У науковому коментарі до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» С. Кузніченко також наголошує: «Захист прав і свобод людини й громадянина – це одне з найбільш найактуальніших завдань на сьогодні, що давно припинило бути сферою зацікавленості окремих країн та правозахисних організацій, перейшло в категорію пріоритетних як для всього міжнародного співтовариства, так і для України безпосередньо». Цьому підтвердженням є події, які виникли наприкінці лютого 2014 року в нашій державі та пов'язані із зовнішньою військовою, збройною агресією у відношенні до України в порушення міжнародних угод, норм національного законодавства. Такі обставини ускладнюють як політичну, так і соціальну та економічну ситуацію в країні, що призводить до гуманітарної катастрофи, значної кількості людських жертв, цивільного населення, недотримання діяльності системи інфраструктури, винищення матеріальних об'єктів різних форм власності, що зумовило велику кількість біженців, переселенців із відповідних територій.

Такі досить складні обставини у державі створюють практичну загрозу національній безпеці, територіальній цілісності Української держави, що обумовлює органи влади й місцевого самоврядування схвалювати термінові надзвичайні управлінські рішення на підставі чинних національних актів. Крім цього, оптимізація публічного управління змушує швидко приймати нові правові механізми для введення спеціальних правових режимів за таких умов, що склалися для гарантування законності й нормалізації стану правопорядку в країні. Так, наприклад, 15 квітня 2014 року був прийнятий законодавчий акт «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6], де визначено статус тимчасово окупованої території нашої держави, встановлення особливого правового режиму на цій території, окреслено особливості діяльності органів влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ в умовах цього режиму, дотримання та захисту прав, свобод людини, а також прав, законних інтересів юридичних осіб.

За таких обставин виникає суспільна потреба, що надає правові підстави для введення в дію й інших видів особливих спеціальних правових режимів, відповідно й тих, механізми та інструменти запровадження й реалізації яких передбачені як Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», так й іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Велика кількість комплексних небезпек різного походження вимагає створення спеціальних правових інструментів регулювання суспільних відносин, що виникають за надзвичайних обставин.

Вважаємо, національні акти, що регулюють діяльність органів публічного управління за надзвичайних обставин необхідно впорядкувати та систематизувати.

Слід консолідувати аналізовані законодавчі акти. Мають бути чітко визначені права, обов'язки та відповідальність кожного органу публічного управління, а також питання всебічного забезпечення їхньої діяльності в особливих умовах за надзвичайних обставин. Окрім того, мають бути визначені режими функціонування (режим підвищеної готовності, режим надзвичайної обставини) органів управління, а також сили та засоби, що залучаються в умовах надзвичайних обставин.

Причини та умови, а також наслідки надзвичайних обставин різні. Залежно від їхнього конкретного виду значно відрізняються порядки реагування, застосовування сил, засобів, форми, способи діяльності тощо. У зв'язку з цим кодифікувати в якомусь одному правовому акті питання правового регулювання діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах за надзвичайних обставин досить складно. Однак вони заслуговують пильної уваги та подальшого наукового опрацювання.

Вирішення досліджуваних проблем доцільно здійснити за допомогою розробки та прийняття спеціальних правових актів національного законодавства, спрямованих на уніфікацію та усунення наявних протиріч, а також подальшої міжвідомчої та відомчої регламентації діяльності державних органів виконавчої влади в умовах надзвичайних обставин.

Процес реформування, військова агресія РФ, що триває у державі вже більше року, вимагають відповідного нормативного забезпечення публічного управління в умовах надзвичайних обставин та мають важливе значення для ефективної роботи органів управління щодо перетворення в життя їх

вимог [3, с. 65]. Всі повноваження, суб'єкти, об'єкти, основні напрямки публічного управління, що здійснюється за умов надзвичайних обставин, мають бути чітко окреслені та впорядковані в нормативно-правових актах, інших законодавчих документах (що мають загальнообов'язковий характер), правилах (що визначають правові засади та послідовність завдань органів публічного управління), що наділені владними повноваженнями, а також процедурний характер їх застосування. Без належного нормативного закріплення та організації діяльності з реалізації визначених у законодавчих актах основ, форм, методів здійснення публічно-управлінської діяльності в умовах надзвичайних обставин неможливим стає належне правове регулювання цієї групи суспільних відносин.

Для правової складової публічного управління в умовах надзвичайних обставин необхідним вбачається розпочати з визначення загальної мети, відповідних завдань, спеціалізації, кола суб'єктів, що їх здійснюють. У свою чергу, кожен орган публічної влади має окреслити для себе чітку основну мету, покладений обов'язок для прийняття управлінських рішень надзвичайного характеру, свої завдання та повноваження у цій сфері, бути чітко обізнаним щодо діяльності та повноваження (компетенції) інших органів за умов настання надзвичайних обставин.

Беззаперечним є той факт, що серед проблемних питань законодавчого забезпечення в публічному управлінні в умовах надзвичайних обставин саме проблема законодавчого регулювання є актуальною та пріоритетною. У цьому випадку саме нормотворчість є не стільки засобом впровадження відповідних порядків, необхідних державі, скільки засіб упорядкування, стабільного функціонування самого суспільства, формування соціально необхідних та важливих відносин між громадянами, громадськими утвореннями, апаратом публічного управління за надзвичайних обставин. Від розгалуженості та якості системи норм права, що закріплюють напрямки, форми, методи, принципи надзвичайних обставин (у тому числі принципи діяльності публічних органів, що їх здійснюють), повноваження органів влади за умов настання надзвичайних обставин, неабиякою мірою залежить стан визначеності справ у публічному управлінні, суспільстві в цілому.

Правова самобутність законодавчих норм щодо регулювання діяльності суб'єктів владних повноважень в умовах надзвичайних обставин обумовлена метою, задля яких вони приймаються, і своєрідною особливістю

сфери щодо їх застосування. Закон не може бути єдиним та екстраординарним способом виявлення державної волі, і тому через множинність та розмаїтість суспільних відносин, що вимагають правового регулювання, виникає потреба у прийнятті підзаконних нормативно-правових актів. З цих мотивів постає проблема приведення законодавчих норм надзвичайних обставин у відповідну, науково обґрунтовану впорядковану систему, визначення відповідних стандартів діяльності в умовах надзвичайних обставин [4, с. 100–101].

У ст. 64 Конституції України зафіксовано принцип неможливості обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, окрім випадків, що передбачені Основним Законом. Однак, із цієї норми існують два винятки – режим воєнного й надзвичайного стану. Таким чином, вважаємо, що саме положення тих законодавчих актів, що врегульовують такі обмеження, потребують найдбайливішого заповнення прогалин, усунення колізій у відповідності з нормами Основного Закону.

Отже, хоча обмеження прав громадян та юридичних осіб, передбачених Основним Законом, є вимушеним кроком, застосування якого є невідворотним у випадку введення в дію надзвичайних правових режимів, однак, при цьому повинна бути розроблена сукупність заходів, що б унеможливили перевищення відповідних службових повноважень з боку самих органів публічної влади в обставинах, коли захист прав, передбачених Конституцією України, є обмеженим в силу виняткових обставин, а внесення відповідних змін до Конституції та законів України є неможливим.

В межах існуючого нормативно-правового механізму публічного управління в умовах надзвичайних обставин відсутні чітко ухвалені інструкції для реалізації положень законодавчих та підзаконних правових актів про попередження цих ризиків, а також є відсутній якісний та результативний механізм щодо контролю запобіжних заходів виникнення надзвичайних обставин. У цьому ракурсі необхідно додати, що сучасний етап характеризується відсутністю чіткого розмежування повноважень між органами публічної влади та місцевого самоврядування щодо здійснення зазначеного контролю.

Конституційна прерогатива щодо введення в Україні воєнного чи ж надзвичайного стану належить Президенту України (п. 20, 21 ч. 1. ст. 106 Конституції України), належний указ якого повинен бути схвалений законодавчим органом на протязі двох днів від часу звер-

нення (п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції Основного Закону). Проте, на думку судді Конституційного Суду України В.І.Шишкіна, змістовне наповнення ч. 2 ст. 157 Конституції України показує не на сам факт про оголошення Президентом акту щодо введення воєнного чи надзвичайного стану, а на умови існування одного із цих станів. Визначення дефініції змісту зазначеної норми Основного Закону потребує цілісного, комплексного аналізу ситуації, що виникла в Україні через анексію частини території, окупацією військами іноземними ще частини окремої її території, і відповідно, проведенням антитерористичної операції, а також правових актів, що закріплюють правові відносини, що зумовлені зазначеними подіями.

Висновки: в цілому в Україні необхідно сформулювати єдину концептуальну основу національного законодавства щодо правового забезпечення захисту населення та територій в умовах надзвичайних обставин, розробити національну стратегію управління ризиками, пакет правових актів, які комплексно врегулюють всі аспекти надзвичайних обставин з орієнтацією на досвід європейського законодавства.

У ході дослідження було сформульовано пропозиції щодо удосконалення організації та правового регулювання публічного управління в умовах надзвичайних обставин в Україні, яке пропонується здійснюватися за такими напрямками: чітким визначенням предмету і об'єкту надзвичайних обставин, їх принципів як ключових керівних засад в цій сфері; законодавчим відмежуванням надзвичайних обставин від інших, що є досить близькими за формами, цілями, змістом видів діяльності; перегляд системи органів публічного управління, які здійснюють функції за умов надзвичайних обставин, здійснення правового закріплення їх вичерпного переліку, правового статусу, усунення дублювання функціональних повноважень в діяльності; розроблення чіткого механізму взаємодії органів публічного управління, що формують систему надзвичайних обставин між собою та з іншими органами публічного управління; посилення відповідальності посадових осіб, до повноважень яких належать функції щодо виконання завдань в умовах обставин надзвичайного характеру; вдосконалення механізму захисту прав громадян, що звертаються до органів в умовах надзвичайних обставин.

Оперативне реагування на виклики й загрози потребує вибудовування нової конструктивної послідовної системи в умовах

надзвичайних обставин, що повинна гарантувати скоординовану, законодавчо впорядковану діяльність її суб'єктів для забезпечення захисту національних інтересів й цінностей. Ефективне вдосконалення та переформатування цієї системи є можливим через чітке визначення нормативно-правової регламентації структури, функцій. Система повинна бути дієвою й інтегрованою до міжнародного та регіонального безпекового середовища як їх цілісна, невід'ємна складова.

Запропоновані напрямки удосконалення публічного управління надзвичайних обставин можуть бути розглянуті як цілісний комплекс для всієї системи органів публічного управління, що здійснюють діяльність в умовах надзвичайних обставин, що варто ухвалити в загальному кодифікованому акті.

Громадянське суспільство на сьогодні стало вкрай потужним та посідає визначне місце у вирішенні проблем, що стосується пандемії COVID-19 та в зв'язку з розв'язанням рф повномасштабної війни за допомогою різносторонніх громадських ініціатив, де перед Україною стоять непрості завдання та виклики на вирішення яких бракує ресурсного забезпечення й інституційних можливостей.

Щодо реалізації завдань в умовах надзвичайних обставин на державному, місцевому рівнях прослідковується тенденція щодо делегування державою функцій, які стосуються розв'язання частини гуманітарних, екологічних, соціальних проблем, проблем та потреб, що стосується сфери охорони здоров'я й потреб, щодо яких інститути громадянського суспільства є більш результативнішими та, відповідно, мають більшу частку довіри гро-

мадян у відношенні до органів публічної влади, їх посадових осіб.

Волонтерській діяльності як детермінанті розвитку громадянського суспільства відводиться важлива роль на шляху побудови громадянського суспільства як потужного та активного в усіх суспільних сферах життя при виникненні надзвичайних обставин. Волонтерський рух відіграє колосальну роль для вирішення гуманітарних та соціальних проблемних питань в нашій країні в умовах війни за надзвичайних обставин.

Одним із ефективних чинників вважаємо взаємодію органів публічної влади та громадянського суспільства в умовах надзвичайних обставин. Важливим є те, що залучення громадськості вважається надважливою рушійною силою та окремою складовою для нормалізації обставин надзвичайного характеру, що зумовлена їх дієвістю та результативністю.

Інструменти впливу інститутів громадянського суспільства в умовах надзвичайних обставин мають усталені, унормовані форми, а також механізми взаємодії з органами публічної влади на центральному, місцевому рівнях – громадські ради, громадські слухання, конференції, публічні консультації, громадські експертизи та інше.

Для належного організації взаємодії громадянського суспільства та суб'єктів владних повноважень, забезпечення відповідних умов за надзвичайних обставин потрібно інтегрувати систему органів публічного управління із суспільством шляхом взаємодії органів публічного управління, місцевого самоврядування, громадських об'єднань громадян та спеціальних служб (силового сектору).

Література:

1. Белікова К., Кравченко Ю., Потеряйко С., Марченко О. Організація взаємодії між органами управління у надзвичайних ситуаціях: правовий, організаційний та економічний аспекти. Науковий вісник: Державне управління. № 4(6). 2020. С. 6–29.
2. Корнієнко М.В. Структурна реформа МВС: проблеми та перспективи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2006. № 1. С. 5–10.
3. Малащук С.П. Організаційно-правові засади стратегічного менеджменту в державному управлінні. Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. Харків : УАДУ ХФ, 2000. № 2 (7). С. 64–69.
4. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. В. Я. Настюк, В.В. Белєвцева Х. : Право, 2009. 128 с.
5. Небеська М.С. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки : дис. канд.ю.наук : 12.00.07 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 168 с.
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
7. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance Learning Technologies and Innovations in Education for Sustainable Development. *Studies of Applied Economics*, 39(5).

References:

1. Bielikova K., Kravchenko Yu., Poteriaiko S., Marchenko O. Orhanizatsiia vzaiemodii mizh orhanamy upravlinnia u nadzvychainykh sytuatsiakh: pravovyi, orhanizatsiinyi ta ekonomichnyi aspekty. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*. № 4(6). 2020. S. 6–29.
2. Korniienko M. V. Strukturna reforma MVS: problemy ta perspektyvy. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2006. № 1. S. 5–10.
3. Malashchuk S. P. Orhanizatsiino-pravovi zasady stratehichnoho menedzhmentu v derzhavnomu upravlinni. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia : nauk. zb. Kharkiv : UADU KhF, 2000. № 2(7). S. 64–69.*
4. Nastiuk V. Ya. *Administratyvno-pravovi rezhymy v Ukraini : monohrafiia*. V. Ya. Nastiuk, V. V. Bielievtseva Kh. : Pravo, 2009. 128 s.
5. Nebeska M. S. *Orhany vnutrishnikh sprav yak subiekty zabezpechennia prav i svobod liudyny u sferi okhorony hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky : dys. kand.iu.nauk : 12.00.07 / Kharkivskiyi nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2011. 168 s.*
6. *Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15 kvitnia 2014 roku № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>*
7. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance Learning Technologies and Innovations in Education for Sustainable Development. *Studies of Applied Economics*, 39(5).

УДК 321.01/.02:316.624]:355.01](477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-7)

Віталій ТИСЯЧНИЙ

аспірант кафедри політології Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Миколаївська область, Україна, 54000

ORCID: 0009-0002-0477-8808

Vitali TYSYACHNYI

Postgraduate Student at the Department of Political Science, Petro Mohyla Black Sea National University,
68-Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Mykolaiv region, Ukraine, 54000

ORCID: 0009-0002-0477-8808

ПРОЦЕС ДЕВІАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЇЇ МОНОЦЕНТРИЧНОСТІ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

DEVIATION PROCESS OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ITS MONOCENTRICITY AND MARTIAL LAW

Події 24 лютого 2022 року стали справжнім шоком для всього українського суспільства. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну повпливало на всі сфери життя, зокрема, і на політичну систему нашої держави. Після 2019 року, приходу до влади В. Зеленського вона і так була доволі моноцентричною – президентська політична партія «Слуга народу» отримала монобільшість у Верховній Раді. А сам Президент України був ключовим політиком у державі, який впливав на всі гілки влади.

Після ж введення воєнного стану в Україні процес девіації політичної системи прискорився. На це вплинуло багато факторів, які стали наслідком повномасштабної війни у центрі Європи: надання очільнику держави значної кількості повноважень у виконавчій владі, прописаних у Законі України «Про правовий режим воєнного стану»; висока популярність та особистий рейтинг В. Зеленського як всередині країни, так і по всьому світу; посилення контактів з першими особами найвпливовіших держав; кроки самого В. Зеленського на збереження держави і її захист під час масштабних бойових дій. Сукупність цих факторів ще більше посилила президентизацію політичного режиму в Україні.

Саме тому постає питання, що є і метою даної статті, вивчення впливу виборів 2019 року, а також воєнного стану, введеного через повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року, на девіацію політичної системи в Україні. Адже вказані вище аспекти у сукупності виводять на перший план політологічного дослідження нинішньої політичної системи питання наслідків подібної девіації для України, зокрема у перспективі трансформації системи після перемоги у цій війні.

Виходячи з нинішніх тенденцій, актуальним стає зміна форми правління в Україні. Переходу або до президентської форми правління з закріпленням на законодавчому рівні ключової політичної ролі Президента держави, як, зокрема, і голови Уряду. Або законодавче зменшення цієї ролі, переходу до парламентської форми правління. Де визначною фігурою стає лідер партії-переможця парламентських виборів, а посада очільника держави стає номінальною. Будь-який з цих варіантів допоможе унормувати та стабілізувати політичну систему, зменшивши як наявний нині біцефалізм виконавчої влади, так і можливу подальшу її девіацію.

Ключові слова: політична система, девіація, воєнний стан, соціологічне дослідження, президент, гілка влади, Конституція України.

The events of February 24, 2022 became a real shock for the entire Ukrainian society. The full-scale invasion of Russia into Ukraine affected all spheres of life, in particular, the political system of our country. After V. Zelensky came to power in 2019, it was already quite monocentric - the presidential political party "Servant of the People" won a monomajority in the Verkhovna Rada. And the President of Ukraine himself was a key politician in the state, who influenced all branches of government.

After the introduction of martial law in Ukraine, the process of deviation of the political system accelerated. This was influenced by many factors that were the result of a full-scale war in the center of Europe: granting the head of state a significant amount of powers in the executive power, prescribed in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"; high popularity and personal rating of V. Zelenskyi both within the country and around the world; strengthening of contacts with the first persons of the most influential states; steps taken by V. Zelenskyi himself to preserve the state and protect it during large-scale hostilities. The combination of these factors further strengthened the presidentialization of the political regime in Ukraine.

That is why the question arises, which is also the purpose of this article, to study the impact of the 2019 elections, as well as the martial law introduced due to the full-scale attack of Russia on Ukraine on February 24, 2022, on the deviation of the political system in Ukraine. After all, the above-mentioned aspects collectively lead to the first plan

of a political study of the current political system, the question of the consequences of such a deviation for Ukraine, in particular, in the perspective of the transformation of the system after the victory in this war.

Based on the current trends, it is becoming urgent to change the form of government in Ukraine. Transition or to the presidential form of government with the consolidation at the legislative level of the key political role of the President of the state, as, in particular, the head of the Government. Or the legislative reduction of this role, the transition to a parliamentary form of government. Where the leader of the party that won the parliamentary elections becomes a prominent figure, and the position of the head of state becomes nominal. Any of these options will help to normalize and stabilize the political system, reducing both the existing bicephalism of the executive power and its possible further deviation.

Keywords: *political system, deviance, martial law, sociological research, president, branch of power, Constitution of Ukraine.*

Постановка проблеми. Після президентських та дострокових парламентських виборів 2019 року в політичній системі України проходив процес поступового єднання гілок влади, їх моноцентричного підпорядкування президентській вертикалі. У результаті чого відбувся процес девіації політичної системи, на який серйозно вплинули, зокрема, і події після 24 лютого 2022 року: широкомасштабний напад росії на Україну, введення в державі воєнного стану та трансформація політичних інститутів і роботи гілок влади в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дане питання практично окремо не висвітлюється. Можливо через те, що вказані процеси все ще відбуваються, а можливо через брак зацікавлених науковців. Однак все ж таки певні аналітичні матеріали щодо цього питання є. Зокрема, автор цієї роботи навесні 2022 року написав наукову статтю за назвою: «Виборчі кампанії 2019 року та вплив їх результатів на взаємодію гілок влади в Україні», де частково також висвітлює це питання.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. вивчення впливу виборів 2019 року, а також воєнного стану, введеного через повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року, на девіацію політичної системи в Україні.

Основні завдання роботи:

- вивчення впливу воєнного стану, запровадженого 24 лютого 2022 року, на трансформацію політичної системи України;
- окреслення впливу активних бойових дій на громадську думку та сприйняття політичних інститутів всередині країни та по всьому світу;
- визначення перспектив девіації політичної системи в умовах її моноцентричності та подій після початку повномасштабного вторгнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш важливих завдань для сучасних політологічних досліджень є завдання всебічного вивчення різноманітних складових політичної системи конкретної

держави. І мова йде не тільки про продовження теоретичних пошуків, які тривають вже доволі довго – починаючи з стародавньої доби та часів Середньовіччя.

Важливим дослідницьким компонентом політичної науки залишається реальний процес функціонування політичної системи, який протікає у визначеному просторі та в окремо взятий період дійсності. У нашому випадку, дане дослідження пов'язано з увагою до низки особливих рис, які характеризують певну еволюцію політичної системи українського суспільства, починаючи з 24 лютого 2022 року, початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Варто зазначити, робота пишеться в момент цих подій, тому є можливість безпосередньо оцінити їх вплив на девіацію політичної системи та зафіксувати ті тенденції, яка відбуваються протягом 2022 року. Щоб вірно зробити оцінку та дати власні висновки, перш за все потрібно чітко окреслити стан політичної системи в Україні на момент початку повномасштабного вторгнення росії.

Першим маркером для якісної оцінки можна вважати соціологічні дослідження. Як не дивно, але за два роки правління рейтинги як довіри, так і підтримки у Президента України та його партії серйозно знижувалися.

За інформацією КМІС, станом на 5–13 лютого 2022 року, партія «Слуга народу» опустилася на 2-місце загальнонаціонального рейтингу, отримавши лише 16,4%. На першому місці «Європейська Солідарність» з 22,9%. Щодо президентського рейтингу, то тут ситуація у В. Зеленського значна краще, перше місце і 27,1%. У П. Порошенка – друге, і 19,7%. [1].

Достатньо показовою є і довіра українців різним соціально-політичним інституціям. За даними КМІС, очільнику держави довіряло лише 27% українців, проти 32% наприкінці 2020 року. Це не критичний показник, але тенденція негативна. Верховній Раді довіряли і того менше – лише 11%, однак такий низький рівень для Парламенту загалом доволі стабільне явище. При цьому рейтинги демонструють традиційно високий рівень довіри до Збройних сил, волонтерів, звичайних людей та церкви.

Другим маркером є оцінка настроїв у політичних та бізнесових колах країни. Тут теж достатньо не втішна ситуація для оточення голови держави. Якщо загалом описувати стан відносин між різними групами впливу, всередині Офісу Президента України, Верховної Ради, Кабінету міністрів, місцевої влади одним словом, то найкраще все це описує слово «нестабільність». Нижче наведено обґрунтування «чому».

Вже вказаний вище пункт про втрату рейтингів голови держави та його партії. За кілька років до виборів це не є критичним показником, однак тенденція була негативною. На фоні значних корупційних, іміджевих скандалів влада почала суттєво втрачати позиції і вподобання українців. А це є найкращим показником політичної нестабільності.

Конфлікт навколо одного з топів президентської фракції О. Трухіна (коли журналісти опублікували кадри, де він начебто пропонував хабар поліцейському після скоєного ДТП) чи скандальна поведінка заступника міністра внутрішніх справ О. Гоглашвілі перед своїми підопічними, чоловіка особистого секретаря В. Зеленського М. Левченко [2]. Подібні ситуації точно віднімали кілька відсотків рейтингу і знижувала легітимність влади серед суспільства.

Станом на лютий 2022 року Офіс Президента України майже втратив контроль над Верховною Радою України. Монобільшість була лише формальним явищем, де-факто ж «Слуга народу» не могла ухвалювати рішення самостійно. Більше того, навіть допомоги інших депутатських груп як «Довіра» чи «За майбутнє» не завжди вистачало для ухвалення потрібних владі рішень. Цю ситуацію значно ускладнила і відставка Голови Верховної Ради України Д. Разумкова у жовтні 2021 року. Адже буквально за кілька тижнів після цього було створено його окреме міжфракційне об'єднання «Розумна політика», до якого увійшли близько 2-х десятків нардепів із «Слуги народу», що серйозно послабило монокоаліцію. Наприклад, ще 10 лютого, за 2 тижні до початку повномасштабної війни, через негативні тенденції у Парламенті і відсутність голосів за потрібні рішення керівництво Верховної Ради України розпустило депутатів. Офіційна причина – коронавірус.

Однак, очевидно, що в такий важкий для країни час це була лише формальність. Парламентська криза серйозно була по позиціям та впливу Офісу Президента України на політичну ситуацію в країні. При чому збої в роботі «слуг народу» були і раніше. Так, наприклад, Комітет виборців України в липні

2020 року зазначав про те, що партія влади не може самостійно ухвалювати рішення [3].

Починаючи з січня того року по липень, всього було прийнято 87 законів. За даними КВУ, в середньому за них голосували лише 220 «слуг». Таким чином, більшість законів не були б прийняті без голосів депутатів інших фракцій і груп парламенту. Так, із 87 прийнятих законів депутати монобільшості самостійно забезпечили 226 голосів «за» лише за 29 законів. Решта, 58 законів, не були б прийняті без допомоги інших політичних сил. При цьому варто врахувати, що абсолютна більшість законів були ініційовані членами провладної команди: президентом, урядом, народними депутатами «Слуги Народу».

Внаслідок реформи децентралізації мери міст та місцеві депутати отримали більше фінансових можливостей для громад та як результат – самостійності. І до цього вони були достатньо впливовими, адже обиралися на 5 років громадою і могли працювати за будь-якої влади. До того ж, місцеві вибори 2020 року показали, що «Слуга народу» не може завести більшість депутатів до місцевих і обласних рад великих міст. При цьому партія не мала жодного мера великого міста. Це серйозно впливало на розстановку сил на місцях та давало додаткові можливості для регіональних лідерів. Окрім цього, дуже слабкими були і голови ОДА, що виходило із слабкої регіональної і кадрової політики Офісу Президента України.

Третім маркером – є міжнародне та зовнішньополітичне сприйняття України та В. Зеленського особисто, перш за все керівництвом США. Якщо згадати ситуацію навколо країни на початку 2022 року, то вона характеризується невизначеністю та певним рівнем роздратування з боку основних західних партнерів.

Наприклад, 29 січня 2022 року інтернет-видання «НВ» публікує оглядовий матеріал провідних західних ЗМІ з таким лідом: «Напруження між Києвом та Вашингтоном зростає, пишуть провідні західні ЗМІ. За їх інформацією Президент України В. Зеленський боїться, що США навмисно перебільшують російську загрозу для укладання домовленостей із Москвою, зокрема щодо Донбасу. Водночас у Білому домі начебто роздратовані тим, що В. Зеленський применшує загрозу з боку РФ» [4].

Далі у матеріалі наведені висновки таких відомих суспільно-політичних медіа як Politico, CNN, New York Times. Всі вони з посиланням як на власні джерела, так і на коментарі різних представників

американського істеблішменту розповідають про складні відносини Адміністрації Президента США Д. Байдена з Офісом Президента Україна, і це по суті за 4 тижні до початку повномасштабної війни.

Ще один показовий епізод продемонструвало видання *The New Yorker* у жовтні 2022 року. За інформацією журналістів, Головнокомандувач Збройних сил України В. Залужний приховував свої плани щодо оборони країни від союзників у США і навіть В. Зеленського [5]. Так, у лютому того ж року В. Залужний надав військовому аташе посольства США у Києві свій план щодо захисту України. Американського полковника запросили до Генштабу і показали односторінковий ескіз позицій ЗСУ та схем бойових дій, дозволивши зробити нотатки. Однак, план виявився фальшивкою, покликаною приховати реальний масштаб військової кампанії В. Залужного та його підлеглих.

При чому такі протиріччя навіть виходили і на загальну публіку. Так, 20 січня 2022 року В. Зеленський написав у своєму Twitter-акаунті повідомлення, адресоване Д. Байдену «Хочемо нагадати великим державам, що незначних агресій не буває і маленьких народів не буває. Як не буває й незначних жертв і маленького горя від втрати близьких. Кажу це як Президент великої держави Україна». Воно стало відповіддю на заяву Д. Байдена під час однієї з прес-конференцій про можливе «незначне вторгнення» Росії в Україну. Очільник Білого Дому тоді зазначив, що реакція Заходу на напад росії може відрізнитись: якщо станеться «незначне вторгнення» – то у союзників з НАТО можуть виникнути розбіжності щодо покарання для Кремля [6].

Варто додати, що складними та мінливими стосунки у В. Зеленського та Д. Байдена були вже і після початку вторгнення. Так, видання *NBC News* з посиланням на свої джерела пише, що в червні 2022 року телефонна розмова між двома лідерами розігралася не так, як попередні. Як тільки Д. Байден закінчив говорити В. Зеленському, що він щойно дав зелене світло ще на один мільярд доларів США у вигляді військової допомоги Україні, В. Зеленський почав перераховувати всю додаткову допомогу, якої він потребував, але не отримував. Байден така заява розлютила [7].

По-перше, це пов'язано з традиційно обережним ставленням американського політику до українського. Адже, за роки незалежності в Україні була велика кількість корупційних скандалів, які зокрема били і по США.

По-друге, це пов'язано і з певним рівнем недовіри між керівництвом обох держав. Так, за даними автора цієї роботи, в Офісі голови держави до середини лютого побоювалися того, що маневри росії навколо українських кордонів є елементом гри між самою Росією та США. Одне із завдань яких – змусити керівництво України відновити активний переговірний процес з Москвою та піти назустріч в процесі виконання Мінських домовленостей. Саме тому в оточенні В. Зеленського дуже песимістично ставилися до офіційних та неофіційних повідомлень з Вашингтону щодо можливого нападу рф.

Саме з такими проблемами та викликами політична система за часів першої половини терміну Президента України В. Зеленського зустріла ніч на 24 лютого. Якщо окреслити політичну систему України станом на 23 лютого, то вона виглядатиме наступним чином.

Законодавча гілка влади – розбалансована та диференційована. У монобільшості не вистачає голосів самостійно ухвалювати необхідні політичні рішення. Наприклад, ще наприкінці січня народні депутати пішли на 3-х тижневий «карантин» до 15 лютого, начебто через значну кількість хворих на коронавірус депутатів та працівників Апарату Ради. І це в той момент, коли до повномасштабного вторгнення було менше місяця. Як заявляв тоді заступник голови фракції «Голос» Ярослав Железняк, перед ухваленням цього рішення було провалено майже всі важливі законопроекти, тому що не знайшлося 226 голосів [8].

Сюди варто додати і її внутрішню нестабільність в умовах створення МФО «Розумна політика» Д. Разумкова, до якого увійшло близько 2-х десятків нардепів зі «Слуги народу», а також скандал навколо ДТП одного із топ-нардепів монобільшості О. Трухін.

Виконавча влада – Кабінет міністрів є повністю контрольованим Офісом Президента України. Він виконує всі функції найближчого оточення голови держави, можна констатувати злиття президентської та виконавчої гілок влади за умови домінантності першої.

Судова влада – відносно незалежна, але з проблемами у її ефективності. Наприклад, ще з 2020 року в Конституційному Суді України тривав затяжний конфлікт навколо зміни керівництва, а також заповнення квот – наприклад, з боку Верховної Ради.

Тобто, на момент початку повномасштабного вторгнення росії в Україну можна впевнено сказати, що неформальний вплив

Президента України на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, а також місцеве самоврядування суттєво зменшувався, порівняно з тим, що було у період з 2019 по 2021, не дивлячись на всі намагання зберегти цей вплив. Це підтверджується як очевидними фактами – публічними скандалами та політичними демаршами, так і електоральними тенденціями.

Однак, 24 лютого 2022 року ситуація в країні кардинальна змінилася, як і переформатувалися всі проблеми та виклики, що були до цього моменту. У хід пішла Конституція України та законодавство.

Буквально за години до повномасштабного наступу Росії Верховна Рада затвердила Указ Президента України від 23 лютого 2022 року №63 «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» [9].

По-факту цей правовий режим проіснував в країні менше доби і став коротким проміжним елементом до запровадження воєнного стану. Він був прийнятий Президентом України через побоювання завчасно посіяти паніку в українському суспільстві (на відміну від воєнного стану, це прямо не означає початок бойових дій), а також можливості зберегти за собою поле для маневрів.

Варто відзначити, що в умовах надзвичайного стану продовжують діяти всі органи державної влади, місцеве самоврядування, але додатково залучається Національна гвардія, Служба безпеки до управління – посилюють різного роду перевірки, однак влада в країні і на місцях зосереджується в руках цивільних адміністрацій (загалом органів влади).

Вже на ранок 24 лютого Верховна Рада оперативно затвердила Указ «Про введення воєнного стану в Україні». Народні депутати проголосували за цей документ 300 голосами «за».

Як вказано в Указі В. Зеленського, військове командування разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування має забезпечити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи й повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Також, вводяться ряд обмежень, що діють для громадян держави, наприклад, запроваджується комендантська година, трудова повинність для працездатних осіб, вводяться обмеження щодо перебування в окремих місцях та інше.

Але найбільш важливим для політичної системи є стаття 18 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Вона чітко

визначає, що порядок взаємодії військового командування та військових адміністрацій з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також підпорядкування чи оперативного підпорядкування їм інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [10].

В умовах повномасштабної війни саме очільник держави отримує всі реальні важелі впливу в державі, і це прямо прописано в Конституції України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Як вказано у ст. 11 цього закону, Президент України здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану; здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб ЗСУ; а також може прийняти рішення про відсторонення від займаної посади посадової особи, призначення на посаду та звільнення з посади якої віднесено до його повноважень, та покладення на відповідний період виконання обов'язків на іншу особу [11].

Тобто у повністю законний спосіб Голова держави здійснює керівництво державою та несе повну відповідальність за те, що відбувається всередині. До того ж, він на рівні Голови Уряду та Міністра закордонних справ представляє державу на міжнародній арені. Про що був ще до початку вторгнення виданий Указ [12]. Однак, повнота влади Президента України описується не тільки в законах та Конституції України, але носить і неформальний характер. Так, логічно, що в умовах великої війни саме Верховний Головнокомандувач замикає на собі всі внутрішні та зовнішні політичні зв'язки, що саме В. Зеленський і зробив.

З 24 лютого 2022 року Президент України провів сотні розмов з лідерами держав світу різних континентів, з Головами Парламентів, Урядів, політичних партій, політичними діячами, зібраннями, бізнесменами, науковцями, журналістами, акторами, спортсменами і просто відомими людьми. Рівень пізнаваності Президента України по всьому світі настільки виріс, що навіть кількість його підписників в соцмережі Instagram зростає вдвічі – до 17,1 млн користувачів. До порівняння, Instagram Президента США Д. Байдена

дорівнює 19,5 млн користувачам, а населення Штатів більше України в 10 разів.

Популярність та вплив В. Зеленського у світі підкріплюється ще й численними візитами в Україну світових лідерів та відомих людей з усіх сфер життя. У 2022 році, навіть вже з моменту початку повномасштабної війни, в країні по кілька разів бували очільники Великої Британії, Польщі, Німеччини, Франції, багатьох інших країн ЄС та всього цивілізованого світу.

Авторитетна ізраїльська газета The Jerusalem Post назвала його найвпливовішим євреєм у світі, він навіть зміг обігнати прем'єр-міністра Ізраїля Я. Лапіда. В. Зеленський також кілька разів з'являвся на обкладинках відомого американського журналу Time – не тільки у 2019 році, а саме у 2022 році. Загалом В. Зеленський став одним із найпопулярніших політиків світу у загальносвітових ЗМІ [13].

Популярність В. Зеленського на загальносвітовому рівні не поступається і внутрішньо українській. Так, опитування «Групи Рейтинг», яке відбулося 1 березня 2022 року вказує на те, що рівень підтримки В. Зеленського серед українців сягнув 93%. За кілька місяців після цього опитування ситуація особливо не змінилася. За даними тієї ж агенції, станом на 27–28 червня 2022 року Президента України підтримували 91% українців [14].

Заслугує уваги і соціологічне дослідження та аналітика від «Центра Разумкова», зроблена на замовлення Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні у другій половині вересня 2022 року [15]. Так, за даними компанії, серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні сили (96% повністю або певною мірою їм довіряють), Президент України (82%), гуманітарні і добродійні організації (78%), Церква (70%), університети (62%), жіночі організації (59,5%), державні установи (55%), поліція (55%), екологічні організації (54%). Суперечливим є ставлення до Уряду країни (51,5% йому висловлюють довіру, але ненабагато менше – 48% – висловлюють недовіру), те ж само стосується телебачення (відповідно 51% і 49%), і преси (відповідно 49% і 50%).

Як не парадоксально, але найменший рівень довіри в українців – до політичних партій, як і Верховної Ради, також судів. Зростання довіри до Президента України до 82%, найімовірніше, пов'язане з високою оцінкою його діяльності під час війни. Йому довіряє переважна більшість (від 76% до 87%) респондентів у всіх регіонах, 84% україномовних (за мовою спілкування в родині) і 79% російськомовних громадян.

Важко оцінити репрезентативність цих досліджень в умовах інтенсивного збройного конфлікту, однак вони є чи не єдиними публічним і доступним аналізом серед відомих і провідних соціологічних компаній щодо саме суспільно-політичних настроїв українців. Ці дані демонструють закономірність – в умовах збройного конфлікту, інтенсивної війни суспільство прагне отримати лідера, який би взяв повну відповідальність за все, що відбувається в країні. Саме таку позицію займав В. Зеленський, який і отримав як легальне, так і легітимне посилення власної посади в Україні. І це все відбувалося при повноцінній девіації політичної системи та злиттям всіх гілок влади.

У цьому контексті під девіацією необхідно розуміти дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам чи визнаним шаблонам і стандартам поведінки. Як зазначають у своїй статті Л. Козловська та І. Горішна, в контексті політики під цим поняттям розуміють не дотримання прийнятих політичних та понятійних норм, які призводять до порушення взаємодії політичних гравців як у відносин між собою, так і зі суспільством [16].

Професор політології НаУКМА і науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи» О. Гарань вважає, що вказана реакція українців в опитуванні КМІС стосується перш за все періоду війни [17]. До того ж, багато що вкладається і в розумінні кожною людиною поняття «сильної руки» чи «порушення закону». Підсумовуючи свою думку, він приходить до висновків, що запит українців на сильного лідера в умовах воєнного стану не означає бажання переходу до тоталітарного режиму.

Окрім цього, варто звернути увагу і на неофіційний консенсус у владних елітах щодо верховенства Президента України у питанні збереження територіальної цілісності. Зокрема, опозиційні партії з початку повномасштабного вторгнення призупинили будь-яку масштабну публічну критику дій голови держави. Автор цього матеріалу достовірно знає від одного з учасників зустрічі з Президентом України 24 лютого, що під час неї було ухвалено рішення всім опозиційним партіям призупинити будь-яку критику діяльності влади. Офіс Президента України, зі свого боку, зобов'язувався не грати в політичні ігри проти електоральних конкурентів.

На цій зустрічі вранці були присутні лідери парламентських фракцій та окремі відомі політики, зокрема Д. Разумков, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, Ю. Бойко та впливові люди.

Інформація про таку зустріч є і у відкритих джерелах, наприклад, у великому матеріалі журналістів Української Правди про перше дні вторгнення [18].

При цьому необхідно відзначити, що повний нейтралітет між основними політичними гравцями проіснував лише кілька тижнів, адже в середині березня телеканали, афілійовані з П. Порошенком («5 канал», «Прямий» та «Еспресо») були недопущені до єдиного телемарафону. Після цього хоча і не відбулося повноцінного скасування угоди, політична критика все ж таки активізувалася на загальнонаціональному рівні. Кардинальні зміни відбулися і Верховній Раді України. Там сформувався консенсус щодо ухвалення найбільш важливих рішень для держави. При цьому більшість таких законопроектів чи постанов ухвалюються конституційною більшістю, тобто більше ніж 300 голосів «за».

Однак, у подібного консенсусу є і зворотня сторона – монополізація владою порядку денного Парламенту, а також спроби протягувати скандальні рішення. Наприклад, багато суспільної і міжнародної уваги зірвав на собі законопроект, авторства Голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, народного депутата від «Слуги народу» А. Ключка. Мова йде про №7654 (Проект Закону про внесення змін до деяких законів України стосовно уніфікації вимог до керівників окремих державних органів).

Як повідомляв Центр протидії корупції, ця ідея може зірвати конкурс на посаду директора Національного антикорупційного бюро та призвести до непорозуміння із західними партнерами через тиск на антикорупційну інфраструктуру. Після суспільного резонансу від проштовхування цього законопроекту відмовилися. Аналогічна ситуація і з іншими ініціативами, які стосуються розподілення владних повноважень [19].

Аналізуючи девіацію політичної системи після початку великої війни і роль в неї голови держави, неможливо не згадати і про феномен вже згаданого вище єдиного телевізійного марафону. Він був створений буквально у перші дні війни великими телевізійними холдингами (ICTV/СТБ, «Інтер», «1+1», «Суспільне» і «Рада», «Україна») за участю міністра культури та інформаційної політики Олександра Ткаченка, а також представників Офісу Президента України, зокрема, на той момент заступника керівника К. Тимошенка.

Інші канали до формування телевізійного контенту в рамках цього марафону не були

допущені. Це суттєво допомагало великим медіа-групам зберегти сітку трансляції в умовах регулярних обстрілів всієї країни, паніки перших днів та серйозних організаційних викликів. При цьому, для держави цей інструмент був необхідний в умовах все тієї ж паніки серед населення та інформаційної війни проти держави з боку російських загарбників. Саме тому є очевидним той факт, що певний час він був дійсно виправданим та ніс пряму користь мільйонам українцям. Однак, з часом телемарафон перетворився на механізм тотального піару Президента України та представників його Офісу.

Наприклад, журналіст та експерт в сфері медіа О. Довженко прямо пише, що влада фактично конфіскувала у приватних та суспільних мовників ефір «на потреби інформаційної оборони», але використовує його для власного піару та зведення політичних поразок. Використовує не весь час, але завжди, коли їй це потрібно. А оплачують цей ефір самі мовники. І при цьому не можуть заробляти на рекламі в ефірі своїх каналів, які транслюють марафон. А єдиною компенсацією, яку вони можуть отримати, є можливість використовувати той-таки загальнонаціональний ефір для власних піар-потреб [20].

Враховуючи наведену вище інформацію та аргументи, необхідно зробити одразу кілька важливих висновків.

По-перше, після 24 лютого в Україні законним шляхом встановлене суттєве розширення та посилення президентської вертикалі влади. Це обумовлено ухваленням Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який і включає обмеження окремих свобод громадян, та посилення владної верхівки. Маючи суттєві електоральні та управлінські проблеми, будуючи ієрархізовану під Офіс Президента України владну вертикаль, В. Зеленський зумів законним шляхом повністю централізувати владу в своїх руках.

У цьому контексті виконавча вертикаль влади повністю підпорядковувалася голові держави, як, загалом і місцева. Адже на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» ще 24 лютого 2022 року були створені обласні та районні військові адміністрації, які де-факто нівелювали діяльність місцевих органів влади, зокрема обраних депутатів. Міські голови отримали де-факто повноваження лише для матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населених пунктів. Варто додати і втрату впливу з боку законодавчої гілки влади – Верховна Рада продовжила працювати, збиралася лише кілька разів на місця, виконуючи представницькі

функції, а також ухвалюючи окремі закони на виконання рішень Кабінету міністрів, Офісу Президента України чи Збройних сил України. З цієї позиції голова держави законним шляхом повністю перебрав на себе діяльність та частково повноваження окремих гілок влади.

По-друге, В. Зеленський отримав суттєві електоральні, репутаційні, іміджеві бонуси після початку повномасштабного вторгнення. Втримавши управління країною, залишившись у Києві та розпочавши політичну, військову, економічну боротьбу проти росії, Голова держави зміг акумулювати як всенародну підтримку, так і загальносвітову увагу. Це підтверджується наявними соціологічними опитуваннями, публікаціями української та світової преси, увагою лідерів найвпливовіших країн світу та відомими людьми з усіх сфер життя. Таким чином відбулася не лише ще більша легалізація влади, а й її легітимізація в розумінні як українського народу, так і всього світу. Це безумно суттєво повпливало на збройний супротив України у війні з росією, а також на перебіг дипломатичної війни між двома країнами.

По-третє, у випадку затягування бойових дій та війни Україна планомірно переходить

до посилення президентської вертикалі, послаблення парламентської. Такий висновок можна зробити опираючись як на соціологічні опитування, так і на окремі риси політичної культури та психології багатьох українців. Отримавши єдиний центр управління держави, більшість українців тяжітимуть до посилення виконавчих повноважень саме в руках Президента України.

У цьому може і проявлятися девіація політичної системи країни, її трансформації. За умови збереження парламентсько-президентської форми правління, більшість політичних рішень будуть й надалі ухвалюватися в Офісі Президента України, органі, який навіть не вказаний в Основному законі держава. Подібна ситуація потребуватиме законодавчого врегулювання. Зокрема, зміни політичної моделі суспільства. Ідеться або про повний перехід до президентської форми правління з сильним Головою держави, або зменшенню впливу Президента України через трансформацію форми правління до парламентської республіки. Обидва варіанти залежатимуть від спроможності політичних еліт до змін, громадської думки суспільства та впливу західних партнерів України, як і міжнародних інституцій.

Література:

1. В Україні зростає готовність чинити опір російським інтервентам: результати телефонного опитування, проведеного 5–13 лютого 2022 року. URL: kiis.com.ua (дата звернення: 15.02.2022).
2. Дружина Гогілашвілі офіційно працює з Зеленським, але без доступу до держтаємниці – ОП. URL: pravda.com.ua (дата звернення: 30.12.2021).
3. Монобільшість у Раді не забезпечує 226 голосів «за». URL: lb.ua (дата звернення: 20.07.2020).
4. «У Білому домі роздратовані». Зеленський боїться, що США навмисне перебільшують загрозу вторгнення РФ – провідні західні ЗМІ. URL: nv.ua (дата звернення: 29.01.2022).
5. Inside the U.S. Effort to Arm Ukraine. URL: newyorker.com (дата звернення: 17.10.2022).
6. Зеленський посварився з Байденом у Twitter. URL: stopcor.org (дата звернення: 20.01.2022).
7. Байден розлютився на Зеленського? Що дізналися американські ЗМІ. URL: telegraf.com.ua (дата звернення: 31.10.2022).
8. Рада піде на карантин до 15 лютого – нардеп. URL: slovoidilo.ua (дата звернення: 26.01.2022).
9. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України. Закон станом на 05.03.2023. Верховна Рада України від 23.02.2022.
10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. №64/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
11. Про правовий режим воєнного стану. Закон станом на 05.03.2023. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.
12. Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави: Указ Президента України від 22.12.2022. №671/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
13. The Jerusalem Post's 50 most influential jews of 2022. URL: jpost.com (дата звернення: 25.09.2022).
14. Опитування IRI: Суспільно-політичні погляди в Україні (червень, 2022). URL: ratinggroup.ua (дата звернення: 15.08.2022).
15. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). URL: razumkov.org.ua (дата звернення: 28.10.2022).
16. Девіація як одне з джерел формування української політичної еліти початку XXI століття [Електронний ресурс] / Л. В. Козловська, І. Я. Горішна // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. – 2012. – Т. 184, Вип. 172. – С. 89–92.

17. Олексій Гарань: «Результати опитування показують: українці не хочуть іти на компроміси з Росією». URL: lb.ua (дата звернення: 14.10.2022).
18. Три найдовші дні лютого. Як почалася велика війна, в яку ніхто не вірив. URL: pravda.com.ua (дата звернення: 05.09.2022).
19. Законопроект депутата Ключка може зірвати конкурс на керівника НАБУ – активісти. URL: suspilne.media (дата звернення: 05.09.2022).
20. Це ще марафон чи вже зловживання владою? URL: detector.media (дата звернення: 31.08.2022).

References:

1. V Ukraini zrostaie hotovnist' chynyty opir rosijs'kym interventam: rezul'taty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 5–13 liutoho 2022 roku. [Readiness to resist russian interventionists grows in Ukraine: Results of a telephone survey conducted on February 5-13, 2022]. kiis.com.ua. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1099&page=1> [in Ukrainian].
2. Druzhyna Hohilashvili ofitsijno pratsiuie z Zelens'kym, ale bez dostupu do derzhtaiemnytsi – OP. [Gogilashvili's wife officially works with Zelensky, but without access to state secrets – OP]. pravda.com.ua. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/30/7319067/> [in Ukrainian].
3. Monobil'shist' u Radi ne zabezpechuie 226 holosiv "za". [A monomajority in the Council does not provide 226 votes "for"]. lb.ua. Retrieved from https://lb.ua/news/2020/07/20/462224_monobilshist_radi_zabezpechuie.html [in Ukrainian].
4. «U Bilomu domi rozdratovani». Zelens'kyj boit'sia, scho SShA navmysne perebil'shuiut' zahrozu vtorhennia RF – providni zakhidni ZMI. ["The White House is annoyed." Zelensky is afraid that the US is deliberately exaggerating the threat of an invasion of the Russian Federation – leading Western media]. nv.ua. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-primenshuye-zagrozu-vid-rosiji-u-bilomu-domi-rozdratovani-zahidni-zmi-ostanni-novini-50212387.html> [in Ukrainian].
5. Inside the U.S. Effort to Arm Ukraine. newyorker.com. Retrieved from <https://www.newyorker.com/magazine/2022/10/24/inside-the-us-effort-to-arm-ukraine> [in English].
6. Zelens'kyj posvaryvsia z Bajdenom u Twitter. [Zelensky quarreled with Biden on Twitter]. stopcor.org. Retrieved from <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-zelenskij-posvarivsia-z-bajdenom-u-twitter-20-01-2022.html> [in Ukrainian].
7. Bajden rozliutyvsia na Zelens'koho? Scho diznalsia amerykans'ki ZMI. [Is Biden angry with Zelensky? What the American media learned]. telegraf.com.ua. Retrieved from <https://telegraf.com.ua/ukr/politika/2022-10-31/5721311-bajden-rozlyutivsia-na-zelenskogo-shcho-diznalisya-amerikanski-zmi> [in Ukrainian].
8. Rada pide na karantyn do 15 liutoho – nardep. [The Council will go into quarantine until February 15 – People's Deputy]. slovoidilo.ua Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/26/novyna/polityka/rada-pide-karantyn-15-lyutoho-nardep> [in Ukrainian].
9. Pro vvedennia nadzvychajnoho stanu v okremykh rehionakh Ukrainy. Zakon stanom na 05.03.2023. [On the introduction of a state of emergency in certain regions of Ukraine. Law as of 05.03.2023]. <https://zakon.rada.gov.ua/> Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> [in Ukrainian].
10. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022. №64/2022. [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022. No. 64/2022]. <https://www.president.gov.ua/> Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
11. Pro pravovyj rezhym voiennoho stanu. Zakon stanom na 05.03.2023. [About the legal regime of martial law. Law as of 05.03.2023]. zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
12. Pytannia koordynatsii zovnishn'opolitychnoi diial'nosti derzhavy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22.12.2022. №671/2021. [The issue of coordination of the state's foreign policy activity: Decree of the President of Ukraine dated 12.22.2022. No. 671/2021]. www.president.gov.ua Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/6712021-41005> [in Ukrainian].
13. The Jerusalem Post's 50 most influential jews of 2022. jpost.com. Retrieved from <https://www.jpost.com/50-most-influential-jews-2022> [in English].
14. Opytuvannia IRI: Suspil'no-politychni pohliady v Ukraini (cherven', 2022). [IRI survey: Socio-political views in Ukraine (June, 2022)]. ratinggroup.ua Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/opros_iri_obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_v_ukraine_ityun_2022.html [in Ukrainian].
15. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsial'nykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosijs'koi ahresii (veresen'–zhovten' 2022r.). [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of citizens of Ukraine under conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. razumkov.org.ua. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideolohichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> [in Ukrainian].

16. L.V. Kozlovs'ka, I.Ya. Horishna // Naukovi pratsi. Deviatsiia iak odne z dzherel formuvannia ukrains'koi politychnoi elity pochatku KhKhI stolittia [Elektronnyj resurs]. [Deviation as one of the sources of the formation of the Ukrainian political elite at the beginning of the 21st century]. [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser. : Sotsiologhiiia. – 2012. – T. 184, Vyp. 172. – S. 89–92. [in Ukrainian].

17. Oleksij Haran': «Rezultaty opytuvannia pokazuiut': ukraintsi ne khochut' ity na kompromisy z Rosiieiu». [Oleksiy Garan: "The survey results show that Ukrainians do not want to compromise with Russia"]. lb.ua. Retrieved from https://lb.ua/culture/2022/10/14/532484_oleksiy_garan_rezultati.html [in Ukrainian].

18. Try najdovshi dni liutoho. Yak pochasia velyka vijna, v iaku nikhto ne viryv. [The three longest days of February. How a great war began, in which no one believed]. pravda.com.ua. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/podcasts/631c85d5ed190/2022/09/10/7366919/> [in Ukrainian].

19. Zakonoproiekt deputata Klochka mozhe zirvaty konkurs na kerivnyka NABU – aktyvisty. [The draft law of deputy Klochka may disrupt the competition for the head of NABU – activists]. suspilne.media. Retrieved from <https://suspilne.media/278565-zakonoproiekt-deputata-klocko-moze-zirvati-konkurs-na-kerivnika-nabu-aktivisti/> [in Ukrainian].

20. Tse sche marafon chy vzhe zlovzhyvannia vladoiu? [Is this a marathon or an abuse of power?]. detector.media. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/202381/2022-08-31-tse-shche-marafon-chy-vzhe-zlovzhyvannya-vladoiu/> [in Ukrainian].

УДК 32.321.342.2.353

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-8)

Катерина ШВЕЦЬ

аспірантка кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса, вул. 600-річчя 21, м. Вінниця, 21021, Україна

ORCID: 0000-0001-5272-3268

Kateryna SHVETS

PhD Student at the Department of Political Science and Public Administration, Vasyl Stus Donetsk National University, 21, vul. 600-richchia, Vinnytsia, 21021, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5272-3268

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРЕХІДНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ ГРУЗІЇ ТА МОЛДОВИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC POLICY MODELS IN TRANSITIONAL SYSTEMS USING THE EXAMPLES OF GEORGIA AND MOLDOVA

У статті встановлено, що ефективність публічного управління, як в демократичних країнах, так і в країнах, які прогресують у напрямку демократії, залежить від певних факторів, зокрема: історичного минулого, економічного розвитку, територіальної приналежності, глобальних політичних та інтеграційних процесів і національних особливостей. Рівень розвитку громадянського суспільства та політичної культури, довіра до органів публічної влади, розвиток е-урядування та е-демократії значно впливають на формування моделі публічної політики держави, особливо на політичні відносини в рамках концепції "знизу-вверх". Дослідження публічної політики Молдови та Грузії дозволило провести ряд спільних аналогій для двох країн. Так, негативними тенденціями є: проблеми зворотного зв'язку, корупція, надмірна вертикаль влади, проблема відкритості конкурсів на посади в контрольно-наглядові органи, втрата контролю над частиною території тощо. Позитивними моментами для даних держав стало впровадження ряду механізмів електронного врядування. Однак, рівень довіри до органів публічної влади залишається доволі низьким, а громадянське суспільство мало активним. Проте, якщо в Молдові в останні роки помітні позитивні тенденції з вирішення виниклих проблем (принаймні на законодавчому рівні), то в Грузії постали проблеми навпаки поглиблюються, що створює небезпеку згортання демократичних перетворень. Проведене дослідження дозволило виокремити модель функціонування публічної політики перехідних систем яким притаманне не велике поле взаємодії між владою і суспільством. Між ними відсутній зворотній зв'язок. В рамках проведеного аналізу також виокремлено, що в досліджуваних державах наявні конструктивні фактори побудови публічної політики, які ще недостатньо розвинені, щоб витіснити деструктивні фактори, такі як: корупція, олігархія, низький економічний розвиток, бідність, а відповідно відсутність середнього класу, що в підсумку впливає на рівень довіри суспільства до влади і їх взаємодію між собою та в певній мірі знецінює вже наявні надбання публічної політики.

Ключові слова: публічне управління, публічна політика, політична система, модель публічної політики, перехідні системи.

The article established that the effectiveness of public administration, both in democratic countries and in countries progressing towards democracy, depends on certain factors, in particular: historical past, economic development, territorial affiliation, global political and integration processes, and national characteristics. The level of development of civil society and political culture, trust in public authorities, the development of e-government and e-democracy significantly influence the formation of the public policy model of the state, especially political relations within the framework of the "bottom-up" concept. The study of the public policy of Moldova and Georgia made it possible to draw a number of common analogies for the two countries. Yes, the negative trends are: feedback problems, corruption, excessive verticality of power, the problem of openness of competitions for positions in control and supervisory bodies, loss of control over part of the territory, etc. The implementation of a number of electronic governance mechanisms was a positive point for these states. However, the level of trust in public authorities remains quite low, and civil society is not very active. However, if in recent years there have been positive trends in solving the problems (at least at the legislative level) in Moldova, then in Georgia the problems that have arisen, on the contrary, are deepening, which creates a danger of curtailment of democratic transformations.

The conducted research made it possible to single out a model of the functioning of public policy of transitional systems, which are characterized by a small field of interaction between the government and society. There is no feedback between them. As part of the analysis, it was also highlighted that in the states of the third group there are constructive factors of building public policy that are not yet sufficiently developed to displace destructive factors, such as: corruption, oligarchy, low economic development, poverty, and, accordingly, the absence of a middle class,

which in as a result, it affects the level of public trust in the authorities and their interaction with each other and to a certain extent devalues the already existing assets of public policy.

Key words: public administration, public policy, political system, model of public policy, transitional systems.

Постановка проблеми: Розвиток сучасної демократії нерозривно пов'язаний з рівнем розвитку публічної політики та управління, які є ключовими чинниками у формуванні стратегічного «порядку денного» та цінностей суспільно-політичного розвитку. Інститут публічної політики є важливим соціально-політичним утворенням, який сприяє врегулюванню конфліктів та перетворенню їх на позитивні елементи соціальної динаміки. Сучасну демократію характеризують такі чинники, як: відкритість та прозорість дій влади, підзвітність влади, залученість громадянського суспільства до публічного управління та публічний контроль дій влади. Однак, формування та функціонування певної моделі публічної політики залежать від різноманітних факторів, таких як культурно-історичні традиції, економічний розвиток, політико-правовий режим, інституційні особливості політичної системи, рівень розвитку громадянського суспільства та політичної культури та свідомості.

Відповідно до індексу демократії, розробленого англійським дослідницьким центром Economist Intelligence Unit, всі сучасні держави поділяються на повноцінні (ліберальні) демократії, недосконалі демократії, перехідні режими, автократичні режими. Даний індекс базується на п'яти категоріях: виборчий процес та плюралізм, політична участь, функціонування уряду, політична культура і громадянські свободи. Гібридний режим або перехідний відрізняється нейтральністю. Цей режим є щось середнім між демократією та авторитаризмом. Іншими словами, це проміжний варіант, де з одного боку влада належить народу, але водночас країною керує парламент. Даний режим відрізняється стабільністю, тобто держава може багато років існувати за умов такого режиму навіть за ймовірності настання державних переворотів. Гібридний режим може згодом переродитися на автократію чи демократію, але найчастіше він слабшає і перетворюється на демократичний лад. Для гібридного режиму характерні індекси від 4 до 6. На сьогоднішній день із гібридним режимом існує 34 країни (Україна, Мексика, Грузія, Туреччина та інші) [2].

Аналіз досліджень і публікацій. В сучасній політологічній науці та в рамках державного управління існує цілий комплекс теоретичного матеріалу присвяченого вивченню управлінських моделей в процесі форму-

вання публічної політики. В даному контексті окремо варто виділити праці присвячені теоретичним аспектам досліджуваної проблеми. Це роботи Алмонда Г. та Верби С., Арато Е. та Дж. Коена, Далья Р. А., Догана М., Ф. М. Рудича та інших. Важливе значення для нашого дослідження мають дисертаційні роботи Артеменка І. В., Білокопитова Д. В., Зарічного О. А., Матійчика А. В., Тіт О. Г., Чальцевої О. М. в яких дається оцінка окремим аспектам реалізації та функціонування моделей публічного управління.

Метою статті є здійснити компаративний аналіз сучасних моделей публічної політики в перехідних країнах (Грузії та Молдові) сформованих під впливом глобальних трендів та внутрішньо-політичних детермінаційних факторів.

Виклад основного матеріалу. Публічна політика в перехідних системах є особливо складною, так як ці країни переживають серйозні трансформації в політичній, економічній та соціальній сферах. Їхнім політичним системам часто притаманні незавершеність інституційного розвитку, незрілість політичної культури, економічна нестабільність, корупція, несприятливі зовнішні умови, соціальні конфлікти тощо. У ряді країн (які входили до СРСР) після розпаду союзу одразу намітилися демократичні та проєвропейські тенденції, що посприяли реформуванню державного управління та визначили перспективи майбутніх трансформацій в напрямку лібералізації суспільно-політичного життя, однак в таких країнах як Молдова та Грузія було не все так однозначно. Дані держави мають ряд спільних рис, які не дозволили їм пройти швидкий трансформаційний шлях. Це передусім географічне положення між демократичним Заходом і автократичною Росією, яка не має наміру послаблювати свій вплив на дані території. Більше того, згідно її державної концепції «руського міра», – намагається відновити Радянський Союз в його колишніх кордонах. Як наслідок фактична окупація Придністров'я (Молдова) та Південної Осетії та Абхазії (Грузія). Відповідно політичні еліти даних держав, починаючи з 1991 року весь час намагалися віднайти баланс між Заходом і Сходом, що в підсумку гальмувало демократичні перетворення. Однак багато позитивних зрушень все ж відбулося.

Варто зазначити, що нинішня система публічного управління Республіки Молдова

багато запозичила з досвіду країн Європи в рамках місцевого самоврядування. Цьому сприяло підписання Республікою Молдова 2 травня 1996 року Європейської хартії місцевого самоврядування, ухваленої Радою Європи 15 жовтня 1985 року. Національна стратегія децентралізації на 2012–2018 роки передбачила низку заходів щодо створення національних механізмів децентралізації та забезпечення справжньої місцевої автономії органів місцевого публічного управління [6]. І хоча не всі з передбачених заходів вдалося виконати, проведена робота сприяла активізації місцевих органів публічного управління у напрямі самовираження у вирішенні нагальних проблем для громадян.

В Молдові активно впроваджується е-врядування та е-демократія. У 2011 році Постановою Уряду було затверджено Стратегічну програму технологічної модернізації управління (е-Перетворення), яка дає системне бачення модернізації публічних послуг та підвищення ефективності діяльності Уряду при використанні інформаційних технологій.

Республіка Молдова є однією з небагатьох країн у світі, які мають спеціальний нормативний акт у галузі інформації, консультацій та участі громадян в публічній політиці (Закон від 2008 року про прозорість у процесі прийняття рішень). Під дію цього закону підпадають центральні органи в структурі державної влади: Парламент, Президент Республіки Молдова, Уряд, автономні органи публічної влади, спеціалізовані органи центрального публічного управління, і навіть органи місцевого публічного управління – органи автономних територіальних одиниць із спеціальним правовим статусом, органи місцевого публічного управління. Згодом було розроблено Регламент процедури забезпечення прозорості в процесі розробки та прийняття рішень для забезпечення однакового застосування положень закону [5].

Окрім того, не зважаючи на те, що Республіка Молдова була однією з перших країн регіону, яка прийняла методологію публікації відкритих даних та інституціоналізувала посаду координатора відкритих даних у кожному міністерстві, прозорість, підзвітність, участь громадян та довіра громадян до Уряду та місцевих органів влади продовжують залишатися першорядними проблемами. Вкрай актуальним є питання політичної культури на місцевому рівні – надмірна політизація суспільного життя створює загрозу того, що замість спільної роботи місцевих органів влади та суспільства над вирішенням проблем населення, виникне політична поляризація.

Істотним бар'єром для забезпечення відкритості та підзвітності органів державної та муніципальної влади громадянам є відносно обмежена участь громадян у суспільно-політичному житті, а також доволі проблемною в країні є ситуація з свободою слова та незалежними медіа.

Говорячи про публічне управління Молдови, не можна оминати і проблему Придністров'я. Місцеві сепаратисти, за підтримки Росії, створили квазіструктуру на лівому березі Дністра, яка продовжує діяти до сьогодні, хоча офіційно не визнана жодною країною, включаючи Росію. Кишинів не має судового та політичного контролю над цією територією. Хоча політичний діалог у форматі «5+2» продовжується, досі не було досягнуто суттєвого прогресу. В Придністров'ї спостерігається слабкий громадський контроль за діями де-факто влади та обмежена інформація про порушення прав людей, що веде до зростання безкарності. «Закон про іноземних агентів», який було запроваджено режимом у 2018 році, ще більше посприяв підризу громадянського суспільства та зниження його ролі спостерігача. Закон забороняє НУО, які фінансуються з-за кордону, брати участь у широко визначеній «політичній діяльності», таким чином, дозволяє де-факто режиму контролювати розподіл коштів та гарантує, що тільки ті, хто лояльний до влади, можуть співпрацювати з іноземними донорами [7]. Таким чином, Молдова втратила єдиний механізм публічного контролю у вигляді громадянського суспільства на території Придністров'я. Наявність конфліктної зони негативно відбивається на європейських прагненнях Молдови, демократичних перетвореннях, довірі до політичних інститутів, консолідації молдавського суспільства, а присутність російських військ в Придністров'ї посилює напруженість в регіоні та створює зовнішній тиск на внутрішню політику в державі.

Складними стали трансформаційні процеси і для Грузії, яка зіштовхнулася з внутрішньодержавними конфліктами, сепаратизмом та військовим вторгненням Росії з подальшою фактичною окупацією останньою Абхазії та Південної Осетії. Проте Грузії вдалося створити державні інститути, стійкіші та ефективніші, ніж у більшості пострадянських країн, збалансувати політичну стабільність за конкурентної та відкритої внутрішньої політики.

Позитивним моментом демократичних перетворень були парламентські вибори 2012 року, які вперше забезпечили мирний перехід влади в історії незалежної Грузії.

2012 рік позначився позитивними перетвореннями і в сфері місцевого самоврядування – Конституція доповнилася новою главою місцевого самоврядування [9], а в 2014 році був прийнято новий Кодекс місцевого самоврядування. Його головною новацією стало запровадження виборності голів місцевої виконавчої влади – гамгебелі тамерів. Склад повноважень місцевого самоврядування не зазнав істотних змін. Змінилися назви муніципальних утворень: колишні муніципалітети були перейменовані на “місцеві громади”. Декілька міст, раніше муніципалітетів, що входили до складу, отримали статус самоврядних. Найпомітнішим стало утвердження місцевого самоврядування в Тбілісі, голова виконавчої влади якого раніше призначався президентом. У новому Кодексі про місцевого самоврядування столиці присвячено окремий розділ [8].

Маючи формально великі повноваження, місцевого самоврядування Грузії стикається з браком ресурсів їхнього забезпечення. Економіка країни слабка, її розвиток нерівномірний. Власні доходи муніципалітетів, особливо сільських, невеликі. За даними дослідників, менш ніж 10% їх бюджетів забезпечується власними доходами [3]. Це, поряд із не зовсім прозорими механізмами розподілу дотацій, ставить муніципалітети у сильну залежність від губернаторів регіонів, уповноважених урядом Грузії. У своїй доповіді, опублікованій у 2018 році, Конгрес місцевої та регіональної влади Ради Європи рекомендував уряду Грузії продовжити децентралізацію в країні [1].

Варто зазначити, що сьогодні в Грузії активно функціонують громадські організації. Після “Революції троянд”, громадські та неурядові організації, разом з активним громадянським суспільством, продовжують грати ключову роль у забезпеченні прозорості політичних процесів. Однак, незважаючи на їх значний вплив на політику, вони ще доволі структурно слабкі, а їх головною проблемою є факт внутрішнього фінансування та залежність від закордонних донорів. Крім того, в країні доволі неоднозначною ситуація відносно свободи слова. З одного боку – існують незалежні ЗМІ та громадські організації, які активно висвітлюють проблеми суспільства. З іншого боку – існують певні обмеження свободи слова, зокрема, у випадках, коли журналісти або громадські діячі висловлюють критичні погляди щодо діяльності владних структур або бізнес-еліти. У таких випадках можуть бути засновані судові справи, погрози або напади на журналістів. Тому, тут можемо говорити про втрату зворотного зв'язку влади з суспільством.

Індикатором розвитку публічної політики в Грузії є рівень довіри громадськості до публічних інститутів. Згідно останніх опитувань громадської думки, що проводилося Інститутом опитування та маркетингу протягом березня 2022 року, 41% населення Грузії вважає, що демократичні процеси в країні регресують (тільки 16% відчували прогрес і для 39% респондентів ситуація залишається не змінною), 43% населення вважають, що погіршилася ситуація з корупцією (проти 9%,

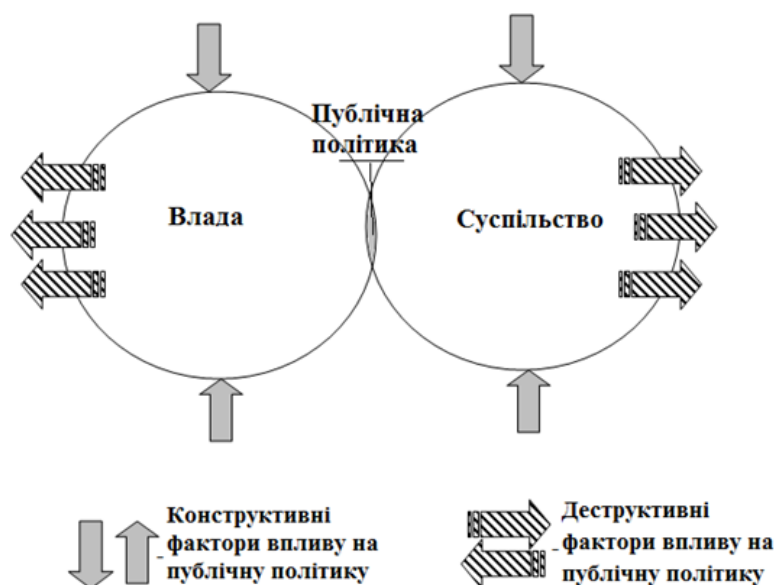

Рис. 1. Публічна політика держав з перехідною політичною системою

які висловилися за покращення ситуації в даній сфері і 38%, які вважають, що ситуація не змінилася). 84% грузин довіряють армії, 81% – церкві, 63% – поліції, 60% – ЗМІ, 58% – місцевій владі. Однак ситуація з центральною владою не така однозначна. Президенту довіряє 48% населення (46% висловилися про недовіру), Прем'єр міністру довіряє 48% і не довіряє 48% грузин, уряду довіряє 46% і не довіряє 51%, парламенту довіряє 44% і не довіряє 54% громадян, політичним партіям довіряє 40% і не довіряє 57%, прокуратурі довіряє 28% проти 46% недовіри, губернаторам довіряє 27% проти 44% недовіри [4].

Проведене дослідження публічної політики в зазначених країнах дозволило виокремити модель політики для держав з перехідною політичною системою (рис. 1), якій притаманне не велике поле взаємодії між владою і суспільством. Між ними відсутній зворотній зв'язок.

Не зважаючи на те, що в даних державах наявні конструктивні фактори побудови публічної політики, вони ще недостатньо розвинені, щоб витіснити деструктивні фактори, такі як: корупція, олігархія, низький економічний розвиток, бідність, а відповідно відсут-

ність середнього класу, що в підсумку впливає на рівень довіри суспільства до влади і їх взаємодію між собою та в певній мірі знецінює уже наявні надбання публічної політики.

Висновки. Підсумовуючи усе вище сказане, варто зазначити, що опираючись на законодавчі акти щодо децентралізації влади, дані соціологічних дослідження, політизовані процеси боротьби з опозицією останніх років, можемо констатувати, що зворотній зв'язок громадянського суспільства з владою у досліджуваних країнах на доволі низькому рівні, демократичні перетворення гальмуються, знову постає проблема корупції. Останні роки спостерігається відкочування демократичних надбань попередніх років. Хоч Молдова та Грузія зробили значний прорив в напрямку нормативно-правового регулювання публічної політики, створили окремі незалежні інститути контролю, проведено успішну роботу з впровадження е-правління. Поряд з тим існують вагомні перешкодами для формування демократичної моделі публічного управління: низький рівень розвитку громадянського суспільства та політичної культури, фінансова централізація, недовіра до влади та проблема непідконтрольних територій.

Література:

1. Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Local and regional democracy in Georgia. Report CG35(2018)18final/ 7 November 2018. URL: <https://rm.coe.int/09000016808e551a> (дата звернення: 08.04.2023).
2. Democracy Index. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (дата звернення: 08.04.2023).
3. Hoffmann K. Local government reforms in Georgia and their impact on state-society relations. Eurasian Geography and Economics. 2017. № 5. P. 481–501.
4. Public Opinion Survey Residents of Georgia. March 2022. URL: https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/04/IRI-Poll-Presentation-Georgia-March2022_Final.pdf (дата звернення: 12.04.2023).
5. Закон Республіки Молдова від 13 листопада 2008 р. № 239 «Про прозорість процесу прийняття рішень». URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=329849&lang=1> (дата звернення: 05.04.2023).
6. Закон Республіки Молдова від 5 квітня 2012 року № 68 «Про затвердження Національної стратегії децентралізації та Плану дій щодо впровадження Національної стратегії децентралізації на 2012–2018 роки» URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31223388 (дата звернення: 05.04.2023).
7. Замейц А. Голоси представників громадянського суспільства: потреби, перспективи та виклики програми Східного партнерства. URL: https://www.clovekvtsni.cz/media/publications/1771/file/hlasy-obansk--spole-nosti-report-ru_print_compressed.pdf (дата звернення: 12.04.2023).
8. Кодекс про місцеве самоврядування Грузії від 5 травня 2014 року №1611. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/2244429?publication=62> (дата звернення: 14.04.2023).
9. Конституція Грузії від 24 вересня 1995 року. № 2071. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36> (дата звернення: 09.04.2023).

References:

1. Council of Europe. Congress of Local and Regional Authorities. Local and regional democracy in Georgia. Report CG35(2018)18final/ 7 November 2018. URL: <https://rm.coe.int/09000016808e551a> (Date of access: 04/08/2023).
2. Democracy Index. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (Date of access: 04/08/2023).
3. Hoffmann K. Local government reforms in Georgia and their impact on state-society relations. Eurasian Geography and Economics. 2017. No. 5. R. 481–501.

4. Public Opinion Survey Residents of Georgia. March 2022. URL: https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/04/IRI-Poll-Presentation-Georgia-March2022_Final.pdf (Date of submission: 04/12/2023).
5. Law of the Republic of Moldova, dated 13 leaf fall, 2008 No. 239 "About the transparency of the process, make a decision". URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=329849&lang=1> (Date of access: 04/05/2023).
6. Law of the Republic of Moldova dated April 5, 2012 No. 68 "On the Approval of the National Strategy for Decentralization and the Plan for the Promotion of the National Strategy for Decentralization for 2012-2018" URL: <https://continent-online.com/32doc=138/?2document/> (Date of access: 04/05/2023).
7. Zameyts A. Votes of the representatives of the community society: demand, prospects and wikis of the program of Similar partnership. URL: https://www.clovekvtsni.cz/media/publications/1771/file/hlasy-obansk--spole-nosti-report-en_print_compressed.pdf (Date of access: 12.04.2023).
8. Code of self-regulation of Georgia dated May 5, 2014 No. 1611. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/2244429?publication=62> (Date of access: 04/14/2023).
9. The Constitution of Georgia dated 24 April 1995. No. 2071. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36> (Date of access: 04/09/2023).

УДК 351.773

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-9)

Роман ШЕВЧУК

кандидат медичних наук, докторант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-9716-2561

Roman SHEVCHUK

Candidate of Medical Science, Doctoral Student, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-9716-2561

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL SECURITY IN THE FIELD OF HEALTH CARE

Автором досліджено, що на сьогоднішній день в нашій країні формування та реалізація нормативно-правового забезпечення у сфері охорони здоров'я спрямоване на покращення фізичного та емоційного стану населення, надання доступної та якісної медичної допомоги, стимулювання запиту на державні медичні послуги у сфері охорони здоров'я та інші. З'ясовано, що важливим аспектом в частині ефективного функціонування та розвитку системи охорони здоров'я є сучасне, узгоджене, дієве нормативно-правове забезпечення на всіх рівнях публічного управління. Визначено сучасні визначення медичної термінології, яка застосовується в практиці ринкових відносин, регламентація прав та обов'язків громадян у сфері охорони здоров'я, економічні та спеціалізовані основи організації охорони здоров'я, забезпечення здорових і безпечних умов життя, форми та способи надання медичної допомоги, забезпечення лікарськими та протезними засобами, охорона здоров'я матері та дитини, медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності і відпочинку, медична експертиза, медична і фармацевтична діяльність, міжнародне співробітництво.

Ключові слова: система охорони здоров'я, реформи охорони здоров'я, нормативно-правове забезпечення, медицина, публічне управління.

The author has researched that, to date, in our country, the formation and implementation of regulatory and legal support in the field of health care is aimed at improving the physical and emotional state of the population, providing affordable and high-quality medical care, stimulating the demand for state medical services in the field of health care. It was found that an important aspect in terms of the effective functioning and development of the health care system is modern, coordinated, effective regulatory and legal support at all levels of public administration. Modern definitions of medical terminology used in the practice of market relations, regulation of rights and responsibilities of citizens in the field of health care, economic and specialized foundations of health care organization, provision of healthy and safe living conditions, forms and methods of providing medical care are defined, provision of medical and prosthetic means, mother and child health care, medical and sanitary provision of sanatorium-resort activities and recreation, medical expertise, medical and pharmaceutical activities, international cooperation.

Key words: health care system, health care reforms, regulatory and legal support, medicine, public management.

Постановка проблеми. Сьогодні досліджуючи аспекти, які торкаються нормативно-правового регулювання сфери охорони здоров'я населення в нашій країні необхідно зазначити, що в галузі охорони життя і здоров'я людини в Україні є ряд невирішених проблем і нерозв'язаних питань, які потребують вирішення в найближчий час. Враховуючи те, що Україна претендує на вступ та членство в ЄС, наша держава на сучасному етапі свого розвитку повинна вирішувати проблемні питання, які виникли і вникають у сфері забезпечення

охорони здоров'я населення, виходячи з того, що в європейських країнах життя та здоров'я людини є основним і найпріоритетнішим напрямком життєдіяльності суспільства, держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти аналізу нормативно-правового забезпечення у сфері охорони здоров'я досліджували такі науковці, як: А. Барзилович, Ю. Сенюк, З. Надюк, В. Ляшко та інші.

Мета статті. Метою статті є узагальнення та аналіз нормативно-правового забезпечення у сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі в нашій країні формування та реалізація нормативно-правового забезпечення у сфері охорони здоров'я спрямоване на покращення фізичного та емоційного стану населення, надання доступної та якісної медичної допомоги, стимулювання запиту на державні медичні послуги у сфері охорони здоров'я та інше.

Варто підкреслити, що автори монографії «Інформаційні технології у сфері охорони здоров'я» зазначають, що «ефективне функціонування закладів системи охорони здоров'я на ринку медичних послуг залежить від: узгодженого на всіх рівнях нормативно-правового забезпечення, обраної стратегії розвитку медичних установ та організацій, наявності висококваліфікованого персоналу, активної поведінки керівників різного рівня» [1].

Слід зазначити, що важливим аспектом в частині ефективного функціонування та розвитку системи охорони здоров'я є сучасне, узгоджене, дієве нормативно-правове забезпечення на всіх рівнях публічного управління.

Варто наголосити, що на сьогоднішній день нормативно-правове регулювання сфери охорони здоров'я здійснюється «Конституцією України» [3], Основами законодавства України про охорону здоров'я, Законами України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-XII [7], «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06 квітня 2000 року № 1645-III [9], «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» від 23 грудня 2010 року № 2861-VI [8], «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» від 05 липня 2001 року № 2586-III [11], «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III [12], «Про лікарські засоби» від 04 квітня 1996 № 123/96-ВР [10], «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03 грудня 2020 року № 1053-IX [13] та іншими законодавчими актами (постанови КМУ, накази МОЗ, інструкції, стратегії розвитку та ін.), прийнятими відповідно до них.

Варто зауважити, що одним з основних нормотворчих актів, який регламентує базові підходи в системі управління охороною здоров'я є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [5], який було прийнято 19 листопада 1992 року № 2801-XII. За цей довгий термін значна кількість поправок та доповнень до Закону значною мірою трансформували та усучаснили його змістове наповнення,

особливо зміни, які були прийняті у 2017 році під час підготовки до втілення основних механізмів медичної реформи. Головними положеннями цього Закону є: сучасні визначення медичної термінології, яка застосовується в практиці ринкових відносин, регламентація прав та обов'язків громадян у сфері охорони здоров'я, економічні та спеціалізовані основи організації охорони здоров'я, забезпечення здорових і безпечних умов життя, форми та способи надання медичної допомоги, забезпечення лікарськими та протезними засобами, охорона здоров'я матері та дитини, медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності і відпочинку, медична експертиза, медична і фармацевтична діяльність, міжнародне співробітництво. Це дозволяє зробити висновок про відповідність основ законодавства 1992 року більш пізнішим прийнятим законодавчим та нормативним актам. Спрямованих на створення нової системи охорони здоров'я.

Основним нормотворчим актом, який регламентує процедури трансформації системи управління охороною здоров'я є Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII [6]. У цьому законі описана структура системи реформування охорони здоров'я на основі програм медичного забезпечення. Крім цих основних положень, у Законі регламентується контроль та відповідальність за реалізацію програм надання медичних послуг. У фінансовій сфері така відповідальність розповсюджується на центральні органи державної влади, які мають відповідні повноваження, а у випадку контролю за якістю медичного обслуговування, відповідальність покладено на МОЗ України. Продовженням законодавчого регулювання змін в системі управління є прийнятий 14 листопада 2017 року Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості». Цей Закон спрямований на регулювання найбільш слабкої ланки медичного забезпечення – охорони здоров'я громадян, які мешкають в сільській місцевості. Квінтесенцією цього Закону є заходи, які заплановано до реалізації в сільській місцевості.

На думку вченого Барзиловича А. [1], що серед таких заходів необхідно визначити основні:

– наближення якісного медичного обслуговування до населення шляхом сприяння розвитку лікувальних закладів усіх форм власності у сільській місцевості, удосконалення мережі закладів охорони здоров'я;

– впровадження сучасних технологій з медичного обслуговування у сільській міс-

цевості, зокрема з використанням телемедицини;

– розроблення та реалізація програм з медичного обслуговування у сільській місцевості щодо діагностики, лікування, реабілітації та профілактики захворювань населення, насамперед дітей, вагітних жінок та літніх людей;

– надання медичних послуг, лікарських засобів та виробів медичного призначення, передбачених програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, за рахунок коштів державного бюджету в порядку, визначеному законом;

– розроблення та реалізація програм із забезпечення населення у сільській місцевості ефективними, якісними та необхідними лікарськими засобами і виробами медичного призначення;

– запровадження дієвих механізмів залучення до медичного обслуговування у сільській місцевості кваліфікованих медичних і фармацевтичних працівників;

– розвиток необхідної телекомунікаційної інфраструктури, включаючи забезпечення закладів охорони здоров'я, а також лікарів загальної практики – сімейних лікарів та лікарів інших спеціальностей, які надають первинну медичну допомогу та зареєстровані як фізичні особи-підприємці;

– розвиток транспортної інфраструктури, створення умов для застосування авіаційних, водних, автомобільних спеціальних та спеціалізованих санітарних транспортних засобів, у тому числі обладнаних реанімаційними засобами;

– залучення інвестицій у розвиток медичного обслуговування у сільській місцевості, сприяння розширенню державно-приватного партнерства та здійсненню благодійної діяльності у сфері охорони здоров'я;

– сприяння дієвій просвітницькій роботі серед населення щодо активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя шляхом формування традицій і культури здорового способу життя, престижності здоров'я, залучення населення до активних занять фізичною культурою і спортом для збереження здоров'я та активного довголіття [1].

Доречно зауважити, що головним законодавчим актом у сфері забезпечення ліками є Закон України від 4 квітня 1996 року «Про лікарські засоби». В цьому Законі надано визначення лікарських засобів, порядок створення лікарських засобів, організація виробництва лікарських засобів, державний контроль якості лікарських засобів, порядок ввезення в Україну та вивезення з України

лікарських засобів, методи реалізації лікарських засобів. Сфера виробництва та розповсюдження лікарських засобів є дуже централізованою, тому регіональні, місцеві та демографічні особливості в країні не впливають на неї [10].

Серед документів, які займають важливе місце в реформуванні стратегії управління системою охорони здоров'я в Україні слід визначити Національну стратегію реформування системи охорони здоров'я на період 2015–2020 роки. У стратегії проаналізовано показники здоров'я та стан системи охорони здоров'я України, цілі, цінності та основні завдання системи охорони здоров'я України, нова архітектура системи охорони здоров'я в Україні та стратегічні можливості, які надає побудова такої архітектури. Серед основних стратегічних пріоритетів реформування системи охорони здоров'я виокремлено в сфері надання послуг: зміцнення первинної медичної допомоги, реформа мережі лікарень, розбудова системи громадського здоров'я, модернізація служби екстреної допомоги, вдосконалення стоматологічної допомоги [4].

Важно наголосити, що серед основних напрямів реформування системи охорони здоров'я які є актуальними на теперішній час та які відображено в Стратегії, зокрема визначено такі: схвалити закони про систему керування якістю послуг в охороні здоров'я, що враховує вимоги ЄС; розробити ряд законодавчих актів про стандарти, правила та норми системи забезпечення якості медичної допомоги та доступності лікарських засобів відповідно до вимог ЄС; запровадити ліцензування діяльності лікарів та укладання із ними угод; сприяти автономізації закладів охорони здоров'я за новою схемою та укладання угод із їх керівниками; розпочати масштабніше фінансування з використанням ДСГ закладів охорони здоров'я; продовжити розвиток системи безперервної освіти у сфері охорони здоров'я [10].

Ще одним нормативним документом є розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» № 1164-р від 31 жовтня 2011 року. Серед головних результатів, які необхідно досягти в процесі реалізації Концепції відзначимо такі: стабілізувати рівень первинного виходу на інвалідність (насамперед населення працездатного віку) шляхом запобігання ускладненням неінфекційних захворювань серед населення з 52,6 до 50 осіб (на 10 000 осіб); знизити рівень госпіталізації у заклади охорони здоров'я до 17 відсотків; досягти охо-

плення базовою вакцинацією дитячого населення до рівня 90–95 відсотків; досягти середнього строку доїзду до пацієнта у місті до 10 хвилин, у сільській місцевості – до 20 хвилин; знизити рівень поширеності основних факторів ризику здоров'я, насамперед куріння, зловживання алкоголем, незбалансованого харчування, надмірної ваги тіла, вживання наркотичних препаратів, низької фізичної активності, артеріальної гіпертензії тощо; знизити негативний вплив соціальних детермінант на розвиток хронічних захворювань; перетворити гігієнічне навчання та виховання населення на державну систему безперервного медико гігієнічного навчання через сферу загальної та професійної освіти, охорони здоров'я, фізичного виховання, інші соціальні інститути та засоби масової інформації; поступово впроваджувати у навчальних закладах усіх рівнів акредитації стратегії «Здоров'я через освіту» [14].

Також, важливим корком у сфері розвитку сфери охорони здоров'я України є те, що 2015 року Уряд України започаткував трансформаційну реформу зазначеної галузі, заради забезпечення всіх громадян країни рівним доступом до якісних медичних послуг, організаційної та концептуальної зміни системи охорони здоров'я так, щоб у її центрі уваги був споживач медичних послуг. В основу цього рішення було закладено розробку та затвердження «Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років» (далі – Стратегія) [4], яка стала ключовою складовою «Національного плану дій з реформування системи охорони здоров'я», проголошеного Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» та урядом України (програма діяльності КМУ), схвалена постановою ВРУ від 11 грудня 2014 року №26-VIII).

Доцільно підкреслити, що стратегія стала рамковим документом, який визначив подальші кроки реформування української системи охорони здоров'я та створив підґрунтя для розробки нормативно-правових актів та прийняття управлінських рішень у сфері охорони здоров'я, включаючи рішення щодо розміру та напрямів фінансування та розподілу бюджетних ресурсів у сфері охорони здоров'я. Враховуючи важливість сфери здоров'я в концепції людського розвитку Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення «Цілей сталого розвитку» [1].

Варто наголосити, що Урядом та МОЗ у 2011–2012 року була розроблена нормативно-

правова база щодо проведення перетворень, яка корегувалася на основі даних моніторингу з врахуванням думки органів місцевої влади, медичної спільноти та населення. В процесі реалізації пілотних проєктів було доведено доцільність та ефективність:

- розмежування первинної та вторинної медичної допомоги, пріоритетного розвитку першої медичної допомоги на засадах загальної практики – сімейної медицини, створення центрів першої медико-санітарної допомоги з розвинутою мережею амбулаторій в містах і сільській місцевості;

- об'єднання фінансових ресурсів для надання вторинної та екстреної допомоги на регіональному рівні;

- запровадження системи маршрутизації пацієнтів до закладів охорони здоров'я, що відповідають важкості і складності захворювання, та створення лікарень інтенсивного лікування як провідних закладів госпітальних округів;

- впровадження оплати праці за обсяги та якість роботи;

- запровадження державного регулювання цін на лікарські засоби для лікування осіб з гіпертонічною хворобою з використанням порівняльних (референтних) цін і реімбурсації [2].

Варто підкреслити що важливим кроком для втілення в життя моделі у сфері охорони здоров'я, заснованій на Політичній декларації, є створення необхідних законодавчо визначених стратегічних напрямів, якими будуть користуватися суб'єкти та об'єкти даних суспільних відносин. Основою такого нормативно-правового забезпечення має бути критерій якості, як індикатор забезпечення справедливості, доброчесності та безпеки медичних послуг та для фінансового захисту споживачів сфери охорони здоров'я. Попередній аналіз змісту та процесів реалізації запланованих масштабних перетворень системи охорони здоров'я України дозволяє їх оцінити як курс на формування нової сучасної та ефективної моделі охорони здоров'я.

Також слід зазначити, що в підзаконних актах стосовно запровадження договірних відносин увага концентрується на процесі укладання договорів, а не на забезпеченні підвищення результативності медичного обслуговування. Також в документах уряду та МОЗ України проявляється тренд переходу до надання ПМД фізичними особами підприємцями, що є архаїчною і неефективною формою обслуговування. Крім того виникають сумніви щодо можливостей НСЗУ кваліфіковано пра-

цювати з такою значною кількістю постачальників ПМД в умовах договірних відносин.

Доречно, що зміни в підходах до стандартизації, затверджені у 2016 року наказом МОЗ який скасовує поняття «уніфіковані клінічні протоколи» і дозволяє лікарю за його рішенням обрати клінічний протокол з визначених в наказі електронних ресурсів різних країн та застосовувати без адаптації так звані «нові клінічні протоколи», створюють загрози для наступності та інтегрованості медичного обслуговування населення України.

Важливо також підкреслити, що згідно із законопроектом «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» № 6327 меддопомога завжди і в повному обсязі надається громадянам за рахунок коштів державного бюджету. На первинному рівні та в разі настання екстреної ситуації держава оплачуватиме 100% всього необхідного лікування та медикаментів. Первинна медична допомога покриватиме близько 80% усіх звернень за медичною допомогою. На вторинному і третинному рівнях держава гарантує 100% оплату медичної допомоги та інших медичних послуг та лікарських засобів, що входять до лікування та визначені програмою медичних гарантій [1].

Отже, реальні реформи системи охорони здоров'я в Україні розпочалися з великим

запізненням порівняно з іншими пострадянськими країнами – майже через два десятиліття після проголошення незалежності. Розпочаті реформи характеризуються недостатньою системністю та наступністю і мають фрагментарний характер, що значною мірою пов'язано з політичним контекстом; відсутністю затвердженої стратегії реформування, яка враховує існуючі та потенційні ризики при здійсненні перетворень; наявністю істотних прогалин в нормативно-правовому забезпеченні реформ, перш за все недостатнє їх погодження з конституційними нормами, а також нестачею підготовлених фахівців у сфері управління змінами охорони здоров'я.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що нормативно-правове забезпечення у сфері охорони здоров'я населення в Україні в сучасний період характеризується системністю у здійсненні і плановістю у формуванні чинного законодавства. Важливим кроком для його вдосконалення стало прийняття єдиної довгострокової державної програми реформування галузі системи охорони здоров'я.

Отож, важливим аспектом в частині ефективного функціонування та розвитку системи охорони здоров'я є сучасне, узгоджене, дієве нормативно-правове забезпечення на всіх рівнях публічного управління.

Література:

1. Барзилович А.Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. № 2/2020. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7011&i=20>
2. Віктор Ляшко: як працює медицина у воєнний час. <https://www.youtube.com/watch?v=EjGgYEiLtB4>
3. Конституція України : Закон України, від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 року. URL: <https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 № 2801-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2801-12>
6. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2168-19>
7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 № 4004-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4004-12>
8. Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення: Закон України 23 грудня 2010 № 2861-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2861-17>
9. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06 квітня 2000 № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1645-14>
10. Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 № 123/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/123/96-%D0%B2%D1%80>
11. Про протидію захворюванню на туберкульоз: Закон України від 05 липня 2001 № 2586-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2586-14>
12. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 № 1489-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1489-14>
13. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03 грудня 2020 № 1053-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1053-20>

14. Сенюк Ю.І., Надюк З.О. Сучасна державна політика у сфері охорони здоров'я: аналіз реформування системи. 2020 р, № 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf
15. Semenets-Orlova, Inna, et al. Information Exchange and Communication Infrastructure in the Public Sector. In: *CMiGIN*. 2019. p. 519–529.

References:

1. Barzylovych A.D. Reformuvannya systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty. Investytzii: praktyka ta dosvid. № 2/2020. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7011&i=20>
2. Viktor Liashko: yak pratsiuie medytsyna u voiennyi chas. <https://www.youtube.com/watch?v=EjGgYEiLtB4>
3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku, № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Natsionalna stratehiia reformuvannya systemy okhorony zdorovia v Ukraini na period 2015–2020 roku. URL : <https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf>
5. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19 lystopada 1992 № 2801-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2801-12>
6. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannya naseleння: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2017 roku № 2168-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2168-19>
7. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naseleння: Zakon Ukrainy vid 24 liutoho 1994 № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4004-12>
8. Pro zapobihannia zakhvoriuvanniu na syndrom nabutoho imunodefitsytu (SNID) ta sotsialnyi zakhyst naseleння: Zakon Ukrainy 23 hrudnia 2010 № 2861-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2861-17>
9. Pro zakhyst naseleння vid infektsiinykh khvorob: Zakon Ukrainy vid 06 kvitnia 2000 № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1645-14>
10. Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 04 kvitnia 1996 № 123/96-VR URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/123/96-%D0%B2%D1%80>
11. Pro protydiu zakhvoriuvanniu na tuberkuloz: Zakon Ukrainy vid 05 lypnia 2001 № 2586-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2586-14>
12. Pro psykhiatrychnu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 № 1489-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1489-14>
13. Pro rehabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia: Zakon Ukrainy vid 03 hrudnia 2020 № 1053-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1053-20>
14. Seniuk Yu.I., Nadiuk Z.O. Suchasna derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovia: analiz reformuvannya systemy. 2020 r, № 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf
15. Semenets-Orlova, I., Halytska, N., Klochko, A., Skakalska, I., & Kosyuk, N. (2019). Information Exchange and Communication Infrastructure in the Public Sector. In *CMiGIN* (pp. 519–529).

UDC 327.56

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-10)

Konul Madat SHIKHIYEVA

Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Academy of State Security Service of the Republic of Azerbaijan named after Haydar Aliyev, AZ 1029, Baku, Nariman Narimanov district, A. Gayibov str. 6
ORCID: 0009-0003-4427-3510

Конул Мадат ШИХІЄВА

кандидат політичних наук, доцент, Академія Служби державної безпеки Азербайджанської Республіки імені Гейдара Алієва, AZ 1029, м. Баку, р-н Нарімана Наріманова, вул. А. Гаїбова, 6
ORCID: 0009-0003-4427-3510

INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS: MAIN FEATURES, REASONS, AND TYPES

МІЖНАРОДНІ ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ: ОСНОВНІ РИСИ, ПРИЧИНИ ТА ВИДИ

Armed conflicts that concern humanity are crimes against humanity. Armed conflicts are one of the most urgent problems of political science. Even though international law has adopted conventions on this crime and imposed sanctions, the world's powerful countries use violent means to pursue their national interests more quickly and effectively, and those countries do not even hesitate to shed the blood of innocent people. War has always been one of the urgent problems of humanity since the emergence of social class to our time. In this regard, the main goal of our research is to examine international armed conflicts, which are among the most important problems of conflictology, with a complex approach. In the article, the nature of political conflicts, more precisely, international armed conflicts, which are a type of foreign political conflict, the reasons for their occurrence, and the main characteristics have been studied. Armed conflicts were reviewed from a political and legal point of view, and the definition of international armed conflicts was given according to the UN charter and international humanitarian law conventions (Geneva and Hague). Thus, since 1949, Article 2, specific to the four Geneva Conventions, defines an international armed conflict that triggers the application of humanitarian law. According to International humanitarian law, an international armed conflict is considered to be an armed conflict between two or more states that are parties to the Geneva Conventions, as well as cases of occupation of all or part of the territory of a participating state, wars of national liberation.

In a broad sense, International armed conflicts include military-political conflicts and war. In the article, the main features and types of military-political conflicts and their differences from other armed conflicts, especially war, are analyzed and investigated. Types of military-political conflict such as military annexation, military incident, military provocation, invasion, and aggression were considered, and the essence of war was explained.

Key words: international conflicts, armed conflicts, military conflicts, military incident, military annexation, military provocation, war, occupation, aggression.

Збройні конфлікти, що стосуються людства, є злочинами проти людства. Збройні конфлікти є однією з найактуальніших проблем політичної науки. Незважаючи на те, що міжнародне право прийняло конвенції щодо цього злочину та ввело санкції, могутні країни світу використовують насильницькі засоби, щоб швидше та ефективніше переслідувати свої національні інтереси, і ці країни навіть не вагаються проливати кров невинних людей. Війна завжди була однією з актуальних проблем людства з моменту появи соціального класу і до нашого часу. У зв'язку з цим основною метою нашого дослідження є комплексний розгляд міжнародних збройних конфліктів, які є однією з найважливіших проблем конфліктології. У статті досліджено природу політичних конфліктів, а точніше міжнародних збройних конфліктів, які є різновидом зовнішньополітичного конфлікту, причини їх виникнення та основні характеристики. Розглянуто збройні конфлікти з політико-правової точки зору, надано визначення міжнародних збройних конфліктів відповідно до статуту ООН та міжнародних гуманітарних конвенцій (Женевської та Гаазької). Таким чином, починаючи з 1949 року, стаття 2, специфічна для чотирьох Женевських конвенцій, визначає міжнародний збройний конфлікт, який викликає застосування гуманітарного права. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, міжнародним збройним конфліктом вважається збройний конфлікт між двома або більше державами, які є учасниками Женевських конвенцій, а також випадки окупації всієї або частини території держави-учасниці, війни між національним визволенням.

У широкому розумінні міжнародні збройні конфлікти включають військово-політичні конфлікти і війни. У статті проаналізовано та досліджено основні ознаки та види військово-політичних конфліктів та їх відмінності від інших збройних конфліктів, особливо війни. Розглянуто такі види військово-політичного конфлікту, як військова анексія, військовий інцидент, військова провокація, вторгнення, агресія, роз'яснено сутність війни.

Ключові слова: міжнародні конфлікти, збройні конфлікти, військові конфлікти, військовий інцидент, військова анексія, військова провокація, війна, окупація, агресія.

Introduction to the problem. Political stability is an important factor in international relations. Deliberate or accidental violation of this stability can lead to conflict. Therefore, international relations make stability, cooperation, and development on the one side, and conflict and hostility on the other. Therefore, international military conflicts are considered one of the most important and serious problems in the theory of international relations and conflictology.

The analysis of political conflicts that took place at different times in history, especially in recent times, gives us the impression that the subjects of political conflicts prefer armed struggle methods in most cases for their aims and interests. Indeed, no matter how undesirable it is for the socio-political experience, the increase in cases of armed violence is constantly being observed. It should be noted that the methods of armed violence are applied not only at the political level of society but also in all major types of social conflicts. Researchers and political observers try to justify this with many factors. For example, it is suggested that during a conflict, it takes a long time to achieve a goal through peaceful means. In some cases, after a long period of time, the object of the conflict may lose its importance for the subjects. Armed means of struggle allow the subjects of the conflict to get "desirable" outcomes in a short period of time.

The degree of problem development. International conflicts or international armed conflicts have been widely studied by Western conflict scientists and political scientists, and the essence and classification of armed conflicts are reflected in international humanitarian law – the Geneva and Hague Conventions. In the study of international armed conflicts, mainly Western scholars include Jean Pictet [15], William Boothby [5], Kenneth Waltz [6], Michael Howard [9], Mary Footer [13], Julia Schmidt [13], Daniela Nascimento [10], Paul Kelly [12], Laurie Blank [2], Gregory Noone [2], Joseph Nye [16], David Welch [16], Turkish and local scientists Elif Uzun [14], Sezai Ozelik [8], Elshad Mirbashioglu [3], Latif Huseynov [1] and others researched on the topic.

The purpose and tasks of the research. The purpose of the research task is to study the essence and main characteristics of international conflicts, international armed conflicts in a broad sense, which are an important problem of political science, and to examine the distinguishing aspects of military-political conflicts from other conflicts as a type of international conflicts.

To give the essence and definition of armed conflicts from a political and legal point of view, to briefly explain the main characteristics and

types; contradictions that lead to international military conflicts; Explain the types and main characteristics of international armed conflicts, studying the international armed conflict at the level of international law are among the tasks of the research work.

Methods. The main methods of political science, such as comparative and systematic analysis, were used in the article.

Main part.

The essence of armed conflict. In scientific literature related to conflictology, armed conflict is described as the elimination of contradictions between states, classes, groups, and social movements in the most acute form by the use of armed violence.

In addition to what we mentioned above, the concept of armed conflict is considered in broad and narrow terms in the military-political literature. In a broad sense, armed conflict refers to any political process in which weapons are used. In a narrow sense, armed conflict is explained as a type of armed conflict. This is a type of armed conflict in which a limited level of armed violence is applied in a short period of time [1, p. 189].

For a more detailed analysis of armed political conflicts, it would be appropriate to distinguish "military conflict" from "armed conflict". In addition, in most cases, war is analyzed as a separate conflict situation. Even though these concepts are quite close to each other within the framework of the problem we are considering, it is necessary to pay attention to the "subtle" points that give reason to distinguish them. A military conflict usually means an interstate conflict. Thus, states legally use their military forces during conflict. Therefore, only a conflict involving the legal military forces of two or more states can be considered an international military conflict [2, p. 19].

During an international military conflict, states with conflicting interests use military means with certain restrictions. Accordingly, in other sources, military conflict is understood as the form of elimination of conflicts between the subjects of military-strategic relations with the use of military force on a limited scale.

The considered characteristics of armed conflicts in Western conflictology include both internal armed conflicts and external armed conflicts. In this sense, it would be more appropriate to classify armed conflicts in the most general way into internal armed conflicts and international military conflicts. Armed conflict is mainly an internal political issue, while military conflict and war are characteristic of the international political level. Our goal is

to investigate the essence of international armed conflicts as a type of armed conflict, the types, and reasons for their occurrence, as well as the ways to solve them following international law norms.

Thus, the term armed conflict generally refers to all conflicts accompanied by the use of weapons in any form by one or both parties to the conflict. International armed conflict refers to conflicts observed with the use of weapons by two or more states, regardless of their duration and intensity. In the Geneva Protocol adopted in 1977, wars for national freedom are also presented as international armed conflicts [1, p. 185].

Contradictions that lead to international military conflicts. While analyzing international military conflicts, it is important to identify the main contradictions underlying them. If we take into account that conflict is a constant guide of a person, then the contradictions based on it can be evaluated as a factor that determines the development process of humanity. The international socio-political, economic, and ecological analysis of the processes which are taking place in our modern times generally confirms that it is more appropriate to combine the contradictions that cause international conflicts into two large groups. Conventionally, we will denote those groups as "first" and "second" groups.

Contradictions included in the first group mainly occur in the following cases:

- as a result of human activity, the process of environmental degradation is accelerating. That is, the process of self-recovery of nature is no longer compatible with the speed of human activity. The initial contradiction, which we conventionally include in the first group, appears;
- the next contradiction, which we include in the first group, appears between the constantly growing human demands and the number of natural resources.

Therefore, the conflicts included in the first group cause the occurrence of "raw material" and "environmental" conflicts, respectively. Undoubtedly, such contradictions can become the basis for major military conflicts in our modern times. For example, the Iraq-Kuwait conflict can be cited as an example. This conflict quickly turned into a war because it affected the interests of all the states that benefited from Middle Eastern oil. Therefore, a "raw material conflict" has occurred.

The second group of contradictions that lead to the occurrence of military conflicts arises mainly from two reasons. The first reason can be the inequality of status among the elements of the modern system of international relations. The

second reason is related to the nature of interelement relations in the process of functioning of that system. As can be seen, the reasons for the contradictions that we include in the second group are essentially very similar. Contradictions in the system of interstate relations in most cases arise from the difference between the development levels of the states [3, p. 269].

The basis of the contradictions that arise depending on the nature of interstate relations is the competition for ideological, moral, religious, and cultural values belonging to different societies. The analysis of most of the military conflicts that have occurred and are threatening to occur shows that the contradictions we have considered above do not directly cause military conflicts to occur. Those contradictions are always related to material and economic conditions of social life. As a result of this relation that they are transformed first on the spiritual and then on the political level. Therefore, it can be surely said that military conflict arises from the government policy of states.

Types of international armed conflicts. International armed conflicts include military-political conflicts and war in a broad sense. First, it would be more appropriate to get acquainted with military-political conflicts and their distinguishing features.

According to the general conflict theory, any military conflict, whether interstate or intrastate, is considered a legitimate continuation of political conflict. From a legal point of view, a military conflict, regardless of the form of its manifestation, means a violation of certain norms (international or national), that is, a violation of the legal framework. Thus, a military conflict is a certain type of military operation that differs from one another in terms of scale, intensity, and the possibility of using one or another weapon and technique [4, p. 172].

There are two approaches to military-political conflicts: broad and narrow. In a broad sense, military conflict means any military conflict, including world wars. To be more precise, any armed conflict between two or more entities that have state status for the sake of legitimate state interests is characterized as a military conflict. The term military conflict, in a narrow sense, means concrete military collisions that have several characteristic features. This includes "military conflict", "war", "annexation", "military incident" and "military provocation" [5, p. 167].

Annexation is one of the military collisions that the term military conflict means in a narrow sense. Annexation comes from the Latin word "annexio". Its meaning is understood as combining and capturing. Thus, annexation

refers to the occupation of the territory of one state in whole or in part by another state by violent means. In international law, annexation is defined as the most severe form of aggression, and international legal responsibility is assumed for this act. Annexation is considered a gross violation of international law norms. The UN Charter prohibits any threat and use of force against the territorial integrity and political sovereignty of any state [6, p. 118]. For example, we can show the occupation of Crimea by Russia. So, exactly on February 20, 2014, armed soldiers without name badges and trucks without number plates called "green men" entered the peninsula. According to the results of the "referendum" held on the territory of Crimea and Sevastopol on March 14, 2014, Crimea became part of Russia. Neither Ukraine nor Western countries recognized the results of the election. Russian President Vladimir Putin announced the "unification" of Crimea with Russia on March 18. After the occupation of Crimea, diplomats, politicians and representatives of "Crimea's self-defense" were awarded the medal "For the return of Crimea" and the operation took place from February 20 to March 18.

Russia initially refused to accept the fact of military aggression. Only on April 17, 2014, Russian President Vladimir Putin admitted for the first time that the Russian military was involved in the events in Crimea. International organizations called the annexation of Crimea illegal and condemned Russia's actions. Despite the implementation of economic sanctions against Russia by Western countries, the Kremlin denies the annexation of the peninsula and calls it "the restoration of historical justice". The Verkhovna Rada of Ukraine adopted February 20 as the official date of the beginning of Russia's temporary annexation of the Crimean Peninsula and Sevastopol [8, p. 145].

Occupation is one of the types of military conflict, which comes from the Latin word "occupatio". It means not to capture, to occupy. Occupation is the occupation of territories belonging to another state by the armed forces of one state. The legal affiliation of the territories captured during the occupation does not change and it is temporary in nature. Occupation can happen both when the parties are at war and after the war [7, p. 60].

A military incident is also an event from the category of military conflicts. A military incident is understood as an armed conflict that happened accidentally, depending on the circumstances, and not as a result of the deliberate actions of political forces. During a military incident, no significant changes occur within the country. Occurrence of

incidents is usually related to subjective activities of military structures belonging to different states. Such cases occur mostly in the border regions when the borders of the neighboring state are violated accidentally or deliberately. Sometimes, a military incident occurs due to reasons beyond human control [10, p. 43].

Military provocation is an aggressive military action by one state against another state by applying military forces. In this case, the goal is to achieve a similar response from the other party. Military provocation can be committed for different purposes.

Thus, we analyzed different types of military conflicts. It turned out that each type of conflict, being a unique social event in itself, has its characteristics and reasons for its occurrence. But it is possible to identify one universal sign for all military conflicts. Thus, force and violence factor exists in all armed conflicts. The concept of **aggression** is the most successful expression of these characteristics, which are universal for all types of military conflict.

The essence of the concept of **aggression** (lat. Aggressio - attack) is also explained in the UN charter. Thus, according to the charter, the illegal use of force by a state against the territorial integrity and political sovereignty of another state is aggression. The most dangerous form of aggression is the use of armed force. Aggression is also a sign of initiative. That is, it means the application of power by the first party [7, p. 63].

Military-political conflicts can be characterized as the initial stage of international conflict and the emergence of conflicts, and war as the period of conflict escalation.

Thus, military-political conflicts have their characteristics, which allow us to define this threat more precisely:

- military-political conflicts usually bring millions of victims and destroy the gene pool of nations;
- in the conditions of modern international relations, any military-political conflict can become a kind of "detonator" of a new world war;
- military conflicts increase environmental problems today;
- military-political conflicts have a negative impact on the moral and psychological atmosphere in regions, continents, and the whole world [5, p.322].

As it can be seen, the dangerous nature of military conflicts at the current stage requires their deeper study. In order to define the essence of military-political conflicts more clearly, first of all, it is necessary to define such signs of a military conflict that allow to distinguish it

from war, on the one hand, and from the other hand military operations and armed conflicts due to its nature. Thus, the military-political conflict can be considered as the most intense form of contradictions between states and their coalitions, which arose for various reasons. As a rule, the conflict activities of the conflicting parties are observed in a limited geographical area. These may be border areas, disputed, and inhabited by different ethnic groups. In rare cases, in the absence of a state of war, military conflict can cover large areas. Thus, it is incorrect to equate all military conflicts that have occurred with "war".

A military conflict usually means an interstate conflict. Thus, states legally use their military forces during conflict. Therefore, only a conflict involving the legal military forces of two or more states can be considered a military conflict. During a military conflict, states with conflicting interests use military means with certain limitations. Accordingly, in other sources, military conflict is understood as the form of elimination of conflicts between the subjects of military-strategic relations with the use of military force on a limited scale [3, p. 271].

During a military conflict, both sides act only in the interests of the state. During an armed conflict, while one of the parties protects the state interest, the other party fights for the interests of any group. Another aspect that distinguishes armed conflict from military conflict is that the former (armed conflict) is accompanied by the direct use of weapons. Most armed conflicts (insurgency, civil war, riot) can lead to war. For example, in the 1990s, in some of the republics that were part of Yugoslavia, the tendency of disobedience to the central government became much stronger, and when President Slobodan Milosevic imposed harsh repressive measures against the rebels, the civil war centers appeared in the country. Slovenia first broke away from Yugoslavia, and then Macedonia gained independence. The biggest armed conflict was between Serbia and Croatia and Serbia and Bosnia-Herzegovina. Croatia won the war with the central government and gained independence. In Bosnia-Herzegovina, the Serbian army massacred the civil people. With the diplomatic efforts of the United States, Bosnia-Herzegovina separated from Yugoslavia and became an independent state.

Yugoslavia collapsed and Serbia, Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia, and Macedonia emerged on its ruins. In 1999, the Kosova Albanians, who started an armed struggle, created their independent state. Montenegro also separated from Serbia, and thus Serbia was completely deprived of access to the sea. In 1918,

the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes were established, and since 1929, this state was called the Federal Republic of Yugoslavia. With the comprehensive help of the USA, Yugoslavia also experienced the bitter fate of the USSR, which happened a little earlier in 1991, and 7 independent states appeared on its former map. Except for Kosovo, those republics united and formed the state of Yugoslavia. 6 statues of women erected on Mount Avala near Belgrade represented these republics and were a symbol of their unity. In the heart of Europe, on the Balkan Peninsula, a free, democratic federal state, not one that enslaved and exploited some people, collapsed and broke into small pieces like a window glass that was hit by a stone.

Traces of the enmity that arose during the armed conflicts remain the same, and the effects of bitter memories continue to live on. In Kosovo, ethnic Serbs are treated harshly and their ordinary citizenship rights are violated. Tensions between Bosnia-Serb-Croat units in Bosnia-Herzegovina do not disappear. The cold relationship between Serbia and Croatia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo does not disappear [8, p. 89].

During a military conflict, the parties of the conflict can use military force not directly, but also indirectly. In many cases, they achieve political goals by threatening the enemy by demonstrating military potential.

At the current stage of interaction between the states, the economy is the main area where the private and regional goals of the states are accumulated. According to F. Fukuyama, military conflicts are currently rising to a new economic level. It is important to note that when the parties of the conflict try to achieve their goals by force, the interaction of the parties, as a rule, does not go beyond the military conflict. In addition, the history of military-political conflicts proves that the personal goal of different states can become a global goal in the value system of any participant in the conflict. This means that a military conflict turns into a war. A military conflict involves the active movements of both parties to the dispute. If the force used by one of the participants in the conflict is not met with force resistance by the other participant, then there is no military conflict itself, but there is a one-sided military operation. In this sense, the generality of military conflict and war is revealed [11, p. 139].

War is the most acute and widespread form of international armed conflict. There is no coincidence that the history of mankind is often referred to as the "history of wars". According to K. Clausewitz, war is a political act in itself. War is not only a political act, but also a real means of politics, a continuation of political relations,

and its conduct by other means. Its uniqueness is only the uniqueness of means. A political goal is just a goal, and war is only a means, and the means can never be considered separately from the goal [12, p. 263].

War is a military event capable of slowing down the development of civilization and destroying the material and moral values. The unanimous opinion on war is that war occurs for several reasons such as a socio-political, economic, ideological, national, religious, territorial, etc. among states, peoples, nations, classes, and social groups. War is a socio-political phenomenon that means the resolution of conflicts by the use of military force.

Generally, we can say that war is a phase of social conflict accompanied by mutual violence and destructive activities of two or more political entities (states) and their coalitions.

Unlike other types of armed conflicts, during the war, not only within the country's all government institution join the fight but within all state institutions. That is, in addition to using weapons against the enemy, they fight in other fields such as political, diplomatic, economic, and information.

Another important characteristic of war is its declaration following international law. This issue was established in the Hague Convention adopted in 1907. Starting a war without declaration is considered a violation of international law. In addition, from the moment the war begins, all treaties and agreements regulating peacetime relations lose their force. A state of emergency is applied in the territory of warring states [13, p. 239].

International armed conflicts at the level of international law. Armed conflicts are both a precedent and a legal issue. Since 1945, the UN Charter prohibits the use of force in relations between states, except in cases of self-defense during an attack. Article 2, inherent in the four Geneva Conventions since 1949, defines an international armed conflict that involves the application of humanitarian law. According to international humanitarian law, an international armed conflict is considered to be an armed conflict between two or more states that are parties to the Geneva Conventions, as well as cases of occupation of all or part of the territory of a participating state, wars of national liberation, as well as international armed conflicts [1, p. 188].

The definition given in Article 2, which is common to the Geneva Conventions of 1949, applies not only to the declaration of war but also to any armed conflict between two or more High Contracting Parties, even if the state of war is not recognized by one of them [14, p. 134].

Thus, the application of international humanitarian law is no longer dependent on the formalism of a war declaration, or the recognition of the state of belligerency by one of the concerned States. It relies on objective criteria to avoid political debates about the nature of the conflict.

The law of international armed conflict applies to all cases of occupation of all or part of the territory of a High Contracting Party, even if such occupation meets no armed resistance and therefore no armed clashes, or if those armed clashed are with non-state armed groups on the territory of the occupied State.

According to the 1977 first Additional Protocol to the Geneva Conventions, national liberation wars fought against colonial rule and foreign occupation and against racist regimes in the exercise of their right to self-determination are equated with international armed conflicts. Thus, the law of international armed conflict can therefore be applied to this type of conflict on the condition that authority representing the people involved in the conflict formally agrees to implement the Geneva Conventions and its first Additional Protocol [15, p. 5].

Direct military intervention by various states is not difficult to establish, but it is insufficient to reflect the full reality of modern armed conflicts, which do not conform to the formal legal criteria of states and territories reflected in term of agreement. Some armed conflicts can take place on the territory of several states without the direct involvement of national armies. Other armed conflicts occur within the territory of one state, but they involve non-state armed groups operating from the territory of a neighboring state, with or without the latter's support. Finally, some conflicts occur outside the national territory of one of the parties to the conflict [16, p. 59].

Finally, the presence of international military forces, whether operating under a UN mandate or not, can also change the nature of armed conflict if these forces are involved in direct combat and are not limited to self-defense.

In international jurisprudence, the criteria of "internationalization" of an armed conflict have been determined, when there is no conflict between two or more states and it cannot be called international in the strict sense of the term.

The result. Analyzing the nature and main characteristics of international armed conflicts, which are one of the world's global problems, we conclude that states use more violent means when fulfilling their interests and trying to achieve these interests in a short period of time. However, we are witnessing from history and

modern times how much armed conflicts and war in a wider sense have affected humanity both materially and morally, and psychologically. Although all armed conflicts are crimes against humanity and international law opposes them, it remains in the constant interest of superpower states as the most "optimal way" of reordering the world as a profitable field.

Bibliography:

1. Hüseynov L. Beynəlxalq hüquq (dərslük). Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2012. 368 s.
2. Laurie R. Blank, Gregory P. Noone. International law and armed conflict: fundamental principles and contemporary challenges in the law of war. The USA, by Fairmont State University, Aspen edition, 2018. 137 p.
3. Elşad Mirbəşir oğlu. Siyasi münaqişələr: mahiyyəti, quruluşu, həlli. Bakı: Elm, 2009. 523 s.
4. International conflict resolution. Edited by Ramesh Thakur. London and New-York, 2019. 323 p.
5. William H. Boothby. Weapons and the law of armed conflict. The USA, Oxford University Press, 2016. 422 p.
6. Kenneth N. Waltz. Man, the state and war: a theoretical Analysis. The USA, by Columbia University Press, 2001. 263 p.
7. Christopher E. Miller. A glossary of terms and concepts in peace and conflict studies. San Jose, Costa Rica, University of Peace, 2005. 122 p.
8. Sezai Özçelik. Uluslararası çatışma analizi və çözümü. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021. 280 s.
9. Michael E. Howard. War in European history. The USA Oxford University Press, 2010. 176 p.
10. Daniela Nascimento. International conflict resolution and peacebuilding strategies. Spanish, Routledge, 2021. 150 p.
11. Kennet N. Vals. Theory of international politics. USA, Waveland Press, 2010. 256 p.
12. Paul Kelly. Conflict, war and revolution. The UK, London, LCE Press, 2022. 472 p.
13. Security and international law. Edited by Mary E. Footer, Julia Schmidt, Nigel D. White and Lydia Davies-Bright. The Great Britain, "Hart Publishing", 2018, 399 s.
14. Elif Uzun. Uluslararası hukuk komisyonunun silahlı çatışmaların andla malara etkisi hakkında taslağ maddeleri üzerinde betimsel bir inceleme // Ankara Bürosu Dergisi, 2017/3, s. 131–159.
15. Jan Pikte. Beynəlxalq humanitar hüququn inkişafı və prinsipləri. Bakı, "Siyasət" nəşriyyatı, 1999. 125 s.
16. Joseph S. Nye, Jr, David A. Welch. Understanding global conflict and cooperation: an introduction to theory and history (ninth edition). The UK, Pearson Education Limited, 2014. 317 p.

References:

1. Hüseynov L. Beynəlxalq hüquq (dərslük) [International law (textbook)]. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2012. 368 s. (in Azerbaijani)
2. Laurie R. Blank, Gregory P. Noone. International law and armed conflict: fundamental principles and contemporary challenges in the law of war. The USA, by Fairmont State University, Aspen edition, 2018. 137 p.
3. Elşad Mirbəşir oğlu. Siyasi münaqişələr: mahiyyəti, quruluşu, həlli [Political conflicts: essence, structure, solution]. Bakı: Elm, 2009. 523 s. (in Azerbaijani)
4. International conflict resolution. Edited by Ramesh Thakur. London and New-York, 2019. 323 p.
5. William H. Boothby. Weapons and the law of armed conflict. The USA, Oxford University Press, 2016. 422 p.
6. Kenneth N. Waltz. Man, the state and war: a theoretical Analysis. The USA, by Columbia University Press, 2001. 263 p.
7. Christopher E. Miller. A glossary of terms and concepts in peace and conflict studies. San Jose, Costa Rica, University of Peace, 2005. 122 p.
8. Sezai Özçelik. Uluslararası çatışma analizi və çözümü [Conflictology (textbook)]. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021, 280 s. (in Turkish)
9. Michael E. Howard. War in European history. The USA Oxford University Press, 2010. 176 p.
10. Daniela Nascimento. International conflict resolution and peacebuilding strategies. Spanish, Routledge, 2021. 150 p.
11. Kennet N. Vals. Theory of international politics. USA, Waveland Press, 2010. 256 p.
12. Paul Kelly. Conflict, war and revolution. The UK, London, LCE Press, 2022. 472 p.
13. Security and international law. Edited by Mary E. Footer, Julia Schmidt, Nigel D. White and Lydia Davies-Bright. The Great Britain, "Hart Publishing", 2018, 399 s.
14. Elif Uzun. Uluslararası hukuk komisyonunun silahlı çatışmaların andla malara etkisi hakkında taslağ maddeleri üzerinde betimsel bir inceleme [A descriptive review of the draft articles of the

International Law Commission on the impact of armed conflicts on oaths]. // Ankara Bürosu Dergisi, 2017/3, s. 131–159. (in Turkish)

15. Jan Pikte. Beynəlxalq humanitar hüququn inkişafı və prinsipləri [Development and principles of international humanitarian law]. Bakı: “Siyasət” nəşriyyatı, 1999. 125 s. (in Azerbaijani)

16. Joseph S.Nye.Jr, David A.Welch. Understanding global conflict and cooperation: an introduction to theory and history (ninth edition). The UK, Pearson Education Limited, 2014.317 p.

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-11)

Наталія ЩУР

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-7648-7893

Михайло ГОНЧАРЕНКО

доктор економічних наук, доцент, ректор, Міжнародна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-9193-9202

Ігор РОДЧЕНКО

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0003-1240-761X

Natalia SHCHUR

Candidate of Sciences in Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 2,
Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-7648-7893

Mykhailo HONCHARENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Rector of the International Academy of Personnel Management, 2,
Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-9193-9202

Ihor RODCHENKO

Candidate of Sciences in Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 2,
Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-7648-7893

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE OF STATE AND PUBLIC INTERACTION IN THE SPHERE OF TOURISM

Стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду взаємодії держави та громадськості в сфері туризму і визначає можливості та рекомендації для його адаптації в українському контексті. Зосереджуючись на країнах Європейського Союзу, стаття розглядає конкретні програми, проєкти, нормативно-правову базу та механізми взаємодії держави та громадськості в розвитку туризму. Автор наводить огляду програм та проєктів, які сприяють ефективній взаємодії держави та громадськості. Вивчаються конкретні ініціативи, механізми залучення громадськості та практики співпраці між різними сторонами. Зокрема, розглядаються такі аспекти, як партнерські відносини, фінансування та інвестиції, маркетингові стратегії та освіта та навчання. Автор проводить аналіз нормативно-правової бази, яка регулює взаємодію держави та громадськості в сфері туризму. Розглядаються закони, стратегії, програми та політичні рекомендації, що визначають правила та принципи співпраці. Представлено порівняння між зарубіжним досвідом та ситуацією в Україні, виявлення подібностей та відмінностей у підходах до взаємодії держави та громадськості. Особлива увага приділяється ролі громадськості у прийнятті рішень, плануванні та реалізації туристичних проєктів. Автор пропонує рекомендації щодо адаптації зарубіжного досвіду в українському контексті. Зазначається необхідність розробки стратегій і програм, спрямованих на покращення співпраці між державними органами, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами в туристичній галузі. Також розглядаються можливості створення фондів, грантових програм та інших механізмів фінансування для підтримки розвитку туризму. Загальний висновок статті вказує на значення ефективної взаємодії держави та громадськості в розвитку туризму. Розглянутий зарубіжний досвід демонструє, що успішні практики та програми співпраці можуть стати цінним джерелом натхнення для України у поліпшенні своєї туристичної галузі. Адаптація цих підходів та рекомендацій до українського контексту може сприяти розвитку туризму, залученню інвестицій та підвищенню рівня задоволення туристів.

Ключові слова: публічне управління, туризм, механізми державного управління, громадськість, взаємодія держави і громади.

The article is devoted to the analysis of foreign experience of interaction between the state and the public in the field of tourism and identifies opportunities and recommendations for its adaptation in the Ukrainian context. Focusing on the countries of the European Union, the article examines specific programs, projects, regulatory framework and mechanisms of interaction between the state and the public in the development of tourism. The author provides an overview of programs and projects that promote effective interaction between the state and the public. Specific initiatives, mechanisms of public involvement and practices of cooperation between different parties are studied. In particular, aspects such as partnerships, financing and investment, marketing strategies and education and training are considered. The author conducts an analysis of the legal framework that regulates the interaction of the state and the public in the field of tourism. Laws, strategies, programs and political recommendations defining the rules and principles of cooperation are considered. A comparison between foreign experience and the situation in Ukraine, identification of similarities and differences in approaches to the interaction of the state and the public is presented. Special attention is paid to the role of the public in decision-making, planning and implementation of tourism projects. The author offers recommendations on the adaptation of foreign experience in the Ukrainian context. The need to develop strategies and programs aimed at improving cooperation between government bodies, public organizations and other stakeholders in the tourism industry is noted. The possibilities of creating funds, grant programs and other financing mechanisms to support the development of tourism are also being considered. The general conclusion of the article points to the importance of effective interaction between the state and the public in the development of tourism. The reviewed foreign experience demonstrates that successful practices and cooperation programs can become a valuable source of inspiration for Ukraine in improving its tourism industry. Adapting these approaches and recommendations to the Ukrainian context can contribute to the development of tourism, attracting investments and increasing the level of satisfaction of tourists.

Key words: public administration, tourism, mechanisms of state administration, the public, interaction between the state and the community.

Постановка проблеми. Проблема даного дослідження полягає в необхідності більш детального аналізу та конкретизації програм, проєктів та нормативно-правової бази, що використовуються в країнах ЄС для взаємодії держави та громадськості у сфері туризму. Детальне вивчення цих аспектів, включаючи опис конкретних ініціатив, механізмів залучення громадськості та ефективності їх застосування, дозволить краще розуміти принципи та практики, які можуть бути використані в Україні.

Крім того, важливо врахувати контекст та особливості української ситуації, щоб адаптувати зарубіжний досвід до внутрішніх умов. Україна має свої специфічні проблеми, ресурси та потенціал, які потребують окремого розгляду. Тому дослідження має на меті не лише описати зарубіжний досвід, але й пропонувати конкретні рекомендації та стратегії, які враховуватимуть особливості української туристичної галузі та сприятимуть покращенню взаємодії держави та громадськості.

Аналіз останніх публікацій. Серед українських вчених, які досліджували економічні аспекти галузі туризму можна виділити: В.Лагодієнка, К.Павлова, О. Павлову, Г.Саркісяна, О. Федорченка, І. Ліщинську, І. Литвіна, О. Кондратюка, С. Семерікова та ін.

Мета статті. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду взаємодії держави та громадськості у сфері туризму з фокусом на країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Проблематика аналізу та порівняння зарубіжного досвіду взаємодії держави та громадськості у сфері туризму включає узагальнення програм та проєктів, що сприяють ефективній взаємодії між державними органами та громадськістю в контексті розвитку туризму.

Враховуючи країни ЄС, існує ряд програм та проєктів, які демонструють цю взаємодію. Основною нормативно-правовою базою є законодавчі акти та політичні стратегії, які створюються з метою сприяння співпраці та партнерства між державним сектором та громадськістю в розвитку туризму [2].

У нормативно-правовому аспекті в країнах ЄС використовуються законодавчі акти, стратегії та програми, що визначають правила, принципи та механізми взаємодії держави та громадськості у сфері туризму. Наприклад, у Європейському Союзі існує стратегія "Європа 2020", яка включає в себе рекомендації щодо розвитку туризму та співпраці з громадськістю. Крім того, кожна країна ЄС має свою національну туристичну стратегію, яка враховує взаємодію з громадськістю [1].

Нормативно-правова база включає закони, розпорядження, постанови та інші нормативні акти, які визначають права та обов'язки держави, громадськості та інших зацікавлених сторін у сфері туризму. Наприклад, в Німеччині існує Закон про туризм, який визначає правові основи регулювання туристичної галузі та включає положення про залучення громадськості до прийняття рішень [3].

Україна також має свою нормативно-правову базу, яка визначає взаємодію держави та громадськості у сфері туризму. До цих документів належать закони, регламенти, програми та стратегії. Однак, в порівнянні з країнами ЄС, Україна ще має простір для покращення взаємодії та залучення громадськості до розвитку туризму. Розвиток ефективної нормативно-правової бази, яка враховуватиме інтереси громадськості та сприятиме її активній участі, є важливим завданням для розвитку туристичної галузі в Україні [5; 6; 7].

Аналітичний огляд вивчення програм та проєктів, що сприяють ефективній взаємодії держави та громадськості в розвитку туризму в країнах Європейського Союзу, дає можливість отримати уявлення про ключові ініціативи, механізми залучення громадськості та практики співпраці між різними сторонами. Деякі з таких програм та проєктів, що можна виділити, включають наступне:

– програма "Туризм та громадськість" у Іспанії: ця програма сприяє взаємодії між урядом, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Вона пропонує ряд заходів, таких як створення ради з участю громадськості для прийняття рішень, консультації з громадськістю під час розробки туристичних проєктів та стимулювання громадськості до активної участі у розвитку туризму;

– програма "Туризм і громадськість: розумний туризм для усіх" у Франції: ця програма спрямована на залучення громадськості до розвитку туризму та сталого туристичного розвитку. Вона передбачає співпрацю між місцевими органами влади, туристичними підприємствами, громадськими організаціями та місцевими жителями для створення туристичної інфраструктури, збереження природних та культурних ресурсів та забезпечення підтримки місцевої економіки;

– ініціатива "Туризм для всіх" у Швеції: програма покликана забезпечити доступність туристичної інфраструктури та послуг для всіх категорій громадськості, включаючи людей з обмеженими можливостями. Вона орієнтована на розвиток бар'єрно-прихильного туризму та співпрацю з організаціями, представниками громадськості та туристичними підприємствами;

– проєкт "Туризм та культурна спадщина" у Італії: проєкт спрямований на залучення громадськості до збереження та пропаганди культурної спадщини через розвиток туризму. В рамках проєкту організуються спільні ініціативи між владою, місцевими жителями та культурними організаціями для

збереження пам'яток, організації культурних заходів та просування туристичної привабливості регіонів;

– програма "Партнерство у розвитку туризму" у Норвегії: програма сприяє взаємодії між урядом, громадськими організаціями та приватним сектором для розвитку туризму в урбанізованих районах. Програма надає фінансову та консультативну підтримку проєктам, які залучають громадськість до розвитку туристичної інфраструктури та послуг, збереження культурного спадку та підвищення якості туристичного досвіду;

– проєкт "Громадська участь у розвитку туризму" у Нідерландах спрямований на активну участь громадськості у процесі прийняття рішень та розвитку туристичної галузі. Основна мета проєкту полягає в залученні різних зацікавлених сторін, включаючи місцевих жителів, туристичні організації, громадські організації та владні структури до співпраці для створення і реалізації стратегій розвитку туризму;

– проєкт "Туризм та сталість" у Німеччині: проєкт має на меті залучення громадськості до сталого розвитку туризму. В рамках проєкту проводяться навчальні заходи, розробляються інформаційні матеріали та практичні рекомендації для туристів, місцевих жителів та туристичних підприємств щодо збереження природних та культурних ресурсів під час подорожей.

– програма "Туризм та суспільна взаємодія" у Данії: програма спрямована на підтримку ініціатив, що сприяють взаємодії між туристами та місцевими жителями. Вона передбачає розвиток місцевого підприємництва, включаючи сферу гастрономії, ремесел та туристичних послуг, які сприяють культурній обміні та підтримці місцевої економіки.

проєкт "Туризм та природа" у Шотландії: проєкт спрямований на збереження природних ландшафтів та біорізноманіття через партнерство між урядом, місцевими організаціями та екологічними групами. В рамках проєкту здійснюються заходи з екологічно освіти, створюються природні заповідники та розвиваються екологічно чисті туристичні маршрути.

Аналізуючи програми та проєкти, спрямовані на ефективну взаємодію держави та громадськості в розвитку туризму в країнах ЄС, можна зробити кілька висновків. Перш за все, країни ЄС активно використовують різноманітні ініціативи та механізми для залучення громадськості до процесу прийняття рішень та розвитку туристичної галузі. Вони враховують інтереси різних соціальних груп,

забезпечують доступність для всіх категорій громадськості, пропагують сталість та збереження природи та культурної спадщини [4].

Так, програми та проекти передбачають проведення громадських консультацій, встановлення партнерських відносин з громадськими організаціями, а також спільну розробку проектів. Це сприяє активному залученню громадськості до процесу прийняття рішень, створенню нових можливостей та підвищенню якості туристичного досвіду. Програми та проекти, які були розглянуті, є прикладами успішної взаємодії держави та громадськості в розвитку туризму. Вони демонструють, що ефективна взаємодія та співпраця між різними сторонами є ключовим фактором для досягнення сталого та успішного розвитку туристичної галузі.

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює взаємодію держави та громадськості в сфері туризму, виявляє ряд законів, стратегій, програм та політичних рекомендацій, які визначають правила та принципи співпраці між сторонами. Деякі з них відображаються у законодавчих актах, які створюють правову основу для співпраці, тоді як інші проявляються у вигляді стратегій та програм, що визначають довгострокові цілі та спрямованість дій.

Ці приклади нормативних актів та програм демонструють різні підходи до взаємодії держави та громадськості у сфері туризму. Вони надають правову основу та механізми для залучення громадськості до прийняття рішень, планування розвитку туризму та підтримки ініціатив, що впливають на туристичну галузь. Це сприяє більш ефективній та

збалансованій роботі між державою, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами для досягнення сталого та збалансованого розвитку туризму.

Порівняння зарубіжного досвіду з ситуацією в Україні в плані взаємодії держави та громадськості в туристичній галузі виявляє певні подібності та відмінності. Основні елементи порівняння можуть бути наступними:

– нормативно-правова база: в країнах ЄС існує багато законів, стратегій та програм, які регулюють взаємодію держави та громадськості у сфері туризму. Україна також має нормативно-правові акти, але може бути потреба в удосконаленні та розширенні цієї бази для забезпечення більш ефективної взаємодії та залучення громадськості;

– механізми залучення громадськості: країни ЄС використовують різні механізми, такі як консультації, партнерство, участь у прийнятті рішень, спільне планування тощо, для залучення громадськості. Україна може вивчати ці практики та адаптувати їх для створення ефективної системи залучення громадськості у туристичну галузь;

– рівень співпраці: у деяких країнах ЄС, таких як Швеція та Нідерланди, співпраця між державою та громадськістю є активною та інтегрованою на всіх етапах розвитку туризму. В Україні може бути необхідність зміцнити співпрацю та забезпечити більш активну участь громадськості у прийнятті рішень та розвитку туризму;

– фінансування та ресурси: зарубіжний досвід показує використання різних механізмів фінансування та залучення ресурсів для розвитку туризму. Країни ЄС використовують

Таблиця 1

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює взаємодію держави та громадськості в сфері туризму в країнах ЄС

Країна ЄС	Нормативний акт	Рік, дата	Короткий опис взаємодії з громадою
Нідерланди	Закон про туризм	1 січня 2018, року	Закон встановлює механізми консультацій та залучення громадськості до планування та розвитку туристичної галузі.
Італія	Національна стратегія у галузі туризму	23 березня 2017 року	Стратегія передбачає широку участь громадськості у формуванні та впровадженні політики розвитку туризму.
Франція	Закон про туризм та спорт	22 липня 2009 року	Закон визначає роль громадськості у плануванні та розвитку туристичної діяльності, передбачає проведення громадських консультацій та обговорень з метою врахування думки та інтересів громадськості при прийнятті рішень у сфері туризму.
Швеція	Програма залучення громади у туризмі	1 вересня 2016 року	Програма спрямована на активну взаємодію з місцевою громадою у всіх етапах розвитку туристичної галузі, включаючи консультації, спільне планування та підтримку ініціатив, що впливають на місцевий туризм.

Розроблено автором на основі аналізу джерел [5; 6].

ють спеціальні фонди, грантові програми, фінансову підтримку для малих і середніх підприємств та інші стимули. Україна може навчитися від зарубіжного досвіду та адаптувати його для створення ефективної системи фінансування та залучення ресурсів у туристичну галузь.

Порівняння зарубіжного досвіду з ситуацією в Україні дозволяє виявити потенційні можливості та рекомендації для адаптації зарубіжного досвіду в українському контексті. Україна може використовувати цей досвід для поліпшення взаємодії між державою та громадськістю в туристичній галузі, створення сприятливих умов для розвитку туризму та залучення інвестицій. Аналіз подібностей та відмінностей між країнами ЄС та Україною допомагає виявити потенційні напрями реформ та поліпшень у сфері взаємодії держави та громадськості в туризмі.

В цілому, розгляд зарубіжного досвіду дає Україні можливість використовувати передові практики та стратегії для вдосконалення системи взаємодії держави та громадськості у туристичній галузі. Адаптація успішних кейсів і практик з країн ЄС може сприяти розвитку туризму в Україні та створення сприятливих умов для залучення туристів, розвитку туристичної інфраструктури та зміцнення позицій країни на міжнародному туристичному ринку.

Однак, при адаптації зарубіжного досвіду необхідно враховувати особливості українського контексту. Нормативно-правова база, культурні та соціальні чинники, рівень розвитку туризму і інші аспекти можуть відрізнятися від країн ЄС. Тому рекомендується провести аналіз контексту та пристосувати зарубіжний досвід до конкретних потреб і можливостей української туристичної галузі.

Висновки. Таким чином на основі вищезазначеного можна розробити рекомендації для розвитку туризму в Україні, які включають наступні блоки:

– *розвиток нормативно-правової бази:* удосконалення законодавства та стратегій у сфері туризму, зокрема з врахуванням взаємодії держави та громадськості. Створення механізмів для активної участі громадськості у процесах планування та розвитку туризму;

– *залучення громадськості:* розробка програм та ініціатив, спрямованих на залучення громадськості до прийняття рішень, спільного планування і реалізації проєктів у туристичній галузі. Підтримка активних громадських організацій та форумів для співпраці та обміну досвідом;

– *фінансування та підтримка:* створення фондів, грантових програм та інших інструментів для фінансування туристичних проєктів та розвитку інфраструктури. Підтримка малих та середніх підприємств у туристичній галузі шляхом надання фінансових пільг, консультацій та інших форм підтримки;

– *розробка маркетингових стратегій:* використання маркетингових інструментів та кампаній для просування туристичного потенціалу країни. Спільна робота з громадськістю, включаючи медіа та соціальні мережі, для підвищення свідомості про унікальність туристичних об'єктів та послуг;

– *освіта та навчання:* забезпечення належної підготовки та навчання працівників туристичної галузі та громадських організацій. Розвиток освітніх програм, тренінгів та семінарів з питань взаємодії держави та громадськості, управління туризмом та сталого розвитку.

Україна може використати подібності та відмінності у підходах до взаємодії держави та громадськості в туристичній галузі, щоб розробити національну стратегію та дієві механізми співпраці. Адаптація зарубіжного досвіду враховуючи специфіку України може допомогти створити більш ефективний та сталий розвиток туристичної галузі, сприяючи залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності України.

Література:

1. Алексеева Ю.В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / ОРІДУ НАДУ. Одеса, 2005. 20 с.
2. Домбровська С.М., Білотіл О.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Державне регулювання туристичної галузі України. Харків: НУЦЗУ, 2016. 196 с.
3. Туристична політика зарубіжних країн. Підручник / за ред. А.Ю. Парфіненка. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. 220 с.
4. Act on Development of Hotels for Inbound Tourists. URL: <https://www.mlit.go.jp/kankocho/en/shisaku/sangyou/hotel.html>
5. Keller P. The future of small and medium size enterprises in tourism // сайт університета Бергамо. URL: <http://www.unibg.it/dati/corsi/44014/47865>

6. “Europe 2020 Strategy” URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en.

7. UNWTO. Tourism highlights 2018. Edition, 2018. 234 p. URL: <https://www.unwto.org/global/publication/unwto-tourism-highlights-2018>.

8. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance Learning Technologies and Innovations in Education for Sustainable Development. *Studies of Applied Economics*, 39(5).

References:

1. Aliksieieva Yu.V. Derzhavne rehulivannia rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy v konteksti dosvidu Frantsii: avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02 / ORIDU NADU. Odesa, 2005. 20 s.

2. Dombrovska S.M., Bilotil O.M., Pomaza-Ponomarenko A.L. Derzhavne rehulivannia turystychnoi haluzi Ukrainy. Kharkiv: NUTsZU, 2016. 196 s.

3. Turystychna polityka zarubizhnykh krain [Pidruchnyk] / za red. A. Yu. Parfinenka. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2015. 220 s.

4. Act on Development of Hotels for Inbound Tourists. URL: <https://www.mlit.go.jp/kankocho/en/shisaku/sangyou/hotel.html>

5. Keller P. The future of small and medium size enterprises in tourism // sait unyversyteta Berhamo. URL: <http://www.unibg.it/dati/corsi/44014/47865>

6. “Europe 2020 Strategy” URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en.

7. UNWTO. Tourism highlights 2018. Edition, 2018. 234 r. URL: <https://www.unwto.org/global/publication/unwto-tourism-highlights-2018>.

8. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance Learning Technologies and Innovations in Education for Sustainable Development. *Studies of Applied Economics*, 39(5).

УДК 35.07.272(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-12)

Агазаде ЮСІФ

аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0006-9260-8292

Agazade YUSIF

Postgraduate Student of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0006-9260-8292

СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

THE SPECIFICS OF THE TRANSFORMATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY AS A BASIS FOR THE MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION

У статті проаналізована специфіка трансформації взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основа модернізації державного управління. Зазначено, що питання взаємодії держави та громадянського суспільства не тільки вкрай актуальне у сучасному світі, а й вкрай складне. Під враженням потужного розвитку демократичних процесів чимало фахівців із великою дозою ейфорії стверджують, що сьогодні громадянське суспільство «перемагає» державу, але не зменшується кількість і тих, хто вважає, що держава не повинна втрачати свій контроль над суспільством.

Зазначено, що взаємодія держави та суспільства передбачає такі основні форми: кооперація, конкуренція, конфлікт. Кооперація – це співпраця. У взаємодії держави та суспільства такої співпраці в «ідеальному» вигляді реально не існує. Особливо, якщо йдеться про держави перехідного (радикально) стану, що трансформуються; конкуренція – це певна боротьба за цінності, інтереси, власність, престиж тощо. Звичайно, суперництво між державою та суспільством фактично завжди має місце; конфлікт – може бути і прихованим, і відкритим, але те, що він не вигідний ні державі, ні суспільству – факт. Найчастіше такі конфлікти виникають на основі різних оцінок та ставлення до влади, гострих соціальних проблем. У будь-якому випадку, це завжди конфлікт інтересів та цінностей перед обома суб'єктами зіткнення стоїть завдання забезпечити максимально вигідним, насамперед для людини, суспільства вихід (дозвіл) з конфлікту.

Обґрунтовано, що на тлі різних трактувань феномену «громадянське суспільство», найціннішим було і залишається його трактування як специфічного соціального простору, де діють, взаємодіють вільні, рівноправні і, одночасно, незалежні один від одного індивіди. Звідси «проростає» потреба всіх країн насамперед забезпечити права та свободи людини, забезпечити їй максимальні гарантії для всієї своєї життєдіяльності.

Ключові слова: державне управління, інститути громадянського суспільства, форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, кооперація, конкуренція, конфлікт.

The article analyzes the specifics of the transformation of the relationship between the state and civil society as a basis for the modernization of public administration. The author states that the issue of interaction between the state and civil society is not only extremely relevant in the modern world, but also extremely complex. Impressed by the powerful development of democratic processes, many specialists with a large dose of euphoria claim that today civil society is "defeating" the state, but the number of those who believe that the state should not lose its control over society is not decreasing.

The author states that the interaction of the state and society involves the following main forms: cooperation, competition, conflict. Cooperation is cooperation. In the interaction of the state and society, such cooperation in an "ideal" form does not really exist. Especially if we are talking about states in a transitional (radically) state that are being transformed; competition is a certain struggle for values, interests, property, prestige, etc. Of course, the rivalry between the state and society actually always takes place; conflict can be both hidden and open, but the fact that it is not beneficial to the state or society is a fact. Most often, such conflicts arise on the basis of different assessments and attitudes towards the authorities, acute social problems. In any case, it is always a conflict of interests and values before both subjects of the conflict, the task is to ensure the most profitable way out (permission) from the conflict, first of all for the person and society.

The article substantiates that against the background of various interpretations of the "civil society" phenomenon, the most valuable was and remains its interpretation as a specific social space where free, equal and, at the same

time, independent individuals act and interact. From this "sprouts" the need of all countries to first of all ensure the rights and freedoms of people, to provide them with maximum guarantees for all their life activities.

Key words: *state administration, institutions of civil society, forms of interaction between the state and institutions of civil society, cooperation, competition, conflict.*

Постановка проблеми. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства є визначальним фактором розвитку держави і суспільства, неодмінною умовою забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина. Громадянське суспільство і держава перебувають у процесі постійного розвитку, а тому питання їх співвідношення і взаємодії завжди зберігають свою актуальність [1].

Громадянське суспільство і держава є двома невід'ємними складовими частинами одного явища – сучасного соціуму, які не можуть існувати одна без одної. Вони доповнюють одне одного і виступають як вільні рівноправні партнери. Якщо держава є формою організації громадянського суспільства, то громадянське суспільство є умовою розвитку та вдосконалення держави. Високорозвинене громадянське суспільство може сформуватися лише на основі зрілої правової держави, яка сприяє такому формуванню. Те саме можна сказати і про ефективність функціонування правової держави, яке залежить від ступеня розвитку громадянського суспільства [2].

На сьогодні інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у системі державного управління, тому на сьогодні виникла потреба у системному аналізі взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основи модернізації державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові підходи щодо взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в Україні, ролі в цьому процесі взаємодії органів влади та недержавних організацій аналізують наступні дослідники, зокрема: В. Бульба, О. Возний, А. Волошин, Л. Гонюкова, В. Купрій, М. Логунова, М. Пірен, В. Ребало, В. Рубцова, С. Самара, С. Телешун, В. Тертичка, В. Ундір, Г. Шаульська та ін.

Мета статті є системний аналіз специфіки трансформації взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основи модернізації державного управління

Виклад основного матеріалу. Питання взаємодії держави та громадянського суспільства не тільки вкрай актуальне у сучасному світі, а й вкрай складне. Під враженням потужного розвитку демократичних процесів чимало фахівців із великою дозою ейфорії стверджують, що сьогодні громадянське су-

спільство «перемагає» державу, але не зменшується кількість і тих, хто вважає, що держава не повинна втрачати свій контроль над суспільством. Тут доречно навести думку українського управлінця Г. Щокіна, який пише: «Держава, заснована на громадянському суспільстві, є її офіційним виразом. Тут єдиність особливого та загального реалізується в єдності та взаємозв'язку індивіда та держави через громадянське суспільство» [3, с. 31].

Важливо брати до уваги і це важлива обставина, що громадянське суспільство має механізми саморегуляції, завдяки яким людина може реалізовуватися одночасно як особистість (індивід), і як колективне, громадське утворення.

У контексті такої ситуації, стверджує Г. Щокін – «громадянське суспільство має потребу в державі як в оригінальному виразнику спільних інтересів» [3, с. 31]. З такою точкою зору не можна не погодитись на тій підставі, що справді демократичною держава стає саме тоді, коли максимально враховує у своїй політиці, відображає та захищає спільний інтерес суспільства. Інша справа, що визначити та усвідомити сутність цього інтересу не так просто. Достатньо нагадати відомий історичний факт, коли другий Президент незалежної України Л.Д. Кучма риторично заявляв: «Скажіть, яку державу ви хочете мати – і я вам її побудую». Це не проста риторика, але свідчення того, що визначення загального інтересу (яка модель державного устрою відповідає інтересам більшості), питання архіскладне, але все ж таки необхідне.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що, по-перше, держава, не тільки основний, а й домінуючий суб'єкт політичної системи суспільства, який організовує, спрямовує та контролює всю спільну діяльність людей у суспільстві, існуючих громадських груп та асоціацій. Тому в теоретичній і буденній свідомості, в реальній дійсності всі три явища – країна, влада, політика, хоча і є абсолютно різними, але багато в чому ототожнюються [4].

По-друге, під громадянським суспільством треба розуміти не просто якийсь недержавне формування, самотність. Йдеться суспільстві з високорозвиненими економічними, політичними і, особливо, соціальними відносинами між його членами (громадянами), соціальними інститутами. Таке суспільство опосередковане і досить сильно залежне від держави (хоч і прагне максимально «звільни-

тися» від такої залежності), і взаємодіє з державою у створенні багатьох передусім правових відносин.

По-третє, держава і громадянське суспільство постійно перебувають у єдиній політичній системі суспільства, а тому питання пріоритетності кожного з цих суб'єктів політичної системи є досить дискусійним. Суть у тому, що функціонально обидва ці суб'єкти істотно все ж таки відрізняються один від одного. Саме політична система суспільства завжди охоплює єдине ціле організацію політичної влади, відносини між державою та суспільством, характеризує реально існуючі політичні процеси, характер і стан політичної діяльності всіх суб'єктів політики.

По-четверте, безсумнівно, що в майбутньому характер та особливості взаємодії держави та громадянського суспільства трансформуватимуться, змінюватимуться, що вимагатиме і нового їхнього наукового пояснення.

Коли ми ведемо мову про громадянське суспільство в так званій «еталонній» державі, тобто стабільну, розвинену, відкрити, то вважаємо, що громадянське суспільство в ньому юридично, а не лише суспільно-формально, визнається рівноправним суб'єктом при прийнятті та виконанні будь-яких рішень, насамперед стосуються права і свободи людини. Тоді народ справді є сувереном, а демократія не просто гаслом – але дійсністю. Така держава вважається і правовою, і демократичною. Понад те, поруч із юридичним визнанням статусу громадянського суспільства, у бюджеті держави йому передбачається виділення певних коштів у існування і діяльність. Певні дотації від держави мають ті структури, суб'єкти, які сприяють розвитку громадянського суспільства. І, звісно, громадянське суспільство у такій ситуації користується певним захистом держави, скажімо, під час проведення загальнонародних, масових акцій.

Така ситуація не є «фантастикою». Якщо взяти, наприклад, деяке фінансування останніми роками державою Україна політичних партій, можна вважати це окремим прикладом стимулювання у країні розвитку громадянського суспільства.

Основними формами організації взаємодії органів влади та організацій громадянського суспільства можна вважати :

– участь організацій громадянського суспільства в розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина;

– здійснення ними громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення (у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій);

– надання організаціям громадянського суспільства соціальних послуг населенню відповідно до укладених з органами державної влади договорів;

– утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики;

– проведення органами виконавчої влади моніторингу й аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості;

– виконання спільних проєктів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування [5].

Взаємодія індивідів відбувається у таких сферах суспільства як: економічна, професійна, сімейна, демографічна, політична, релігійна, територіально-поселенська [6].

Стосовно «спілкування» (взаємодії) держави та суспільства, слід брати до уваги не лише вище викладене, але насамперед те, що основними формами такої взаємодії є кооперація, конкуренція, конфлікт.

• кооперація – це співпраця. У взаємодії держави та суспільства такої співпраці в «ідеальному» вигляді реально не існує. Особливо, якщо йдеться про держави перехідного (радикально) стану, що трансформуються;

• конкуренція – це певна боротьба за цінності, інтереси, власність, престиж тощо. Звичайно, суперництво між державою та суспільством фактично завжди має місце. Інша річ, що вона не повинна здійснюватися на шкоду громадянам, суспільству. Це складна, важко вирішувана проблема, що вимагає окремого і максимально предметного розгляду;

• конфлікт. Він може бути і прихованим, і відкритим, але те, що він не вигідний ні державі, ні суспільству – факт. Найчастіше такі конфлікти виникають на основі різних оцінок та ставлення до влади, гострих соціальних проблем. У будь-якому випадку, це завжди конфлікт інтересів та цінностей перед обома суб'єктами зіткнення стоїть завдання забезпечити максимально вигідним, насамперед для людини, суспільства вихід (дозвіл) з конфлікту. Цим, особливо у XXI столітті предметно займається така

молода наука, що формується, як політична конфліктологія.

Зважаючи на те, що в дисертації значне місце відводиться питанням взаємодії, взаємозалежності та взаємовпливу державної політики та державного управління, слід зазначити, що достатньо глибоких та цілісних досліджень цієї проблематики ми не маємо. Більше того, переважають роботи, в яких такі дослідники як В. Андрущенко (Україна), І. Амменський (Росія), К. Бойлі (США), В. Бех (Україна), Ф. Тейлор (США) тощо. наголошують на проблемах саморегуляції соціальних організмів країн. З розвитком процесів демократизації ця проблематика стала ще більш широкою та багатоплановою. Так, у 2010 р. в Україні групою дослідників, насамперед соціологів, філософів була підготовлена досить велика монографія на тему: «Саморегуляція соціального організму країни» (українською мовою). Цінність цієї роботи в тому, що в ній представлено фактично оригінальну базу та функціональні характеристики гомеостата соціальної системи країни загалом, з акцентом на двох основних доданків – держава та громадянське суспільство. У монографії, зокрема, пишеться: «У кожній країні державний механізм, який становить ядро системи саморегуляції соціального організму, характеризується специфічними ознаками та чисельними особливостями, які обумовлені рівнем розвитку демократичних інститутів. Поділ влади полегшує взаємоконтроль над діяльністю державних органів. Теорію розподілу влади визначають як систему контролю та рівноваги. Виходить, що кожна з гілок влади не тільки володіє своєю сферою повноважень, закритою для інших, а й впливає на іншу сферу, оскільки існує питання спільного панування» [6]. Найбільш цінним у цій роботі не просто розгляд сутності двох основних суб'єктів соціального розвитку організму держави – держави й громадянського суспільства, але розгляд природних почав самоврядування людських співтовариств, вдосконалення та розвитку цих почав на принципово новому, вищому рівні життя людства.

Зробимо ще раз акцент на політичному та адміністративному аспекті управління.

Глибоко та предметно розглядають, у тому числі й «розводять» поняття «політичну» та «адміністративно-політичну» діяльність, група українських вчених – Г. Ситник, О. Зубчик, М. Орел, М. Штельмашенко, які пишуть: «Метою політичного виду діяльності суб'єктів громадського управління є прийняття політичних рішень, а адміністративно-управлінського – державно-управлінських рішень, які

мають статус загальнодержавних та власне управлінських рішень» [7, с. 13].

Вони вводять у науковий обіг і характеризують феномен «публічний політик», який трактується далеко неоднозначно. «Публічний політик, – пишуть автори цитованої монографії, – являє собою певний політичний напрямок у суспільстві, цінності та ідеологічні (партійні) цілі певної партії чи світогляду. Тому зміст і характер рішень, які він приймає, обумовлені політичною доцільністю в деякому інтервалі політичного часу» [7, с. 14]. Зрозуміло, що політичний статус публічного політика пов'язувати лише з політичною партією явно недостатньо, спектр таких базових особливостей набагато ширший.

Не менш складно питання про публічне управління.

При розгляді феномена «публічне управління» слід особливу увагу, вважаємо ми, звертати на взаємодію політичних процесів та політичного управління. Так, при аналізі політичних процесів та їх наслідків, слід брати до уваги такий вид відносини:

- між політиком та його політичною партією (групою);
- у самій політичній партії (групі, коаліції);
- між політичним лідером та членом політичної партії;
- міжпартійні (між органами громадського управління та політиками).

Зазначені відносини є дуже важливими під час розгляду політичних процесів.

В основі взаємовідносин держави та суспільства знаходяться права людини як першочергова сентенція, яка потребує забезпечення в процесі державного управління.

У зв'язку з цим є потреба більш детального розгляду феномену «права людини» та того, яким чином вони мають забезпечуватись у суспільстві.

Враховуючи досить універсальний характер прав людини, треба сказати про те, що при поясненні цього феномену особливий акцент робиться саме на правовому факторі. Тому, наприклад, автори «Енциклопедичного словника з державного управління» дають таке пояснення цієї дефініції: «Права людини – поняття, яке характеризує правовий статус людини щодо держави, її можливості та прагнення до економічної, соціальної, політичної та культурної сфер» [8, с. 552].

Можна виділити, таким чином, два найбільш важливі аспекти, що визначають права людини. Перший: правовий статус людини по відношенню до держави (держава має забезпечити певні гарантії щодо дотримання прав людини). Друге: сфери життя дозволяють

розділяти права людини на економічні, політичні, соціальні, культурні та інші.

Доречно також навести таку думку українській вченій М. Антоновичу, що «в останні десятиліття в теорії прав людини все частіше звучить думка про те, що права людини – це моральні вимоги до уряду, а не просто права, якими люди мають люди від народження. А також певні можливості, необхідні людині для її існування та розвитку» [9, с. 14].

Нам видається дуже доречною і така точка зору української юристки М. Плахотнюк, яка пише: «Права людини – це ціннісний орієнтир, який дає можливість застосувати «людський вимір» не лише до держави, права, закону, законності, правового порядку, а й до громадянському суспільству, оскільки ступінь його зрілості та розвиненості значною мірою залежить від стану справ з правами людини, від обсягу цих прав та їх реалізації» [10, с. 8].

І все ж таки, з багатьох визначень поняття «права людини», на наш погляд таким оптимальним є таке: це – «певні можливості людини, необхідні для задоволення біологічних та соціальних проблем її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, які об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства та забезпечені соціальними обов'язками інших суб'єктів» [11]. Це думка таких відомих вчених як В. Авер'янов, В. Бабкін, Л. Воєводін, Б. Єбзєєв, Т. Заворотченко, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копійчиков, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Тюрін, В. Шаповалов, Ю. Шемчушенко та ін.

Не менш складною є проблема про стандарти (класифікації) прав людини. Український правознавець П. Рабінович доречно зауважує, що «крім того, що розуміння поняття «міжнародні стандарти прав людини» значною мірою залежить і їхня кваліфікація. А вона може набувати і практичних значення, оскільки відображає також їх видові особливості, які не можуть не братися до уваги у правозахисній діяльності» [12, с. 58].

Для того, щоб осмислити суть забезпечення прав людини, в тому числі і в Україні, Азербайджані, слід справді мати на увазі світовий та національний аспект цієї проблеми.

Уся світова система захисту прав людини особливо активно почала розвиватися після Другої світової війни і насамперед із прийняттям Загальної Декларації прав людини. Можна вважати, що саме в ній, а потім у спеціальній резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1966 року (№41/120) «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини», такі стандарти умовно були окреслені. Тут важливо на увазі те, за якими

критеріями такі стандарти визначаються. Цитований нами П. Рабінович серед таких критеріїв робить такі:

- залежність від їхнього оптичного статусу: номінальні, термінологічні, текстуальні;
- за статусом: обов'язкові, морально-політичні та ін.;
- територією їх забезпечення (світові, регіональні);
- за колом адресатів: загальні, спеціалізовані;
- щодо суб'єкта їх становлення (стандарти ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, Європейський Союз тощо) [12, с. 62–63].

Свої особливості має специфіка практичної реалізації правами людини в окремих країнах. Такі свободи насамперед прописані у Конституції, законах країн. Крім того, вони (в Україні, Азербайджані також) прописані у міжнародних договорах, ратифікованих країнами, в Указах Президентів, інших нормативно-правових актах.

Серед основних суб'єктів, покликаних гарантувати права та свободи громадян в Україні, помітне місце посідає Президент України. Так, у статті 106 Конституції України зазначено, що Президент України: 1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку та правонаслідкування держави; 18) очолює Раду національної безпеки та оборони України; 26) приймає рішення щодо прийняття до громадянства України, про надання притулку в Україні; 27) здійснює помилування та ін. [13, с. 30–31]. Загалом президенти фактично всіх країн світу є гарантами дотримання прав і свобод громадян.

Не менш важливу роль у дотриманні прав та свобод своїх країн відіграють їхні парламенти (законодавчі органи). Так, до основних повноважень Верховної Ради України, згідно з Конституцією України, належать: 3) ухвалення законів; 5) визначення основ внутрішньої та зовнішньої політики та ін. У ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються: 1) права та свободи громадян, гарантії цих прав та свобод, основні обов'язки громадян; 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; 3) права корінних народів та національних меншин; 4) порядок застосування мов; 5) основи соціального захисту, форми та види пенсійного забезпечення, основи регулювання праці та зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони здоров'я, екологічної безпеки; 6) правовий режим власності та ін [13, с. 25–26].

До питань забезпечення, захисту права і свободи громадян безпосереднє відношення

мають судові органи держав. У суверенній Україні судом вищої інстанції у цьому плані є Конституційний Суд України, статус та повноваження якого в Україні досить чітко прописані у розділі XII Конституції України «Конституційний Суд України». Враховуючи, що «Конституційний Суд України вирішує питання щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції України та дає офіційне трактування Конституції України та законів України» [13, с. 46], а також у Конституції України записано, що «Закони, інші правові акти або їх окремі положення, які визнані неконституційними, втрачають дієвість з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їхню неконституційність» [13, с. 47].

Безумовно, що в цілісному плані серед усіх суб'єктів забезпечення та захисту прав та свобод громадян у будь-якій країні світу на перший план виступає держава. Щодо сучасної України можна визнати і таку думку українського вченого І. Симоненка. Для ефективної реалізації права і свободи людини і громадянина слід, – вважає він, – створити умови для більш відповідального ставлення держави до її головного обов'язку – утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Слід забезпечити створення правового захисту людини від впливу негативних суспільних явищ, підвищити ефективність контролю за їх дотриманням та вдосконалити механізм збереження гарантій права і свободи людини та громадянина.

Багато вчених вказують на те найважливіше, що в ході захисту прав і свобод людини слід особливо враховувати конструкт «соціальна держава». Наприклад, український юрист В. Шаповал пише наступне: «Однією з особливостей щодо змісту сучасного конституційного регулювання є те, що до його інструментарію у багатьох країнах, у тому числі й в Україні, вийшов термін «соціальна держава» [14, с. 40].

Ми вже звертали увагу на те, що просте проголошення держави соціальним, якщо воно не в змозі (за рівнем свого соціально-економічного розвитку насамперед) забезпечити громадян необхідним рівнем послуг, є порожнім звуком. Крім того, у соціальній державі є чітко визначені категорії, яким такі послуги надаються насамперед. Та й без загальної високої демократизації суспільного життя цієї проблеми також не вирішити.

Крім міжнародного рівня забезпечення прав людини, існує і рівень суто національний, бо держави дуже різні, диференційовані. Йдеться про регіональний рівень захисту прав і свобод людини, який також має свій

рівень та діапазон. Так, український вчений М. Марущак доречно зауважує, що регіональний захист прав людини в масштабах Європи став невід'ємною частиною діяльності європейських міжнародних організацій – таких як Рада Європи, Європейська Рада, Організація з безпеки та співробітництва в Європі та водночас перетворилася на найважливіший фактор інтеграційних процесів, які відбуваються у Європі.

Найвагомішу роль у захисті прав і свобод людини громадянина на європейському рівні відіграють Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Таку Конвенцію про захист прав і свобод ратифікувала 1997 року і Україна, підтвердивши принципи верховенства права та свій справді демократичний вибір. Крім того, Україна сьогодні активно співпрацює з Радою Європи, беручи участь у Комітеті Міністрів РЄ, Парламентській Асамблеї РЄ та Конгресі місцевої та регіональної влади РЄ. Так, безпосередня співпраця України з Венеціанською комісією «За демократію через право» сприяє приведенню законодавства України у більшу відповідність до законодавчих стандартів провідних європейських держав. У центрі основних проблем такого співробітництва є питання демократизації суспільного життя та боротьби з корупцією.

Вкажемо те що захист права і свободи людини, значною мірою стосується статусу і функціонування вищих законодавчих органів держави, оскільки вони безпосередньо визначають правові основи правами людини, основи чого будується внутрішня політика держави. Тут можна погодитися з думкою українського правознавця М. Антонович, яка небезпідставно зауважує: «Незважаючи на те, що Україна *de jure* входить до універсальної та так званої європейської системи захисту прав людини, права людини ще не стали вирішальним чинником у нашій внутрішній та зовнішній політиці. І хоча в Основах державної політики України в галузі прав людини 1999 р. задекларовано, що Україна прагне, щоб права та свободи людини, їхні гарантії визначали зміст та спрямованість діяльності держави, нині ще не ухвалено конкретних рішень для реалізації цього. Водночас, з кінця 2004 р. спостерігаються позитивні тенденції на шляху України до реалізації задекларованих засад верховенства права, демократії та забезпечення прав людини» [9, с. 150].

В усій системі реального захисту прав і свобод людини та громадянина є низка тісно об'єднаних елементів, зокрема:

1. Здійснення конституційних права і свободи є безпосереднім основою реалізації інших права і свободи.

2. Реалізація одних правий і обов'язків може бути основою здійснення інших.

3. Порушення будь-яких прав та невиконання громадянами своїх обов'язків безпосередньо впливає на більшість інших прав.

4. При побудові системи прав та обов'язків громадян вважається за доцільне виходити з однорідності матеріального змісту прав та обов'язків, єдності та відмінності між економічними, політичними, культурними, міжособистісними відносинами та ним відповідним правовим установкам, які забезпечують активну участь людини у виробничій, духовній та суспільно-політичного життя народу.

5. Єдність та внутрішня збалансованість системи конституційних прав, свобод та обов'язків зовсім не виключає їх згрупування на одній або кількох засадах.

6. Класифікація конституційних права і свободи будується мимоволі, а виходить із наявності у демократичному суспільстві п'яти видів діяльності, різних за змістом суспільних відносин: взаємини держави й

громадянина у сфері правоохоронної діяльності держави, спрямованої на захист життя, здоров'я, індивідуальної свободи та безпеки, честі та переваги; взаємовідносин у політичній галузі; економічної та культурної сферах» [15, с. 32–33].

Нарешті, є потреба звернути увагу на те, що важливу роль у захисті прав і свобод людини відіграють такі суб'єкти суспільно-політичного життя як церква, політичні партії, діяльність яких у цьому плані завжди викликала і буде викликати величезний інтерес.

Висновки. У статті проаналізована специфіка трансформації взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основа модернізації державного управління та обґрунтовано, що на тлі різних трактувань феномену «громадянське суспільство», найціннішим було і залишається його трактування як специфічного соціального простору, де діють, взаємодіють вільні, рівноправні і, одночасно, незалежні один від одного індивіди. Звідси «проростає» потреба всіх країн насамперед забезпечити права та свободи людини, забезпечити їй максимальні гарантії для всієї своєї життєдіяльності.

Література:

1. Топольницька Т.Б., Косюта Ю.П. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах». URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7196/1/6840p.pdf>
2. Денисюк М.В. Взаємозв'язок та взаємодія громадського суспільства та держави (теоретико-правові аспекти). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64
3. Щокін Г.В. Основи політичної науки. К.: МАУП. 2006. 184 с.
4. Ундір В.О. Взаємовідносини місцевих органів виконавчої влади з об'єднаннями громадян (на прикладі Рівненської області) [Текст]: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.»; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів, 2015. 20 с.
5. Турій О.В. Окремі аспекти взаємодії організацій громадянського суспільства з органами державної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 8. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1115>
6. Самара С.Г. Сутність та характерні особливості взаємодії Кабінету Міністрів України з місцевими державними адміністраціями. East European Science Journal. 2016. № 11. Ч. 3. С. 93–97.
7. Ситник Г.П., Зубчик О.А., Орел М.Г., Штельмашенко М.Г. Політико-правове забезпечення публічного управління та адміністрування: підручник / за ред. Г.П. Ситника. Вінниця: ФОП Кушнір О.В. 2020. 504 с.
8. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Міхненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
9. Антонович М.М. Україна у міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія». 2007. 384 с.
10. Плахотнюк Н. В. Проблема застосування судами іноземного права. Іноземне право: «факт» чи «право». Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 7. С. 65–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_2011_7_11
11. Возний С.О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харк. регіон. ін-ту держ. упр. 2016. № 4 (55). С. 187–192.
12. Рабинович П. міжнародні стандарти прав людини (загальна характеристика). Право України. 2015. № 10. С. 58–66.

13. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К. 1996.
14. Шаповал В.М. Державний лад країн світу. К.: Український Центр Правничих Студій. 1999. 320 с.
15. Шаульська Г.М. Громадськість як індикатор системи державного управління та громадянського суспільства. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 1(8). С. 70–74.
16. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Shkoda, T., Marusina, O., & Tepluk, M. (2021). Emotional intelligence as the basis for the development of organizational leadership during the covid period (educational institution case). *Studies of Applied Economics*, 39(5).
17. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.
18. Semenets-Orlova, I.A., & Kyselova, Y.Y. (2018). Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities. *Публічне урядування*, (4), 264–273.

References:

1. Topolnytska, T. B. & Kosiuta Yu. P. (2019), *Vzaiemovidnosyny derzhavy ta hromadianskoho suspilstva* [Interrelations of the state and civil society], *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Ekonomiko-upravliniski aspekty transformatsii ta innovatsiinoho rozvytku haluzevykh i rehionalnykh suspilnykh system v suchasnykh umovakh»* – Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference "Economic and managerial aspects of transformation and innovative development of industry and regional social systems in modern conditions", Retrieved from <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7196/1/6840p.pdf> [in Ukrainian].
2. Denysiuk, M.V. (2019), *Vzaiemozviazok ta vzaiemodiia hromadskoho suspilstva ta derzhavy (teoretyko-pravovi aspekty)* [Relationship and interaction of public society and the state (theoretical and legal aspects)], Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 [in Ukrainian].
3. Shchokin, H.V. (2006), *Osnovy politychnoi nauky* [Basics of political science], K.: MAUP [in Ukrainian].
4. Undir, V.O. (2015), *Vzaiemovidnosyny mistsevykh orhaniv vy konavchoi vlady z obiednanniamy hromadian (na prykladi Rivnenskoï oblasti)* [Relations of local bodies of executive power with associations of citizens (on the example of the Rivne region)]: avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02 "Mekhanizmy derzh. upr."; Lviv. rehion. int derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Lviv [in Ukrainian].
5. Turii, O.V. (2017), *Okremi aspekty vzaiemodii orhanizatsii hromadianskoho suspilstva z orhanamy derzhavnoi vlady yak faktor rozvytku hromadianskoho suspilstva* [Certain aspects of the interaction of civil society organizations with state authorities as a factor in the development of civil society], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, vol. 8, Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1115> [in Ukrainian].
6. Samara, S.H. (2016), *Sutnist ta kharakterni osoblyvosti vzaiemodii Kabinetu Ministriv Ukrainy z mistsevymy derzhavnymy administratsiïamy* [The essence and characteristic features of the interaction of the Cabinet of Ministers of Ukraine with local state administrations], *East European Science Journal – East European Science Journal*, vol. 11, Ch. 3 [in Ukrainian].
7. Sytnyk, H.P. & Zubchuk, O.A. & Orel, M.H. & Shtelmashenko, M.H. (2020), *Polityko-pravove zabezpechennia publicnogo upravlinnia ta administruvannia* [Political and legal provision of public management and administration]: pidruchnyk / za red. H.P. Sytnyka. Vinnytsia: FOP Kushmir O.V. [in Ukrainian].
8. Surmin, Yu.P. & Bakumenko, V.D. & Mikhnenko, A.M. (2010), *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic dictionary of public administration], K.: NADU [in Ukrainian].
9. Antonovych, M.M. (2017), *Ukraina u mizhnarodnii systemi zakhystu prav liudyny: teoriia i praktyka* [Ukraine in the international system of human rights protection: theory and practice]. K.: Vyd. Dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
10. Plakhotniuk, N.V. (2011), *Problema zastosuvannia sudamy inozemnoho prava* [The problem of the application of foreign law by courts. Foreign law: "fact" or "law"], *Inozemne pravo: "fakt" chy "pravo"*. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, vol. 7, Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_7_11 [in Ukrainian].
11. Voznyi, S.O. (2016), *Mekhanizmy vzaiemodii orhaniv mistse voho samovriaduvannia z orhanamy derzhavnoi vykonavchoi vlady shchodo formuvannia diiezdatnykh terytorialnykh hromad* [Mechanisms of interaction between local self-government bodies and state executive bodies regarding the formation of effective territorial communities], *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. Khark. rehion. int. derzh. upr. – Theory and practice of public administration: collection. of science Khark Ave. region state institute example*, vol. 4 (55) [in Ukrainian].
12. Rabynovych, P. (2015), *Mizhnarodni standarty prav liudyny (zahalna kharakterystyka)* [International standards of human rights (general characteristics)], *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, vol. 10 [in Ukrainian].

13. Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. K. 1996 [in Ukrainian].
14. Shapoval, V.M. (1999), Derzhavnyi lad krain svitu [The state system of the countries of the world]. K.: Ukrainskyi Tsentр Pravnychukh Studii. 1999 [in Ukrainian].
15. Shaulska, H.M. (2017), Hromadskist yak indykator systemy derzhavnoho upravlinnia ta hromadianskoho suspilstva [The public as an indicator of the system of public administration and civil society], Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, vol. 1(8) [in Ukrainian].
16. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Shkoda, T., Marusina, O., & Tepluk, M. (2021). Emotional intelligence as the basis for the development of organizational leadership during the covid period (educational institution case). Studies of Applied Economics, 39(5).
17. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.
18. Semenets-Orlova, I.A., & Kyselova, Y.Y. (2018). Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities. Публічне урядування, (4), 264–273.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 1 (67), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 27.04.2023 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 0523/341. Ум. друк. арк. 10,93.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.